

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

***ΘΕΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΖΩΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ-Η ΠΟΡΕΙΑ
ΤΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ.
ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.***

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:
Σταυρούλα Σαλονίκη

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
Έ. Μπότση

ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
Χ. Ζαραφωνίτου
Γ. Λάζος
Α. Μαγγανάς

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2011

Η διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της» του τομέα Εγκληματολογίας του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Θέλω να ευχαριστήσω κατ' αρχήν τα μέλη της Επιτροπής, την επιβλέπουσα Καθηγήτρια κα Έλενα Μπότση για τις πολύτιμες συμβουλές της, την ευχάριστη συνεργασία μας και τη διακριτική της βοήθεια για τη βελτίωση της εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου, όλους τους κοντινούς μου ανθρώπους και τους συναδέλφους που μου στάθηκαν ο καθένας με τον δικό του τρόπο στην πραγματοποίηση αυτής της εργασίας.

Στους αποφυλακισμένους
που μοιράστηκαν μαζί μου,
στιγμές ζωής και θανάτου,
αδιέξοδο και φως,
εγκλεισμό και ανοιχτό
ουρανό...

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γρ. ΕΚΟ	Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων
Ε.Κ.Κ.Ε	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Ε.Π.	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΙΝΕ/ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	Ινστιτούτο Εργασίας/Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος/ Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων
κ.λ.π.	και λοιπά
Κ.Π.Α	Κέντρο Προώθησης Απασχόλησης
Κ.Υ.Α	Κοινή Υπουργική Απόφαση
Κωδ.Με.Κ	Κώδικας Μεταχείρισης Κρατουμένων
Ν.Ε.Ε.	Νέοι Ελεύθεροι Επαγγελματίες
Ν.Θ.Ε.	Νέες Θέσεις Εργασίας
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
Ο.Ο.Σ.Α	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
π.χ.	παραδείγματος χάριν
σ.	σελίδα
Σ.Α.Π.Δ.	Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης
Σ.Κ.	Σωφρονιστικός Κώδικας
Σ.Υ.Υ.	Συνοδευτικές Υποστηρικτικές Υπηρεσίες
Υ.ΕΚΟ.	Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων είναι μια διαδικασία πολύπλοκη, επίπονη και σε κάποιες περιπτώσεις ανέφικτη.

Στον ιδιαίτερο χώρο των πρώην καταδίκων η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, παρά τις όποιες δυσκολίες αποσαφήνισης του όρου, επιβεβαιώνεται άμεσα ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά που φέρουν οι αποφυλακισμένοι: την απομάκρυνση από την αγορά εργασίας για μικρότερο ή μεγαλύτερο διάστημα, το στιγματισμό της φυλάκισης, την κοινωνική απομόνωση λόγω εγκλεισμού και την προέλευση των ατόμων από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα πριν τη φυλάκισή τους.

Μέσα από τη μελέτη έξι περιπτώσεων αποφυλακισμένων ατόμων, εκ των οποίων οι τρεις έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και οι τρεις δεν έχουν ενταχθεί και από την κριτική ανάγνωση της βιβλιογραφίας, επιχειρείται η αναζήτηση των παραγόντων που συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά στην κοινωνικο-οικονομική τους προσαρμογή, μέσα από το ιστορικό ζωής τους.

Η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, γνωστοί, εργοδότες) σε όλα τα στάδια της ζωής του ατόμου (πριν από τη φυλάκιση, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης και μετά τη φυλακή), καθώς και η εξεύρεση εργασίας συνιστούν παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνικο-οικονομική τους επανένταξη.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας, η ηλικία, η απουσία υποστηρικτικού δικτύου και ιδιαίτερα ο στιγματισμός της φυλάκισης αποτελούν παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στην κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των ατόμων.

Επιπλέον, από την παρούσα μελέτη επιβεβαιώνεται όπως και σε άλλες έρευνες, ο ανασταλτικός και εγκληματογόνος ρόλος της φυλακής αναφορικά με την επανένταξη των ατόμων.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνικός Αποκλεισμός, Φυλακή, Επανένταξη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ. 6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 8

ΜΕΡΟΣ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

1. Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού-δυσκολίες ορισμού	σελ.14
2. Κοινωνικός αποκλεισμός και παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.....	σελ.18
3. Ο ρόλος της φυλακής στις διαδικασίες κοινωνικής επανένταξης και αποκλεισμού.....	σελ.25
4. Αποφυλάκιση και κοινωνική-επαγγελματική επανένταξη.....	σελ.34
α. Οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων ατόμων και η κοινωνική -επαγγελματική τους επανένταξη μετά την αποφυλάκιση	σελ.34
β. Η αγορά εργασίας ως μηχανισμός ένταξης ή κοινωνικής περιθωριοποίησης.....	σελ.38

ΜΕΡΟΣ Β. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

1. Αντικείμενο της έρευνας.....	σελ.51
2. Στόχοι της έρευνας	σελ.51
3. Μεθοδολογία και μέθοδοι της έρευνας.....	σελ.53
4. Δειγματοληψία.....	σελ.55
5. Δυσκολίες κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.....	σελ.56
6. Οι συναντήσεις με τους αποφυλακισμένους.....	σελ.57
7. Υποθέσεις –Ερευνητικά ερωτήματα.....	σελ.59
8. Μελέτες περίπτωσης-Παρουσίαση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις	σελ.61
i. Αποφυλακισμένα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας.....	σελ.62
ii. Αποφυλακισμένα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας.....	σελ.85

ΜΕΡΟΣ Γ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	σελ.109
ΜΕΡΟΣ Δ. ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ.....	σελ.121
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	σελ.128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	σελ.133

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, με τις ποικίλες διαστάσεις που καλύπτει σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, αναφορικά με την ανισότητα, τη φτώχεια, την έλλειψη βασικών αγαθών (υγεία, στέγαση, εκπαίδευση, εργασία), ολοένα και αυξάνεται, αγγίζοντας το ποσοστό 9-22% του Ευρωπαϊκού πληθυσμού (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2001).

Οι άνθρωποι θεωρούνται κοινωνικά αποκλεισμένοι εάν « αποτρέπεται η πλήρης συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή και όταν η πρόσβαση τους σε εισοδήματα και άλλους πόρους (προσωπικούς, οικογενειακούς και πολιτισμικούς), είναι τόσο ανεπαρκής ώστε να τους αποκλείει από το να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης που θεωρείται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζουν (Gallie D., Paugam S., 2002).

Στον ιδιαίτερο κοινωνικό χώρο των αποφυλακισμένων ατόμων, ο κοινωνικός αποκλεισμός επιβεβαιώνεται άμεσα ως προς τις άμεσες επιπτώσεις που επιφέρει ο εγκλεισμός, η μακροχρόνια απομάκρυνση από την αγορά εργασίας, η κοινωνική απομόνωση ο στιγματισμός της φυλάκισης, η υποκουλτούρα της φυλακής (Τσίγκανου, 1996) αλλά και η χαμηλή κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των ατόμων πριν από τη φυλάκιση (Ανδρίτσου κα. 1988).

Η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων, περιλαμβάνει την περίοδο που αρχίζει από την ποινική δίωξη μέχρι την απόλυση και την μετέπειτα υποστήριξη. Οι συνθήκες διαβίωσης στις φυλακές είναι στους πρωταρχικούς παράγοντες που προσδίδουν το αίσθημα αυτοεκτίμησης στους κρατούμενους, ενώ το «καθεστώς της φυλακής» (εργασία, επιμόρφωση, και επαγγελματική εκπαίδευση, πρόσβαση στη βιβλιοθήκη, στα προγράμματα θεραπείας και

συμβουλευτικής, κοινωνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας και προετοιμασία για την απόλυση), συνιστούν την ποιότητα των υπηρεσιών που μπορεί να βρίσκεται η επιτυχία των προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων (Μαγγανάς, Λάζος, Σβουρδάκου, 2008).

Ωστόσο, η κατάσταση των Ελληνικών Φυλακών (Βουλή των Ελλήνων/Περίοδος Η, Σύνοδος Α, Ιούλιος 1994), κάθε άλλο παρά στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων στοχεύει καθώς οι συνθήκες συνωστισμού, ο μη διαχωρισμός των κρατουμένων, η έλλειψη χώρων υπονομεύει κάθε προσπάθεια βελτίωσης.

Οι συνέπειες του εγκλεισμού, ο στιγματιστικός ρόλος της φυλακής, η κοινωνική απομόνωση του ατόμου, ειδικά σε περιόδους μακροχρόνιας φυλάκισης είναι συχνά τα «εφόδια» που φέρει ο αποφυλακισμένος μετά την έκτιση της ποινής του.

Η διαδικασία της κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης των αποφυλακισμένων είναι πολύπλοκη, δύσκολη και μακρόχρονη. Η κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, η ανεργία, το στίγμα της φυλάκισης, η απουσία υποστηρικτικού δικτύου και η απουσία μετασφρονιστικής μέριμνας είναι μερικοί από τους παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στη διαδικασία αυτή.

Μια από τις βασικές παραμέτρους κοινωνικής ένταξης ή/και κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί η θέση του ατόμου ως προς την απασχόληση και την αγορά εργασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανεργία συνιστά έναν σημαντικό παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού, στην περίπτωση δε των αποφυλακισμένων ατόμων, η επανένταξή τους στην αγορά εργασίας θεωρείται βασικό βήμα για την έξοδό τους από το φαύλο κύκλο του

κοινωνικού αποκλεισμού και την κοινωνική τους ενσωμάτωση (Καρακιουλάφη Χ., 2006).

Κατά το στάδιο της κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης, το στίγμα της φυλάκισης μπορεί να μετατραπεί το κύριο στοιχείο της ταυτότητάς τους, το οποίο τείνει να παραγκωνίσει όλα τα υπόλοιπα και να ωθήσει τα άτομα να ενταχθούν πάλι σε περιθωριακές ομάδες. Επιπλέον προβληματικό είναι το βάρος του ποινικού μητρώου στη μετέπειτα επαγγελματική αποκατάσταση. Η εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες, συνιστά έναν ακόμη δυσχερή παράγοντα για την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη του ατόμου καθώς φέρει ο ίδιος και την ιδιότητα του τοξικομανούς.

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής επιχειρείται να διερευνηθεί μέσα από την απευθείας επαφή με την ομάδα στόχο των αποφυλακισμένων ατόμων η πορεία προς την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη έξι περιπτώσεων ατόμων (μελέτες περίπτωσης) που έχουν απευθυνθεί στις Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ για αναζήτηση εργασίας. Πρόκειται για μια ποιοτική διερεύνηση, ο ποιοτικός χαρακτήρας της οποίας απορρέει από την μικρή της εμβέλεια, από το γεγονός ότι οι πληθυσμοί στόχοι επιλέγονται με ποιοτικά κριτήρια και από το ότι οι τεχνικές συλλογής των στοιχείων που χρησιμοποιούνται είναι και αυτές ποιοτικές.

Συγκεκριμένα αντικείμενο της μελέτης είναι η διερεύνηση του προφίλ της ιστορίας ζωής τους και η πορεία τους προς την κοινωνική και οικονομική επανένταξη, υπό το πρίσμα τριών περιπτώσεων που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και τριών περιπτώσεων που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας.

Σκοπός της μελέτης είναι να διερευνηθεί η πορεία της ένταξης των ατόμων στο κοινωνικο-οικονομικό γίνεσθαι μέσα από το ιστορικό ζωής τους (πριν από τη φυλακή, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, μετά τη φυλακή), αναζητώντας τους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά στην κοινωνικο-οικονομική τους προσαρμογή.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται μια βιβλιογραφική διερεύνηση, ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας, η οποία προσπάθησε να καλύψει ποικίλους θεματικούς άξονες. Στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται η προσέγγιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και η αποτύπωση απόψεων για την δυσκολία αποσαφήνισης του όρου. Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά και σύνδεση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των παραβατών. Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύεται ο ρόλος της φυλακής στις διαδικασίες κοινωνικής επανένταξης και αποκλεισμού. Στο τέταρτο κεφάλαιο, αποφυλάκιση και κοινωνική – επαγγελματική επανένταξη, περιγράφονται οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων ατόμων σε σχέση με την κοινωνική και επαγγελματική τους επανένταξη και η αγορά εργασίας ως μηχανισμός ένταξης ή κοινωνικής περιθωριοποίησης, κάνοντας αναφορά στην Ετήσια Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας για την απασχόληση και σε στατιστικά στοιχεία του Ο.Α.Ε.Δ. για την ένταξη αποφυλακισμένων ατόμων σε προγράμματα απασχόλησης κατά την περίοδο 2000-2008.

Στο δεύτερο μέρος, ακολουθεί η εμπειρική διερεύνηση του θέματος με τον προσδιορισμό του αντικειμένου, των στόχων της έρευνας, της μεθοδολογίας που ακολουθείται, την επιλογή του δείγματος και τη διατύπωση των υποθέσεων –ερωτημάτων. Η μεθοδολογία ανάλυσης και επεξεργασίας

των στοιχείων της έρευνας είναι η ανάλυση περιεχομένου, συγκεκριμένα μέσω της συγκριτικής ανάλυσης των δύο βασικών κατηγοριών: α) των αποφυλακισμένων που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και β) των αποφυλακισμένων που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, υπήρχαν εξωτερικές κατηγορίες, βάσει των υποθέσεων-ερωτημάτων της έρευνας και εσωτερικές κατηγορίες που διαμορφώθηκαν από την συγκριτική ανάλυση των θεματικών κατηγοριών που διαμορφώθηκαν, βάσει του ερωτηματολογίου της συνέντευξης, το οποίο καλύπτει τους παρακάτω άξονες:

A. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων

B. Η ζωή πριν τη φυλακή (εκπαιδευτικό ιστορικό, επαγγελματικό ιστορικό, υποστηρικτικό δίκτυο, δυσκολίες –προβλήματα)

Γ. Η ζωή μέσα στη φυλακή (δικαστικό ιστορικό, συνθήκες μέσα στη φυλακή, δυσκολίες-επιπτώσεις εγκλεισμού, εκπαίδευση, εργασία, υποστηρικτικό Δίκτυο)

Δ. Η ζωή μετά τη φυλακή (εκπαιδευτική πορεία, επαγγελματική πορεία, υποστηρικτικό δίκτυο-οικογένεια, δυσκολίες-στίγμα φυλάκισης, κοινωνική και οικονομική επανένταξη-αυτοεικόνα, προσδοκίες-σχέδια για το μέλλον).

Στη συνέχεια ακολουθούν η παρουσίαση των αποτελεσμάτων και τα γενικά συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Επιλέχθηκε κατά την παρουσίαση των μελετών περίπτωσης, η αποτύπωση σε πολλές περιπτώσεις του αυτούσιου λόγου των αποφυλακισμένων, όπως διατυπώθηκε στις συνεντεύξεις, με σκοπό να κατατεθούν οι απόψεις τους, τα προσωπικά τους βιώματα, οι δικές τους εμφάνσεις, όπως ακριβώς βιώνουν οι ίδιοι την πραγματικότητά τους. Θεωρώ το

υλικό αυτό των συνεντεύξεων ιδιαίτερα πολύτιμο, καθώς οι άνθρωποι αυτοί ξεδίπλωσαν την προσωπική τους ιστορία, δείχνοντας εμπιστοσύνη.

Πιθανόν να ήταν δυνατή και μια μεγαλύτερη και εις βάθος ανάλυση μέσω της θεμελιωμένης θεωρίας ή άλλης ποιοτικής μεθόδου καθώς οι συνεντευξιαζόμενοι τονίζουν ζητήματα που αφορούν το ποινικό σύστημα, το ποιος είναι εγκληματίας, τους όρους εγκληματογένεσης, στοιχεία από τη δική τους αντίληψη της πραγματικότητας, που δεν ήταν δυνατόν λόγω χρόνου να διεξαχθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

ΜΕΡΟΣ Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

1.ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ-ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΟΡΙΣΜΟΥ

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η έννοια μέσω της οποίας περιγράφονται, ορίζονται και ερμηνεύονται σήμερα τα κοινωνικά προβλήματα. Είναι μια θεματική που ξεκινά από τη Γαλλία για να ορίσει κατ' αρχήν τα νέα προβλήματα κοινωνικής αποσταθεροποίησης πρώην εν δυνάμει μισθωτών πληθυσμών, ως αποτέλεσμα της ανεργίας και της κρίσης του παραγωγικού συστήματος, για να γενικευτεί προοδευτικά στο χώρο της Ε.Ε., ως η έννοια στην οποία ομαδοποιούνται και μέσω της οποίας επαναδιατυπώνονται όλα τα κοινωνικά προβλήματα, ανεξάρτητα της φύσης τους και της επιστημονικής προβληματικής θεμελίωσής τους και με βάση το κοινό γεγονός ότι αποτελούν προβλήματα, ότι θέτουν πρόβλημα στην κοινωνία.

Έτσι ορίζονται ως προβλήματα που γεννούν κοινωνικό αποκλεισμό : η ανεργία και κυρίως η ανεργία μακράς διάρκειας, η μετανάστευση, η παλιννόστηση, ο αναλφαβητισμός, η σχολική αποτυχία, τα γηρατειά, η μονογονεϊκή οικογένεια, η πολιτισμική ή θρησκευτική ιδιαιτερότητα, η απομόνωση ορεινών πληθυσμών, η υποβαθμισμένη γειτονιά της πόλης, η ανισότητα των φύλων, η κοινωνική παραβατικότητα, οι θρησκευτικές μειονότητες, η σωματική ή διανοητική δυσμορφία (Πετράκη, 1996, σελ.19).

Ωστόσο, επικρατεί μια γενικότερη σύγχυση γύρω από τη φύση και θέση των αποκλεισμένων ατόμων και ομάδων. Η σύγχυση εκδηλώνεται και με την αδυναμία διατύπωσης με σαφήνεια ενός γενικά αποδεκτού ορισμού της έννοιας του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» (Τσίγκανου, 1997, σελ. 52).

Οι δυσκολίες για την αποσαφήνιση του όρου συνδέονται στενά αφενός, με το γεγονός ότι είναι πολλές οι πτυχές του αποκλεισμού, τα χαρακτηριστικά

του, οι αιτίες και οι μηχανισμοί παραγωγής του, αφετέρου, με το ότι ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας άρχισε να ανακαλύπτει τον κοινωνικό αποκλεισμό «όταν ο όρος είχε ήδη πολιτογραφηθεί στην καθημερινή γλώσσα μετά την ευρεία χρήση του στην ρητορική των πολιτικών, στη γλώσσα των δημοσιογράφων και, κυρίως, στα κείμενα των διεθνών οργανισμών, ιδιαίτερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Τσιάκαλος, 1998, σελ. 41), χωρίς προηγουμένως να έχει αποσαφηνιστεί το θεωρητικό και εννοιολογικό του πλαίσιο.

Σύμφωνα με τους T.Burchardt, J., Le Grand και D. Piachaud (2002), οι απόψεις για τις θεμελιώδεις αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού διαφέρουν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Διακρίνονται σε τρεις σχολές σκέψης: α) αυτή που θέτει στο επίκεντρο τη συμπεριφορά των ατόμων και τις ηθικές αξίες β) αυτή που υπογραμμίζει το ρόλο των θεσμών και των συστημάτων από το κράτος πρόνοιας έως τον ύστερο καπιταλισμό και την παγκοσμιοποίηση και γ) αυτή που δίνει έμφαση στα ζητήματα των διακρίσεων και της έλλειψης πραγμάτωσης των δικαιωμάτων.

Οι γνώμες των ειδικών συγκλίνουν στην άποψη ότι ο όρος καλύπτει φαινόμενα με ποικίλες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Επίσης, σύμπτωση απόψεων καταγράφεται ως προς τη διαπίστωση πως η έννοια του αποκλεισμού συνδέει τις έννοιες των κοινωνικών δικαιωμάτων αφενός και της υλικής αποστέρησης ή της πραγματικής αδυναμίας απόκτησης υλικών αγαθών αφετέρου.

Η βασική ιδέα είναι πως ο αποκλεισμός αφορά την ανισότητα σε όλες της τις διαστάσεις, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές. Ο όρος αντιπροσωπεύει ένα σχετικά πρόσφατο τρόπο μετονομασίας ενός μεγάλου

αριθμού καταστάσεων, που αναγνωρίζονται ως προβλήματα ή απειλές για το επιθυμητό μέλλον της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης (Τσίγκανου, 1997, σελ. 52).

Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα στο Πράσινο Βιβλίο επιχειρείται ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού με μια περιγραφική οροθέτηση χαρακτηριστικών του, όπως είναι πρώτιστα το ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει, ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τη συμμετοχή του ατόμου στην εργασιακή ζωή. Θίγει όχι μόνο άτομα, αλλά και κοινωνικές ομάδες που αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων (Κασιμάτη, 1998, σελ.16).

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί σήμερα τρέχοντα όρο του λεξιλογίου των κοινωνικών πολιτικών (εθνικών και, κυρίως, ευρωπαϊκών/κοινοτικών). Αναφέρεται γενικά τόσο στην έλλειψη πόρων που αντιμετωπίζουν ορισμένες κοινωνικές ομάδες κατά την ένταξή τους σε έναν κοινωνικό οργανισμό όσο και στις πολιτικές που αναπτύσσονται για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Από αυτήν την άποψη, καλλιεργεί προσδοκίες και προτείνει αντικείμενα επένδυσης από την πλευρά των λεγόμενων «ομάδων στόχων» (Νικολόπουλος, 1997, σελ.1).

Παρά το γεγονός ότι ως έννοια εμφυτεύτηκε στην κοινωνική επιστήμη από το χώρο της κυρίαρχης κοινωνικής πολιτικής (Πετράκη, 1996), δεν εγκαταλείπεται καθώς αποτελεί εργαλείο κοινωνικής πολιτικής με την αντίστοιχη κοινωνική επένδυση που συνεπάγεται.

Ο όρος του αποκλεισμού παραπέμπει σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του μέσα και του έξω (Πετράκη, 1996, σελ. 20), με κριτήριο την

ένταξη ή μη των μελών της, με τρόπο ώστε να εμφανίζεται ως κύριο ρήγμα των σύγχρονων κοινωνιών εκείνο μεταξύ «αποκλεισμένων» -«μη αποκλεισμένων». Οι πρώτοι είναι αυτοί που έχουν πρόσβαση σε εργασία, καριέρα, εκπαίδευση, στέγαση και κάνουν χρήση των δικαιωμάτων τους και οι δεύτεροι αυτοί που δεν έχουν τέτοια πρόσβαση και αναπτύσσουν αμυντικές στρατηγικές για να επιβιώσουν.

Ως προϊόντα διακρίσεων, ο αποκλεισμός και η ένταξη, η αποδοχή και απόρριψη παράγονται στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων: ανάμεσα σε ενταγμένους και ανένταχτους, αποκλείοντες και αποκλειόμενους, ισχυρούς και ανίσχυρους υπάρχει ροή ανταλλαγών ποικίλης διάρκειας και έντασης που τους κρατά χωριστά, όσο και μαζί, φέρνει κοντά το οικείο με το ανοίκειο, το επιτρεπτό με το απαγορευμένο (Πετρονότη Μ., 2000, σελ. 23).

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΥΣΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των παραβατών δεν συνιστά ένα σύγχρονο φαινόμενο. Απαντάται, σε διάφορες μορφές από τότε που οι άνθρωποι αποφάσισαν να ζήσουν σε οργανωμένες ομάδες, από τότε που επιβλήθηκε η αξία της τήρησης των νόμων ή διαφορετικά η συμμόρφωση με τους κανόνες συμπεριφοράς που επιβλήθηκαν από την τάξη που είχε την εξουσία να τους επιβάλλει και να τους καταστήσει αποδεκτούς από όλους (Τσίγκανου, 1997).

Για την επιστήμη της Εγκληματολογίας, από την Ιταλική θετική σχολή, ο εγκληματίας άνθρωπος θεωρήθηκε “ένα υπάνθρωπο είδος του Homo sapiens” (Φαρσεδάκης, 1996, σελ.195), οι παραβάτες αποτελούσαν ιδιαίτερα είδη ανθρώπων εξαιρετικά διάφορα των λεγόμενων φυσιολογικών-νομοταγών πολιτών. Ο διαχωρισμός αυτός έθετε αυτόματα σε κίνηση τους μηχανισμούς κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς απέδιδε την συμπεριφορά και τις πράξεις του δράστη σε παθολογικά, ενδογενή αίτια.

Στη συνέχεια η εγκληματολογική σκέψη αναπτύχθηκε, εμπλουτίστηκε και υποστήριξε πως «εγκληματίας δεν είναι αυτός που περνά στην εγκληματική πράξη αλλά αυτός που στιγματίζεται σαν τέτοιος από αυτούς που έχουν την σχετική εξουσία» (Δασκαλάκης, 1985 Α, σελ. 133). Σύμφωνα με τον Durkheim το έγκλημα δεν θα πρέπει να θεωρείται ως κάτι το παθολογικό, αλλά ως ένα ομαλό κοινωνικό φαινόμενο, αναπόσπαστο στοιχείο μιας υγιούς κοινωνίας, το οποίο επιτελεί θετικές λειτουργίες. Κατ’ αυτόν ο ποινικός νόμος δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της συλλογικής συνείδησης μιας κοινωνίας, η οποία αντιδρά με την ποινή στην παραβίαση των κανόνων που θεωρεί ότι πρέπει να τηρούνται (Χαΐδου, 1992-93, σελ.16).

Ο όρος παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αναφέρεται στη συμπεριφορά εκείνη, η οποία παραβιάζει ένα κανόνα συμπεριφοράς που διέπει μια κοινωνική ομάδα και διεγείρει αντιδράσεις αποδοκιμασίας (Κουκουτσάκη Α, 1993-4, σελ.3), ικανές να διαταράξουν τα όρια ανοχής της κοινωνίας (Τσίγκανου, 1997, σελ. 55).

Ανάμεσα στις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η δυσκολία προσδιορισμού των αιτιών που προκαλούν το φαινόμενο και ο ορισμός της ως μιας κατάστασης που βιώνουν άτομα ή ομάδες του πληθυσμού που βιώνουν την κατάσταση αυτή. Παραμένει όμως αναπάντητο το ερώτημα «ποιος αποκλείει και από τι». Η φαινομενολογική ανάλυση του κοινωνικού αποκλεισμού περιορίζεται αφενός μεν σε επιμέρους συμπτωματολογίες διαφόρων ομάδων πληθυσμού-που κοινό χαρακτηριστικό τους έχουν την έξοδό τους από την «οργανωμένη» κοινωνία και αφετέρου στην αναζήτηση και εφαρμογή τεχνικών αναχαίτισης αυτής της ροής «προς τα έξω».

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αποβαίνει κατανοητή ακριβώς μέσα από τις προβλεπόμενες στρατηγικές καταπολέμησής του (Τσίγκανου, 1997). Αναφορικά με την εγκληματική συμπεριφορά οι τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής χαράσσονται ανάλογα με τις τάσεις που παρατηρούνται στην εγκληματολογία για την εξήγηση της γένεσης του εγκληματικού φαινομένου¹

¹Το έγκλημα α) ως απόρροια ατομικών χαρακτηριστικών ορισμένων ατόμων, όπου σκοπός είναι η τιμωρία ή η θεραπεία, β)το έγκλημα που οφείλεται στο κοινωνικό περιβάλλον του εγκληματία και όχι στα ατομικά του χαρακτηριστικά και γ) το έγκλημα που οι θεωρίες δεν εστιάζουν στην εξήγηση του αρχικού περάσματος στην εγκληματική πράξη αλλά στη μελέτη των διεργασιών που οδηγούν στην υιοθέτηση από το άτομο της εγκληματικής σταδιοδρομίας, υπογραμμίζοντας τις στιγματιστικές επιδράσεις της κοινωνικής αντίδρασης. Βλ. Δασκαλάκης, 1985 Β, σελ.22-23.

Η παραβατικότητα μέσα από την κοινωνική αντίδραση σε αυτή, επιβεβαιώνει τα κοινωνικά σύνορα και συμβάλλει στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Για τον Durkheim όσο και για τον Marx, οι συμπεριφορές των «απροσάρμοστων», των «διαφορετικών», των «παρεκκλινόντων», των «εγκληματιών», διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη συγκράτηση της κοινωνικής συνοχής και στη διατήρηση των υπαρχόντων κοινωνικών διακανονισμών (Τσίγκανου, 1997, σελ. 57).

Στο πλαίσιο της μαρξιστικής εγκληματολογίας, το έγκλημα θεωρείται απόρροια παθολογικών κοινωνικών δομών, δημιούργημα της καπιταλιστικής κοινωνίας και των οικονομικών ανισοτήτων (Φαρσεδάκης, 1996, σελ 92-93).

Σύμφωνα με την Τσίγκανου (1998, σελ, 391), στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων, διαδράσεων και μηχανισμών που συνθέτουν τον όρο κοινωνικός αποκλεισμός, η έννοια της φτώχειας εμφανίζεται διευρυμένη συμπεριλαμβάνοντας γενικευμένη κοινωνική αποστέρηση. Το κοινωνικό μειονέκτημα των φτωχών του σύγχρονου κόσμου εκλαμβάνεται σαν αποτέλεσμα μιας αυξανόμενης νέας κοινωνικής υποκατηγορίας που μαστίζεται από την ανεργία ή την παρατεταμένη ιδιαίτερα αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας.

Η αποσαφήνιση του όρου κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται στενά και προϋποθέτει την ανάδειξη της αναλυτικής δραστηριότητας της έννοιας του κοινωνικού υποστρώματος ή υποτάξης. Ο όρος κοινωνικό υπόστρωμα ή υποτάξη: α) παραπέμπει σε ένα κοινωνικό στρώμα που σωματοποιείται από τους παρατεταμένα περιθωριοποιημένους από την αγορά εργασίας, β) μέλη της υποτάξης αποτελούν εκείνοι που χαρακτηρίζονται από κοινωνική

αποστέρηση πρόσβασης σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες σε βαθμό μεγαλύτερο από εκείνον του ανειδίκευτου εργάτη και γ) η υποτάξη διαφοροποιείται με ευκρίνεια διότι χαρακτηρίζεται από το δικό της ξεχωριστό υποπολιτισμικό πρότυπο συμπεριφοράς των μελών της.

Οι ποικίλες εκδοχές της έννοιας αντανakλούν δύο αντιτιθέμενες θεωρητικά απόψεις. Σύμφωνα με την συντηρητική εκδοχή, η υποτάξη αποτελείται από ανέργους που γίνονται αντιληπτοί ως οι άποροι του 19^{ου} αιώνα και η ανεργία αποδίδεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, δηλαδή είναι οι ίδιοι υπαίτιοι της κατάστασης. Επιπλέον, κυρίαρχη είναι η νεοφιλελεύθερη αντίληψη ότι οι κρατικού τύπου ενισχύσεις, οι προνοιακές παροχές και επιδοτήσεις συμβάλλουν άμεσα στη δημιουργία ενός εξαρτώμενου τρόπου ζωής. Σύμφωνα με την ριζοσπαστική εκδοχή, οι άνεργοι εκλαμβάνονται ως θύματα των συνθηκών, λόγω της ταχύρρυθμης εξέλιξης των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών κοινωνιών, όπου η μακροχρόνια ανεργία πηγάζει από τις επιπτώσεις της τεχνολογικής αλλαγής σε παραδοσιακές δεξιότητες επαγγέλματα και απαιτήσεις σε εργατικό δυναμικό είτε ως αποτέλεσμα ενός νέου τύπου δομής της απασχόλησης

«Στον ιδιαίτερο κοινωνικό χώρο της παραβατικότητας ο ορισμός εργασίας για την έννοια του κοινωνικού υποστρώματος επιβεβαιώνεται χαλαρά και μόνο ως προς τα κύρια χαρακτηριστικά του, δηλαδή τη χρόνια περιθωριοποίηση από την αγορά εργασίας, την μεγαλύτερη κοινωνική αποστέρηση από εκείνην του ανειδίκευτου εργάτη και την εμφάνιση των χαρακτηριστικών της υποκουλτούρας της φυλακής» (Τσίγκανου,1996, σελ.401)»

Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας αναδιατυπώνεται στη βάση της ανισότητας των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών ευκαιριών που παρέχονται στους σύγχρονους παραβάτες, νεαρούς, ανηλίκους, «καθ'έξιν» ή «κατ' επάγγελμα» μέσα από την ιδεολογία του «πολιτισμικού κεφαλαίου» και του «κοινωνικού φράγματος». Η θεωρία του κοινωνικού φράγματος², δέχεται την ύπαρξη ανθεκτικών ταξικού τύπου διαιρέσεων και αγώνων εξουσίας ανάμεσα στις διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες.

Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας/ εγκληματικότητας, από λόγος πρόσθετου αποκλεισμού, μετεξελίχθη σε *πολιτικό στίγμα*. Ο φτωχός και ο εγκληματίας πήραν έτσι τη θέση του «ανατροπέα» ως νέου εχθρού (Πανούσης, 2008)

Σύμφωνα με την Κουκουτσάκη (1997, σελ.55), οι κρατούμενοι, στη μεγάλη πλειοψηφία τους, προέρχονται από ήδη περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα. Ο ποινικός πληθυσμός, βάσει εγκληματολογικών στατιστικών, προέρχεται από άτομα των χαμηλότερων βαθμίδων της κοινωνικής κλίμακας, που βρίσκονταν ήδη πριν από τον εγκλεισμό έξω στις παρυφές της αγοράς εργασίας. Σε μεγάλο βαθμό ο εγκλεισμός δεν αποδίδει αλλά επισφραγίζει ένα προηγουμένως αποδοθέν status.

Συγκεκριμένα, τόσο από τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών (Ανδρίτσου Α. κα., 1988), όσο και από τα στοιχεία της σωφρονιστικής στατιστικής, με σαφήνεια προκύπτει ότι το κοινωνικό status του πληθυσμού

² Ο Weber χρησιμοποίησε τον όρο φράγμα για να αναφερθεί επίσης σε μια διαδικασία ιεραρχικής υποταγής όπου μια κοινωνική ομάδα μονοπωλεί πλεονεκτήματα, αγαθά ευκαιρίες, αποκλείοντας την πρόσβασης σε αυτά σε άτομα εκτός ομάδας. Τα κοινωνικά φράγματα καθιστούν απαγορευτική κάθε δυνατότητα πρόσβασης, σε αγαθά και προνόμια, ατόμων με διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο, παρελθόν και προοπτική. Βλ.Τσίγκανου, 1997, σελ. 62.

των φυλακών ανταποκρίνεται σε μια κατηγορία ατόμων που μειονεκτούν κοινωνικά ήδη πριν από την είσοδό τους στη φυλακή.

Για τους Έλληνες κρατούμενους, ειδικότερα, έχει αποδειχθεί ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι άνδρες των μέσων παραγωγικών ηλικιών, ανήκουν στις χαμηλά εισοδηματικά τάξεις και προέρχονται από οικογένειες των μεσαίων και εργατικών στρωμάτων με χαμηλά εισοδήματα, που δεν εγγυώνται την οικονομική τους στήριξη κατά τη φάση της επανεισόδου τους στην κοινωνία, έχουν στην πλειοψηφία τους γνώσεις της στοιχειώδους ή της μέσης τεχνικής εκπαίδευσης και ασκούν χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Αναλυτικότερα, 8 στους 10 κρατούμενους προέρχονται από τις κατώτερες οικονομικές και κοινωνικές τάξεις, το 1,5-2% έχει ανώτερη μόρφωση και το 80% έχει κατώτερη ή καθόλου μόρφωση, ακόμη το 1/3 των κρατουμένων είναι αλλοδαποί, ένα μεγάλο μέρος είναι Τσιγγάνοι και επιπλέον κρατούμενοι που εκτίουν ποινές εξαγοράσιμες (Κουρτόβικ, 1997, σελ. 160).

Αυτές οι εικόνες ενέχουν μια διπλή «ανάγνωση»: από τη μια να οδηγήσουν στο αναπόδεικτο επιστημονικά συμπέρασμα ότι τα άτομα των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων με ελλιπή εκπαίδευση και οι αλλοδαποί εγκληματούν περισσότερο από τις ανώτερες τάξεις και τους Έλληνες ή ότι ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, μέσω του ποινικού δικαίου, οργανώνεται πάνω σε άτομα με συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Αναφορικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό, κυριαρχεί η εικόνα μιας κοινωνίας διχοτομημένης στη βάση του μέσα και του έξω, όπου το μέσα ορίζεται από ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας και το έξω από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που αναιρούν την κοινωνία και της δημιουργούν προβλήματα:

ανεργία, κοινωνική απομόνωση, περιθωριοποίηση, φτώχεια, αναλφαβητισμός, μεταναστευτικές εξάρσεις, σχολική αποτυχία.

Τα κοινωνικά προβλήματα νομιμοποιούνται ως προβλήματα των ομάδων αποκλεισμένων και των ατόμων και όχι ως προβλήματα που παράγονται από τη λειτουργία της ίδιας της κοινωνίας και για τα οποία έχει η ίδια ως σύνολο την ευθύνη.

Η εικόνα του κοινωνικού δυαδισμού, οι μέσα και οι έξω, έχουν ως αποτέλεσμα την στιγματοποίηση μέσω του ορισμού, της κατάταξης, της ταξινόμησης, επικυρώνει την απόσταση ανάμεσα στους αποκλεισμένους και στους ενταγμένους (Πετράκη. 1996, σελ.20-22).

3.Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

«Μέσα στις φυλακές, να σου πω, επικρατεί μία φρίκη. Μία φρίκη, γενικώς. Βέβαια, υπάρχει και ο... εί... είναι η κατάσταση έτσι, που... θέλεις δε θέλεις, θα χαλάσεις. Θέλεις δε θέλεις θα χαλάσεις. Δεν υπάρχει, ας πούμε... αξία της προσωπικότητας στη φυλακή. Εκεί, αφού μπεις μέσα, ανοίγει τόσο εύκολα για να μπεις, ανοίγει τόσο δύσκολα για να βγεις. Τελειωμένο. Πρώτον αυτό. Δεύτερον, δεν υπάρχει διαχωρισμός, δεν υπάρχει αξία της προσωπικότητας»³.

Το απόσπασμα αυτό αναφέρεται στο βίωμα ενός αποφυλακισμένου, ο οποίος έχει υποστεί εγκλεισμό στη φυλακή και αναφέρει με τρόπο απλό την κοινωνική και ψυχολογική του κατάσταση στην προσπάθειά του να επανενταχθεί στην κοινωνία. Αποκαλύπτει δε ότι η επάνοδος των τέως κρατουμένων στην κοινωνία είναι μια τόσο δυσχερής και επώδυνη διαδικασία, ώστε πολλές φορές οδηγεί πάλι στο έγκλημα αυτόν που την υφίσταται ή του δημιουργεί ακόμη και συναισθήματα ολοκληρωτικής παραίτησης από το δικαίωμα στην ελεύθερη ζωή.

Η κοινωνική κατάσταση στην οποία περιέρχονται οι παραβάτες μετά την έκτιση της ποινής ή του μέτρου που τους επιβλήθηκε συνιστά σημαντικό κριτήριο για την αξιολόγηση της ποινικής τους μεταχείρισης. (Νικολόπουλος, 2005). Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη (1985 Β), ο όρος μεταχείριση του εγκληματία σημαίνει τους τρόπους και τα μέσα δράσης πάνω στον εγκληματία με σκοπό την άσκηση επίδρασης στην συμπεριφορά του και γενικότερα στον

³ Απόσπασμα από τη συνέντευξη της 1^{ης} μελέτης περίπτωσης, ο κος Θ.

τρόπο της ζωής του, ώστε να επιτευχθεί η βελτίωση του και η κοινωνική του αποκατάσταση.

Σκοπός της μεταχείρισης του εγκληματία είναι η κοινωνικοποίησή του ή η κοινωνική του προσαρμογή. Συνώνυμοι όροι εναλλακτικά χρησιμοποιούνται οι όροι: κοινωνική επανένταξη, αναπροσαρμογή, αναμόρφωση, αποκατάσταση και επανακοινωνικοποίηση⁴ (Γιοβάνογλου, 2006, σελ.8).

Οι αναφορές στις δυσκολίες της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων είναι συνήθως στην μετά την έκτιση της ποινής περίοδο και συνδέονται με το γεγονός ότι η ιδιότητα των πρώην κρατουμένων μειώνει δραματικά τις δυνατότητες κοινωνικής του επανένταξης. Στην πραγματικότητα όμως για τους περισσότερους, η μετά την έκτιση της ποινής περίοδος, αποτελεί ένα στάδιο σε μια διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία έχει ήδη ξεκινήσει πριν από την επαφή του με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, καθώς οι περισσότεροι κρατούμενοι, όπως έχει ήδη αναφερθεί ανήκουν στα χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα. (Κουκουτσάκη, 1997).

Εκτός από τις δυσκολίες που συναντώνται στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων (Γιοβάνογλου 2006, σελ. 2), ο ίδιος ο εγκλεισμός παρεμποδίζει την κοινωνική επανένταξη με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. (Κουκουτσάκη, 1997, σελ.55).

Σύμφωνα με την ίδια συγγραφέα (σελ.57), η φυλακή έχει λειτουργήσει και συνεχίζει να λειτουργεί ως ένας από τους πιο σημαντικούς μηχανισμούς

⁴Η επανακοινωνικοποίηση του εγκληματία μπορεί να νοηθεί κατά τρεις τρόπους: α)σαν μια αναδόμηση της προσωπικότητας με την εκρίζωση του συστήματος αξιών του εγκληματία β)σαν μια δράση που θα απέβλεπε στην εκγύμναση της εξωτερικής συμπεριφοράς του εγκληματία, ώστε να μην έρχεται σε σύγκρουση με τον ποινικό νόμο και γ)σαν την εγκαθίδρυση ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων που να ενεργούν σαν προστατευτικές δομές και να τον αποτρέπουν από την επανάληψη της εγκληματικής δράσης. Βλ. Δασκαλάκης, 1985 Β, σελ. 33-34.

κοινωνικού αποκλεισμού, σε σχέση με την οργανωτική της δομή ως χώρος φύλαξης και όχι μεταχείρισης του εγκληματία. Σε σχέση με τις λειτουργίες της σύγχρονης φυλακής εντοπίζει και μια οικονομική λειτουργία: αυτή της απόσυρσης του περιττού εργατικού δυναμικού, το οποίο ουσιαστικά αχρηστεύεται, καθώς δεν υπάρχει ανάγκη να προετοιμαστεί για τη μελλοντική του ένταξη σε μια κλειστή αγορά εργασίας.

Η φυλακή δεν προετοιμάζει την κοινωνική επανένταξη αλλά διαχειρίζεται την κοινωνική περιθωριοποίηση και αυτό ως αποτέλεσμα όχι μόνο της κατασταλτικής αλλά και της ιδεολογικής λειτουργίας της. Ο εγκλεισμός συνιστά μια συνεχή πορεία απόσυρσης, απομάκρυνσης του κρατούμενου από το κοινωνικό περιβάλλον από το οποίο προέρχεται. Μέσα από ένα πλέγμα απαγορεύσεων, στερήσεων και ελέγχων συντελείται η πλήρης απογύμνωση του κρατούμενου από συμβατικούς ρόλους και σχέσεις.

Ο εγκληματογόνος ρόλος της φυλακής αναφέρεται ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι Tannenbaum και Gillin υποστηρίζουν συγκεκριμένα ότι η εμπειρία της φυλακής αυξάνει την πιθανότητα της μελλοντικής εγκληματικής εκτροπής. Οι διαπιστώσεις αυτές τεκμηριώνονται εμπειρικά αργότερα μέσα και από άλλες έρευνες (Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 177).

Ο Wacquant βλέπει τη φυλακή σαν κεντρικό όργανο για την εγκληματοποίηση της εξαθλίωσης (2001, σελ. 22) και τη θεωρεί σαν απαραίτητο συμπλήρωμα για την επιβολή της προσωρινής και υποαμειβόμενης εργασίας (2001, σελ. 121).

Τα σωφρονιστικά ιδρύματα έχουν στιγματιστικές επιδράσεις στους κρατούμενους που συνήθως τους ακολουθούν μετά την έξοδό τους από τη φυλακή, ενώ η υιοθέτηση του κώδικα των κρατουμένων και η συμμετοχή τους

στην υποκουλτούρα της φυλακής⁵, αποτελούν την νέα φάση κοινωνικοποίησης των ατόμων και διασφαλίζει την προσαρμογή τους στη φυλακή. Η δε απώλεια του αυτοσεβασμού τους κατά τη διάρκεια της φυλάκισης μπορεί να εξελιχθεί στη σοβαρότερη συνέπεια της καταδίκης, επειδή το κατασταλτικό σύστημα της φυλακής καταστρέφει την αυτοεικόνα τους (Γιοβάνογλου, 2006, σελ 4).

Σύμφωνα με τα άρθρα 72-77 της Απόφασης (73) 5 των Ελάχιστων Κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (Αλεξιάδης, 1991, σελ. 80-82) και τα άρθρα 71-76 της Σύστασης R (87)3: οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί κανόνες-1987, (σελ. 253-256) η μεταχείριση των ατόμων που καταδικάζονται σε φυλάκιση ή σε παρόμοιο μέτρο, θα πρέπει να έχει ως σκοπό να γεννήσει μέσα τους τη θέληση να ζουν μετά τη την απόλυσή τους νομότυπη ζωή και να αυτοσυντηρούνται, καθώς και να γίνουν ικανοί προς τούτο. Η μεταχείριση πρέπει να είναι τέτοια ώστε να ενθαρρύνει τον αυτοσεβασμό τους και να προάγει την αίσθηση της ευθύνης τους (Αλεξιάδης, 1991, σελ. 79). Επιπλέον, για το σκοπό αυτό θα πρέπει να χρησιμοποιούνται όλα τα κατάλληλα μέσα: εκπαίδευση, εργασία, επαγγελματικός προσανατολισμός, συλλογικές δραστηριότητες, φυσική ανάπτυξη και ενίσχυση του ηθικού χαρακτήρα (1991, σελ. 79-81).

Η κοινωνική επανένταξη κατά μια ευρύτερη έννοια περιλαμβάνει την περίοδο που αρχίζει από την ποινική δίωξη μέχρι την απόλυση καθώς και την μετέπειτα υποστήριξη. Περιλαμβάνει εναλλακτικά μέτρα αντί του ποινικού χειρισμού της υπόθεσης, όπως προγράμματα θεραπείας ή επανορθωτικής

⁵ Ο όρος υποκουλτούρα της φυλακής αναφέρεται στην ιδιότυπη κοινωνική οργάνωση που αναπτύσσεται μέσα στη φυλακή, ανεξάρτητα από το επίσημο νομικό καθεστώς που τη διέπει, και ενάντια σε αυτό. Πρόκειται για ένα είδος «αντι-κοινωνίας με τη δικιά της κουλτούρα, τους δικούς της νόμους, τις δικές της αξίες, που αντιστρατεύονται τους κοινά αποδεκτούς κοινωνικούς κανόνες (Τσαλίκογλου Φ., 1989, σελ. 178 »)

δικαιοσύνης, επιβολή εναλλακτικών ποινών αντί του εγκλεισμού με στόχο την αποφυγή του εγκλεισμού. Η κοινωνική επανένταξη εντός της φυλακής σημαίνει την υποβοήθηση της ηθικής, επαγγελματικής και εκπαιδευτικής ανάπτυξης του κρατουμένου, μέσω της εργασίας, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Μαγγανάς, Λάζος, Σβουρδάκου, 2008, σελ.143)

Ωστόσο, σύμφωνα με την Έκθεση για την κατάσταση στις ελληνικές Φυλακές (Βουλή των Ελλήνων /Περίοδος Η'- Σύνοδος Α', Ιούλιος 1994) ο συνωστισμός των κρατουμένων στις φυλακές βραχυκυκλώνει οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις φυλακές, αφού δεν υπάρχει διαχωρισμός των κρατουμένων (υπόδικοι και κατάδικοι, ισοβίτες και χρεοφειλέτες, τοξικομανείς, ψυχασθενείς και λοιποί κρατούμενοι) με αποτέλεσμα να διδάσκονται μεταξύ τους την «τέχνη» του εγκλήματος αλλά καθιστά αδύνατη και την προώθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης ή υποαπασχόλησης των κρατουμένων, εφόσον οι αίθουσες που έχουν προβλεφθεί ως εργαστήρια, χρησιμεύουν ως τόπος διαμονής.

Η κατάρτιση του Σχεδίου νέου ΣΚ (ΣχΣΚ/1991) το 1991, διαφοροποιήθηκε από τις αρχές του ΚωδΜεΚ/1989 στο θέμα του σκοπού της εκτέλεσης των στερητικών της ελευθερίας ποινών, αποφεύγοντας να αναγάγει την κοινωνική αναμόρφωση, την επανένταξη ή οποιονδήποτε άλλον ταυτόσημο στη χρήση του όρο σε σκοπό της στερητικής της ελευθερίας ποινής (Αιτ. Εκθ. Στο Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα, 1991). Στο συγκεκριμένο πεδίο σκοπός της επιβολής μιας ποινής κατά της ελευθερίας οριζόταν ο περιορισμός της ελευθερίας του ατόμου και μόνον αυτός και η φυλακή νοούνταν αποκλειστικά ως τόπος έκτισης της ποινής. Ο όρος μεταχείριση δεν

υποδήλωνε καμία επέμβαση στην προσωπικότητα του κρατουμένου, ενώ οι παροχές εκπαίδευσης, εργασίας, ψυχαγωγικών και άλλων προγραμμάτων στον κρατούμενο εντάσσονταν μέσα στο πλαίσιο άσκησης της γενικότερης άσκησης κοινωνικής πολιτικής από την πολιτεία και όχι ως στοιχεία της ποινής ή ως συνέπειές της, ενώ η αποδοχή αυτών των παροχών εξαρτιόταν αποκλειστικά από τον κρατούμενο(Γιοβάνογλου, 2006, σελ 34).

Η κοινωνική επανένταξη του εγκλείστου, ως σκοπού της εκτέλεσης της ποινής κατά της ελευθερίας, συνδέθηκε άρρηκτα με το «αναμορφωτικό ιδεώδες», το οποίο επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση των σωφρονιστικών συστημάτων μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, υιοθετώντας τη βελτιωτική φιλοσοφία για τον σκοπό του σωφρονισμού.(Γιοβάνογλου 2006, σελ.1).

Τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για την βελτίωση των ευκαιριών κοινωνικής ένταξης στον κόσμο της εργασίας μετά την αποφυλάκισή τους αλλά και για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιδράσεων της στέρησης της ελευθερίας.

Η κατάλληλη εκπαίδευση η οποία ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κρατουμένων αλλά και της αγοράς εργασίας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη σε αυτήν (Πιτσελά, 1999, σελ. 664-665). Η αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων αποκατάστασης την δεκαετία του 1970 «το τίποτα δε λειτουργεί», με νεότερες έρευνες τη δεκαετία 1990 έδειξε ότι κάποια προγράμματα μπορεί να είναι αποτελεσματικά (H-J. Albrecht, 1999).

Αφενός η είσοδος των αποφυλακισμένων στην αγορά εργασίας και αφετέρου η αποφυγή της υποτροπής είναι δύο από τους κύριους στόχους των

προγραμμάτων επαγγελματικής επανένταξης των αποφυλακισμένων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η περιθωριοποίησή τους (Νικολόπουλος, 2005, σελ. 95).

Η επιτυχία ενός προγράμματος κοινωνικής επανένταξης καθορίζεται από εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες (Νικολόπουλος, 2005, σελ.107-108). Οι εσωτερικοί παράγοντες αναφέρονται στο σχεδιασμό και τη στόχευση κάθε προγράμματος (περιβάλλον διεξαγωγής, πληθυσμός στόχος, το αντικείμενο κατάρτισης (αν ανταποκρίνεται στην αγορά εργασίας και τις ανάγκες των χρηστών), υποστηρικτικές ενέργειες και αν στοχεύει στην ανεύρεση εργασίας (εργασιοκεντρικός χαρακτήρας) ή και στην προσωπική ανάπτυξη των ατόμων (προσωποκεντρικός χαρακτήρας).

Οι εξωτερικοί παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά την επίτευξη των στόχων ενός προγράμματος και αφορούν τις γενικότερες κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες, τη ροή χρηματοδότησης, την παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών για τη διαδικασία ένταξης των χρηστών κλπ.

Η εργασία των κρατουμένων στηρίζεται στην αρχή της διατήρησης της σωματικής και διανοητικής τους υγείας και συμβάλλει στην απόκτηση εξειδίκευσης, προκειμένου να τους βοηθήσει στην επαγγελματική τους ένταξη μετά την αποφυλάκιση. Αμφισβητείται ωστόσο, η αξία της εργασίας στη φυλακή καθώς η ειδικότητα που έχουν οι κρατούμενοι στη φυλακή, σπάνια συνδέεται με την μετέπειτα ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Οι κρατούμενοι είτε επιδιώκουν να τοποθετηθούν σε εργασία στην οποία θα πετύχουν ευεργετικό υπολογισμό είτε αυτοαπασχολούνται στους χώρους διαμονής τους σε χειροτεχνήματα και σε άλλα όμοια επαγγέλματα (Αλεξιάδης, 1997, σελ.244).

Στην έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε «Ο Θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα», σε δείγμα 388 καταδίκων, υποστηρίχτηκε ότι η εργασία μετά την αποφυλάκισή τους δεν θα συμβάλλει στην επαγγελματική τους αποκατάσταση. Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι οι έγκλειστοι «αντιτίθενται» σε αυτούς που προσπαθούν να τους επανορθώσουν κοινωνικά και να τους αλλάξουν. Ο κύριος λόγος για τον οποίο εργάζονται οι έγκλειστοι είναι για να μειωθεί η διάρκεια της ποινής τους.

Σύμφωνα με την έρευνα των Θανοπούλου, Μοσχοβού (1998, σελ. 110), επιβεβαιώνονται τα παραπάνω, καθώς διαφαίνεται ότι η εργασία μέσα στη φυλακή σε πολύ λίγες περιπτώσεις εξασφαλίζει κάποιου είδους συνέχεια στην επαγγελματική πορεία των καταρτιζομένων, δεδομένου ότι τόσο ο αριθμός των προσφερομένων θέσεων όσο και το είδος των εργασιών δεν επιτρέπουν στους φυλακισμένους να αξιοποιήσουν τον χρόνο της φυλάκισης ως χρόνο προετοιμασίας της επαγγελματικής επανένταξης.

Στην Έκθεση για την κατάσταση στις ελληνικές Φυλακές (Βουλή των Ελλήνων /Περίοδος Η'- Σύνοδος Α', Ιούλιος 1994) αναφέρεται επίσης ο περιορισμένος αριθμός των θέσεων εργασίας: από τους 7.000 κρατούμενους στις αρχές του 1994 απασχολούνταν οι 2.000 περίπου (1000 στις αγροτικές φυλακές και άλλοι 1000 στις κλειστές φυλακές, κυρίως σε βοηθητικές εργασίες, μαγειρεία κλπ), ενώ οι υπόλοιποι 5.000 περίμεναν απλώς να εκπνεύσει ο χρόνος της ποινής τους.

Ο εγκλεισμός έχει σαν συνέπεια την απομάκρυνση των κρατουμένων από την κοινωνία και την αγορά εργασίας για μεγαλύτερα ή μικρότερα χρονικά διαστήματα. Αλλά και μετά την αποφυλάκιση είναι περιορισμένες οι ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης, πράγμα το οποίο συχνά εξωθεί τους πρώην

κρατούμενους να εντάσσονται σε περιθωριακές ομάδες και να τελούν νέες παράνομες πράξεις (Λαμπροπούλου, 1994, σελ. 257-258).

4. ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΝ)ΕΝΤΑΞΗ

α. Οι δυσκολίες των αποφυλακισμένων ατόμων και η κοινωνική - επαγγελματική τους επανένταξη μετά την αποφυλάκιση

Η (επαν)ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων είναι μια διαδικασία μακρόχρονη, επίπονη και δύσκολη. Προβλήματα δημιουργούνται και μετά την έκτιση της ποινής, λόγω του ελλιπούς τρόπου οργάνωσης της μετασφραγιστικής μέριμνας (Μαγγανάς, Λάζος, Σβουρδάκου, 2008, σελ.141-142).

Μετά την αποφυλάκισή τους οι πρώην κρατούμενοι έχουν να αντιμετωπίσουν μια σειρά προβλημάτων που εμποδίζουν την κοινωνική και κυρίως την επαγγελματική τους ένταξη. Οι απολυόμενοι από τις φυλακές, συνήθως χωρίς φίλους ή γνωστούς, με μειωμένες προοπτικές εξεύρεσης εργασίας και με συχνά διαλυμένη την οικογένειά τους, δεν βρίσκουν καμία συμπαράσταση από την επίσημη πολιτεία, προκειμένου να αποφύγουν την εκ νέου ένταξη στο περιθώριο και την παρανομία. Η απομάκρυνση από την αγορά εργασίας για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα, η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης, αλλά και η προχωρημένη ηλικία κάνουν το πρόβλημα της ανεργίας να διαγράφεται απειλητικότερο για τους αποφυλακισμένους απ' ό,τι για τους άλλους ανέργους που δεν έχουν εμπειρία εγκλεισμού (Γαβαλάς, 1992, σελ.15).

Η σημασία του υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια κλπ.) για την επανένταξη του ατόμου στην κοινωνία παίζει καθοριστικό ρόλο για την αντιμετώπιση των αισθημάτων αποξένωσης και απομόνωσης που βιώνει το άτομο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού αλλά και μετά την αποφυλάκιση. Η

μεταχείριση των κρατουμένων θα πρέπει να δίνει έμφαση στη διατήρηση των σχέσεων με την κοινωνία και όχι στον αποκλεισμό τους⁶. Σύμφωνα με το άρθρο 61 των Ελάχιστων Κανόνων Μεταχείρισης, το άτομο θα πρέπει να ενθαρρύνεται να στο να αναπτύσσει ή να αναπτύσσει σχέσεις με πρόσωπα ή οργανώσεις εκτός φυλακής, προκειμένου να είναι ευκολότερο το πέρασμα από τη φυλακή στην ελεύθερη κοινωνία όταν απολυθούν.

Ιδιαίτερως σημαντική είναι η συμβολή της οικογένειας και γενικότερα ενός υποστηρικτικού δικτύου, τόσο κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, όσο και μετά την αποφυλάκιση. Σε έρευνα της Μπεζέ (1985) για τη σύνθεση της οικογένειας 20 περιπτώσεων ανηλίκων, στις μισές περιπτώσεις έχουμε είτε την απουσία ενός από τους δύο φυσικούς γονείς, είτε την παντελή απουσία των γονέων, είτε την παρουσία κάποιου γονεϊκού υποκατάστατου (σελ.37).

Επίσης, όσον αφορά το μέγεθος της οικογένειας φαίνεται ότι στις μισές περιπτώσεις είναι πολυμελείς (4 παιδιά και άνω). Αντίστοιχα ευρήματα, αναφορικά με τον αριθμό των ατόμων που έμεναν στο ίδιο σπίτι αναφέρονται στην έρευνα των Κουράκη, Μηλιώνη, (1995, σελ.31) όπου ένας ανήλικος έως 12 ετών ζούσε στο ίδιο σπίτι με κατά μέσο όρο 5, 2 άτομα (δηλαδή όλοι μαζί 6,2 άτομα). Στην ίδια έρευνα, στο βασικό ερώτημα ως προς την επίδραση του εγκλεισμού στις σχέσεις με το οικείο τους περιβάλλον (γονείς, συγγενείς, φίλους και κηδεμόνες), τη μεγαλύτερη συμπαράσταση φαίνεται ότι δείχνουν προς αυτούς οι γονείς (124 στους 150, δηλαδή 82,7%) ή αντίστοιχα οι κηδεμόνες τους (18 στους 22, δηλαδή 81,8%), πολύ λιγότερο οι συγγενείς (71 στους 156 45,5%) και οι φίλοι (52 στους 156, δηλαδή 33,3%).

⁶ «...όσο περισσότερους δεσμούς διατηρεί ο κατάδικος με την ελεύθερη κοινωνία, όσο περισσότερα είναι τα ενδιαφέροντά του για πρόσωπα και καταστάσεις έξω από το τείχος της φυλακής, τόσο λιγότερο απορροφάται από τη φυλακή, τόσο λιγότερο κοινωνικοποιείται στην υποπολιτισμική ομάδα της φυλακής και συνεπώς, τόσο λιγότερο αποκοινωνικοποιείται σε σχέση με την ελεύθερη κοινωνία». Βλ. Δασκαλάκης, 1985 Β, σελ. 66-67.

Η σταθερή εργασία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες πρόληψης της υποτροπής. Ο ίδιος οι κρατούμενοι ήδη από την εποχή της φυλάκισής τους ανησυχούν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση μετά την αποφυλάκιση, θεωρούν σαν κύριο πρόβλημα που θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον το οικονομικό και έχουν σαν άμεσο σχέδιο μετά την αποφυλάκιση την εξεύρεση εργασίας. Θεωρούν δε το κοινωνικό στίγμα την πλέον σημαντική δυσκολία για αυτούς και την ανεργία έναν από τους λόγους υποτροπής (Ανδρίτσου κ.α. 1988, σελ-63-64).

«Η διαδικασία της επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξης, ειδικότερα, είναι πολύπλοκη και για το λόγο ότι επηρεάζεται και από τα προηγούμενα στάδια της σχέσης που οι σημερινοί αποφυλακισμένοι είχαν αναπτύξει με την αγορά εργασίας πριν τη φυλάκισή τους, δηλαδή από τη στιγμή της πρώτης εισόδου σ' αυτήν μέχρι την αποχώρηση από αυτήν λόγω της φυλάκισης. Σε κάθε περίπτωση, η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων παρουσιάζει δυσχέρειες που απορρέουν από την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, την έλλειψη μετασωφρονιστικής αρωγής, τον εγκλεισμό, τον κοινωνικό στιγματισμό και, εφόσον πρόκειται για εξαρτημένους από ουσίες, από τη χρήση των ουσιών αυτών» (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σελ.15-16).

Σύμφωνα με την έρευνα των Μοσχοβού, Θανοπούλου (1998, σελ 160), η προϋπάρχουσα εμπειρία σε ορισμένα επαγγέλματα, η ευκαμψία και η προσαρμοστικότητα σε νέες καταστάσεις είναι ενδεικτικά, μερικά από τα θετικά στοιχεία της επαγγελματικής πορείας των αποφυλακισμένων.

Σοβαρά κωλύματα στην επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων δημιουργεί και η υπάρχουσα νομοθεσία περί ποινικού

μητρώου. Η έλλειψη εμπλοκής στο ποινικό σύστημα συνιστά προϋπόθεση για πρόσληψη στο δημόσιο ή για την χορήγηση άδειας εξασκήσεως ορισμένων επαγγελματιών (Θανοπούλου, Φρονίμου, Τσιλιμιγκάκη, 1997, σελ.63).

Μια κρατική κοινωνική πολιτική που επανεντάσσει και θέλει να διατηρεί τους πρώην κρατούμενους στη νόμιμη αγορά εργασίας, αποτρέποντάς τους από την διαρκή επαναφορά στο ΣΑΠΔ, πρέπει να διαμορφώνει ανάλογα και τις περί ποινικού μητρώου διατάξεις, που επηρεάζουν αρνητικά κάθε προσπάθεια των πρώην κρατουμένων για επαγγελματική αποκατάσταση (Νικολόπουλος Γ. 2005).

Επιπλέον, οι κοινωνικές προκαταλήψεις οδηγούν σε απροθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν στη δουλειά τους πρώην κρατούμενους.

«Η σχέση μεταξύ ανεργίας και εγκληματικότητας είναι εξίσου κρίσιμη στην περίπτωση των αποφυλακισμένων που προσπαθούν να ξεκινήσουν μια καινούρια ζωή. Αντιμετωπίζοντας τη δυσκολία να βρουν δουλειά και την αρνητική ή επιφυλακτική στάση των εργοδοτών απέναντί τους, είναι αναμενόμενο, μέσα στην απελπισία τους να εγκαταλείψουν αυτήν την προσπάθεια και να οδηγηθούν στην υποτροπή, να επιστρέψουν δηλαδή σε παράνομες δραστηριότητες που τους είναι οικείες (Θανοπούλου, Μοσχοβού, 1998, σελ. 17,18).

β. Η αγορά εργασίας ως μηχανισμός ένταξης ή κοινωνικής περιθωριοποίησης

Σύμφωνα με τον Νικολόπουλο Γ. (2005) η επαγγελματική επανένταξη των πρώην καταδίκων συναρτάται με την κατάσταση στην αγορά εργασίας και τις κατευθύνσεις που ακολουθούν οι πολιτικές κοινωνικού ελέγχου. Στη σημερινή συγκυρία, που χαρακτηρίζεται από την αποδυνάμωση του προνοιακού βραχίονα της αντεγκληματικής πολιτικής, η μεταχείριση των παραβατών προσανατολίζεται κυρίως στη διαχείριση της επικινδυνότητάς τους.

Σύμφωνα με την αντίληψη που κυριαρχούσε τον 18^ο αιώνα για την καθιέρωση της φυλάκισης ως κυρίαρχου τρόπου έκτισης των ποινών, η ανεργία συμβάλλει στην ανάπτυξη της διαδικασίας εγκληματογένεσης (Chiricos & Delone, 1992, σελ. 423) και άρα η καταπολέμησή της θα οδηγήσει στη μείωση του επιπέδου της εγκληματικότητας. Σε αυτήν την αντίληψη η επαγγελματική αποκατάσταση πρώην εγκλείστων συνδέθηκε με την προσπάθεια εμπέδωσης εργασιακού ήθους (Θ. Αλεξίου, 1998, σελ 193) στις κατώτερες τάξεις, οι οποίες συγκροτούν την πελατεία απονομής του ΣΑΠΔ (Νικολόπουλος, 2005, σελ. 97).

Ωστόσο, σύμφωνα με τον D.Downes (1988, σελ.6), η ανεργία φαίνεται να επηρεάζει μόνο έμμεσα την εγκληματικότητα, ενώ επηρεάζουν περισσότερο τη λειτουργία και τους στόχους του ΣΑΠΔ, σε σχέση ιδίως με την ένταση της ποινικής καταστολής. Κάτω από το ίδιο πρίσμα ο D. Melossi (1989, σελ 311), θεώρησε ότι σε περιόδους αναδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας και μαζικής εξόδου εργατικού δυναμικού εγκαθίσταται στο γενικό πληθυσμό ένα κλίμα «ηθικού πανικού», που αντιμετωπίζεται από τις

κυρίαρχες ελίτ με διαδικασίες στιγματισμού των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων μέσα από λόγους που υποκινούνται από τιμωρητικά κίνητρα και αύξηση των μέτρων κοινωνικής πειθαρχίας.

Από την άποψη αυτή η αύξηση των τιμών καταστολής στους σύγχρονους καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς εγγράφεται σε μια γενικότερη πολιτική διαχειριστικής αντιμετώπισης των κοινωνικών καταστάσεων και διαδικασιών που κατηγοριοποιούνται αδιάκριτα ως φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού (Νικολόπουλος, 2005, σελ 99).

Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, οι ίδιοι λόγοι που διέπουν την είσοδο και τον χρόνο παραμονής στο ΣΑΠΔ επηρεάζουν αντίστοιχα και την έξοδο από αυτό, καθώς και τη σταθερότητα της παραμονής τους στην κοινότητα, ρυθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο την επανατροφοδότηση του ΣΑΠΔ με τους πρώην «πελάτες» του.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας δεν επηρεάζει μόνο την ένταση της ποινικής καταστολής αλλά και την ευχέρεια της επαγγελματικής τους αποκατάστασης μετά τη λήξη της ποινικής τους μεταχείρισης (Νικολόπουλος, 2005, σελ. 99)

Στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών, η σταδιακή υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, σε συνδυασμό με την προώθηση της νεοφιλελεύθερης αντίληψης και την κυριαρχία της αγοράς ως κατεξοχήν τόπος των κοινωνικών σχέσεων, θέτουν σε κίνδυνο την εξασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες. Το μεταμοντέρνο (ή μεταφορντικό κράτος), χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια επιστροφής στον αυτορυθμιστικό ρόλο της αγοράς, τον περιορισμό των κρατικών επεμβάσεων στην οικονομία και την «επαναφευδοποίηση» των εργασιακών σχέσεων, μέσω της

ελαστικότητας, των άτυπων μορφών εργασίας και της αναγνώρισης πλήρων δικαιωμάτων και μονιμότητας μόνο σε μια μειονότητα εργαζομένων (Αμίσης, Κατρούγκαλος, 1996, σελ.60)

Η υποχώρηση του κράτους πρόνοιας δεν σηματοδοτεί μόνο τη στροφή προς την καταστολή αλλά συμβαδίζει και με το χρόνο έναρξης των διαδικασιών απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, με συνέπεια την αυξανόμενη περιθωριοποίηση των πιο ευάλωτων στον κοινωνικό έλεγχο κοινωνικών ομάδων (Λαμπροπούλου, 1999)

Το κριτήριο της επανένταξης στην αγορά εργασίας, σύμφωνα με τον Νικολόπουλο (2005, σελ.110-111), θα πρέπει να εξετάζεται λαμβάνοντας υπόψιν την ποικιλία και «ευελιξία» των εργασιακών καθεστώτων στα οποία μπορεί να υπαχθεί κανείς σήμερα: μαθητευόμενος, συμβασιούχος, μερικώς ή πλήρως απασχολούμενος, επιδοτούμενος, ασφαλισμένος κλπ.

Κατά αυτήν την έννοια το κριτήριο επιτυχίας των προγραμμάτων εργασιακής επανένταξης των πρώην παραβατών δεν πρέπει να αφορά μόνο στην ικανότητά τους να εντάσσουν αλλά και να συγκρατούν σταθερά τους χρήστες τους στη νόμιμη αγορά εργασίας, λειτουργώντας ανασχετικά στην ποινική τους ανακύκλωση.

Είναι γνωστό ότι η κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας κάθε άλλο παρά ευοίωνη είναι, και μάλιστα για ανέργους που εμφανίζουν ένα ιστορικό επιβαρυμένο με την φυλάκιση και τις συνέπειές της.

Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ για το έτος 2010:

Η σημερινή **διεθνής οικονομική κρίση και ύφεση** ξεκίνησε ως κρίση ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου (χρηματοπιστωτική), μετεξελίχθηκε διεθνώς σε κρίση της πραγματικής οικονομίας (οικονομική κρίση και ύφεση) και εξελίσσεται σε κρίση απασχόλησης με την αρνητική τάση της ανεργίας η οποία διεθνώς (8,6% - 47 εκατ. άτομα στις 31 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ, Μάιος 2010) αλλά και στην Ευρώπη και την Ελλάδα θα φθάσει κατά το 2010 και το 2011 (12% και 13,2% αντίστοιχα Ευρωπαϊκή Επιτροπή) στα υψηλότερα επίπεδα της μεταπολιτευτικής περιόδου (12%, 2010) όσο δηλαδή το 1999 και 13,2% 2011) και 12,1% 2010 και 14,3% 2011 (ΟΟΣΑ, 2010), δηλαδή στο υψηλότερο επίπεδο της τελευταίας πεντηκονταετίας.

Το μέλλον για την απασχόληση εξακολουθεί να παραμένει δυσοίωνο με αποτέλεσμα να προστεθούν και άλλες χαμένες θέσεις εργασίας σ' αυτές που χάθηκαν (8,5 εκατ. θέσεις εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την διετία 2009-2010), και ως εκ τούτου πρέπει να δημιουργηθούν 17 εκατ. θέσεις εργασίας (ΟΟΣΑ, Ιούλιος 2010) για να επιστρέψει η απασχόληση στα προ της οικονομικής κρίσης επίπεδα. Για την Ελλάδα προβλέπεται ότι μια τέτοια προοπτική θα επέλθει μετά το 2015.

Το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Β' τριμήνου), οι άνεργοι ανέρχονταν σε 442.000 άτομα. Το εργατικό δυναμικό των 5,1 εκατομμυρίων ατόμων αντιστοιχούσε στο 65,8% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) ενώ η απασχόληση, η οποία ανερχόταν σε 4,53 εκατομμύρια άτομα αντιστοιχούσε στο 59,6% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας. Περίπου το 1/3 του παραγωγικού πληθυσμού δεν είναι ενταγμένο στην αγορά εργασίας, δύο από τους τρεις άεργους είναι γυναίκες, και τα

υψηλότερα ποσοστά μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας παρατηρούνται στις ηλικίες 15-19 ετών και 55-64 ετών.

Το ποσοστό ανεργίας πρόκειται να παρουσιάσει άνοδο, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε περίπου 12% το 2010 και 13,2% το 2011. Εάν η πρόβλεψη αυτή επαληθευτεί, ήδη στο τέλος του τρέχοντος έτους το ποσοστό ανεργίας θα έχει προσεγγίσει στην Ελλάδα το υψηλότερο σημείο της μεταπολιτευτικής περιόδου (12%, όσο δηλαδή το 1999), το δε 2011 θα φτάσει στα υψηλότερα επίπεδα της πεντηκονταετίας.

Σε προσωρινή εργασία απασχολούνταν, κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2009, 355 χιλιάδες εργαζόμενοι επί συνόλου 4,53 εκατομμυρίων απασχολουμένων. Η προσωρινή απασχόληση ήταν κατά κύριο λόγο ακούσια, αφού μόνον 13.000 δήλωσαν στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ότι δεν επιθυμούσαν να έχουν μια μόνιμη εργασία. Η πλειοψηφία απάντησε ότι κατέχει μια θέση προσωρινής εργασίας επειδή δεν μπόρεσε να βρει μια μόνιμη εργασία (249.000 επί συνόλου 354.000). Στην μεγάλη τους πλειοψηφία οι προσωρινώς απασχολούμενοι κατείχαν την θέση προσωρινής εργασίας ως πρώτη και μοναδική τους εργασία (330.000 επί συνόλου 354.000).

Τα παραπάνω **χαρακτηριστικά** της επισφαλούς, ευέλικτης και άτυπης εργασίας των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου συμπληρώνονται με ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό, που είναι η χαμηλά αμειβόμενη εργασία.

Ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των ανέργων πάνω από το 1/3 έχει απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης (36,3%), το 1/5 περίπου είναι Πτυχιούχοι ανωτέρων τεχνικών & επαγγελματικών σχολών, ένα 12% είναι Πτυχιούχοι

ανωτάτων σχολών, το 14% έχει τελειώσει την γ' τάξη μέσης εκπαίδευσης, ένα 16% έχει απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης, 1,7% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου και 0,6% δεν τελείωσε την στοιχειώδη εκπαίδευση ή δεν πήγε σχολείο. Σχεδόν το ήμισυ των ανέργων με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο είναι ηλικίας 25-29 ετών, ενώ πάνω από το 1/3 των ανέργων με το ίδιο εκπαιδευτικό επίπεδο έχουν ηλικία από 30-44 ετών.

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν την κρίσιμη περίοδο που διανύουμε αναφορικά με την απορύθμιση της αγοράς εργασίας, την αύξηση της ανεργίας και την κρίση σε όλους τους τομείς της οικονομίας στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη. Η ένταξη στην αγορά εργασίας των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και ιδιαίτερα των αποφυλακισμένων ατόμων, κρίνεται δυσχερέστερη του υπόλοιπου εργατικού δυναμικού.

Στο πλαίσιο ενίσχυσης της απασχόλησης των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (Άτομα με αναπηρίες, απεξαρτημένα, αποφυλακισμένα άτομα, νεαρά παραβατικά άτομα ή άτομα που βρίσκονται σε υψηλό κοινωνικό κίνδυνο) και για τη διευκόλυνση της ένταξης στην αγορά εργασίας ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, υλοποιεί από το 1984 προγράμματα επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας για την πρόσληψη ατόμων σε εργοδότες και προγράμματα Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών για τη δημιουργία ατομικής επιχείρησης.

Για την καλύτερη προώθηση των προγραμμάτων, την ομαλή προσαρμογή και λειτουργικότητα στην αγορά εργασίας των ατόμων που ανήκαν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού και την ευαισθητοποίηση των εργοδοτών, είχε συσταθεί το 1999, στο πλαίσιο του Ε.Π. «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας: Ανάπτυξη

Δομών παροχής ΣΥΥ» δίκτυο παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών από 115 ειδικούς επιστήμονες (ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, οικονομολόγους) σε όλες τις δομές Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ., το οποίο λειτούργησε πολύ θετικά για τις ομάδες στόχου μέχρι το 2003, όπου έπαυσε η λειτουργία του.

Το δίκτυο αυτό συνιστούσε ένα παράδειγμα που λειτούργησε με θετικά αποτελέσματα, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των ομάδων στόχου αλλά και την ευαισθητοποίηση εργοδοτών με στόχο την πρόσληψη ατόμων αυτών των ομάδων⁷.

Αναφορικά με την ομάδα στόχο των αποφυλακισμένων διαφαίνεται ότι τα περισσότερα άτομα απευθύνονται στον Ο.Α.Ε.Δ με κύριο στόχο την εξασφάλιση του οικονομικού επιδόματος για αποφυλακισμένους και ενώ προσέρχονται στις Υπηρεσίες Απασχόλησης και εγγράφονται στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ για αναζήτηση εργασίας, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, δεν επιστρέφουν για μια ενεργή αναζήτηση εργασίας.

Ενδεικτικά αναφέρω την περίπτωση της Υπηρεσίας Απασχόλησης-ΚΠΑ 2 Πλ. Αττικής, όπου κατά την περίοδο Οκτωβρίου 2007 μέχρι τον Ιανουάριο του 2011, έχουν απευθυνθεί με αίτημα το οικονομικό επίδομα αποφυλακισμένων συνολικά 71 άτομα⁸, όπως παρατίθενται παρακάτω:

⁷ Το έργο και ο προσδιορισμός των καθηκόντων των Συμβούλων παροχής ΣΥΥ καθορίστηκε στην Εγκύκλιο Β114621/18-06-2002 της Υπηρεσίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων του Ο.Α.Ε.Δ. «για την αποστολή Εντύπων και Οδηγιών για την εφαρμογή της εξατομικευμένης παρέμβασης προς τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες από τους Συμβούλους Παροχής ΣΥΥ»

⁸ Σύμφωνα με τη καταμέτρηση των φακέλων αποφυλακισμένων ατόμων για αυτήν την περίοδο.

ΕΤΟΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
2007	-	2	2
2008	1	24	25
2009	2	20	22
2010	-	21	21
2011	-	1	1
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	3	68	71

Κατά την εν λόγω τριετία δεν έχει γίνει καμία υπαγωγή στα προγράμματα επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας και Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών για τα *ανωτέρα άτομα* (βάσει της ΚΥΑ 200064/15-03-2007), γεγονός που αποδεικνύει αφενός τις δυσκολίες επαγγελματικής επανένταξης των αποφυλακισμένων ατόμων και τη δυσκολία εξεύρεσης εργοδοτών, αφετέρου την προσέλευση των ατόμων με βασικό αίτημα την αναζήτηση του οικονομικού επιδόματος και πιθανόν την έλλειψη εμπιστοσύνης σε φορείς ή και τον ενδόμυχο φόβο των ατόμων ότι λόγω του στίγματος της φυλάκισης δεν θα βρουν εργασία.

Αναφορικά με τα στοιχεία των υπαγωγών αποφυλακισμένων ατόμων στα προγράμματα εθνικής πολιτικής του Ο.Α.Ε.Δ. σε όλη την Ελλάδα, κατά τα έτη 2000-2008 διατίθενται τα παρακάτω στοιχεία⁹.

⁹ Πηγή Ο.Α.Ε.Δ. –ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΙΔΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ, Στατιστικά στοιχεία υπαγωγών αποφυλακισμένων ατόμων στα εθνικά προγράμματα επιδότησης της απασχόλησης κατά τα έτη 2000-2008.

ΕΤΟΣ	ΝΘΕ	ΝΕΕ	ΣΥΝΟΛΟ
2000	280	120	400
2001	52	75	127
2002	45	35	80
2003	112	116	228
2004	14	37	51
2005	08	16	24
2006	17	39	56
2007	33	26	59
2008	09	33	42

Στον ανωτέρω πίνακα διαφαίνεται η αύξηση των υπαγωγών κατά τα έτη 2000-2003, η οποία πιθανόν οφείλεται στη λειτουργία του δικτύου Συμβούλων Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών, όπου προαναφέρθηκε. Ο συνολικός αριθμός των 1067 ατόμων που έχουν ενταχθεί στα προγράμματα ΝΘΕ και ΝΕΕ, κατά τα έτη 2000-2008, είναι κατά πολύ μικρότερος του αριθμού των 5.000 κρατουμένων οι οποίοι αποφυλακίζονται κάθε χρόνο σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (Εθνική στατιστική Υπηρεσία, Στατιστική της Δικαιοσύνης 1996-Σωφρονιστική Στατιστική, σελ. 119).

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την υπ'αριθμ. 200295/2005 Υπουργική Απόφαση, (έτη 2005-2006), επί συνόλου 2.796 εγκεκριμένων θέσεων για άτομα με αναπηρίες, απεξαρτημένα, αποφυλακισμένα και νεαρά παραβατικά άτομα υπήχθησαν:

ΝΘΕ	ΝΕΕ	ΣΥΝΟΛΟ
25	55	80

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

ΦΥΛΟ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΑΝΔΡΕΣ	22	52
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	03	03
ΣΥΝΟΛΟ	25	55

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΝΘΕ ΚΑΙ ΝΕΕ ΑΝΑ ΗΛΙΚΙΑ

ΗΛΙΚΙΑ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΚΑΤΩ ΤΩΝ 25 ΕΤΩΝ	05	8
ΑΝΩ ΤΩΝ 25 ΕΤΩΝ	20	47
ΣΥΝΟΛΟ	25	55

Από τα ανωτέρω στοιχεία διαφαίνεται η προτίμηση των αποφυλακισμένων για δημιουργία ατομικής επιχείρησης (ΝΕΕ), πάνω από τα 2/3 σε σχέση με τα άτομα που προσελήφθησαν σε εργοδότες (ΝΘΕ). Σημαντική είναι η διαφορά συμμετοχής αναφορικά με το φύλο και συγκεκριμένα έξι γυναίκες, έναντι 74 ανδρών. Διαφορά καταγράφεται και αναφορικά με την ηλικία, όπου 13 άτομα είναι κάτω των 25 ετών και 67 άτομα άνω των 25.

Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ανωτέρω ατόμων ακολουθεί ο κατωτέρω πίνακας:

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΝΘΕ ΚΑΙ ΝΕΕ
ΑΝΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	03	20
ΓΥΜΝΑΣΙΟ	10	17
ΤΕΕ, ΤΕΣ	-	04
ΤΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ	-	-
ΛΥΚΕΙΟ	10	14
ΙΕΚ	-	-
ΤΕΙ	-	-
ΑΕΙ	02	-
ΣΥΝΟΛΟ	25	55

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων η μεγαλύτερη συγκέντρωση εμφανίζεται στους απόφοιτους γυμνασίου, ακολουθούν οι απόφοιτοι λυκείου και πολύ κοντά έρχεται η κατηγορία των αποφοίτων δημοτικού.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Υπηρεσίας Ειδικών Ομάδων του Ο.Α.Ε.Δ. κατά τα έτη 2007-2008, σύμφωνα με την υπ'αριθμ. 200064/2007 Υπουργική Απόφαση, επί συνόλου 2.796 εγκεκριμένων θέσεων για άτομα με αναπηρίες, απεξαρτημένα, αποφυλακισμένα και νεαρά παραβατικά άτομα υπήχθησαν 101 αποφυλακισμένα άτομα και συγκεκριμένα:

ΝΘΕ	ΝΕΕ	ΣΥΝΟΛΟ
42	59	101

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

ΦΥΛΟ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΑΝΔΡΕΣ	35	42
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	07	17
ΣΥΝΟΛΟ	42	59

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΝΘΕ ΚΑΙ ΝΕΕ ΑΝΑ ΗΛΙΚΙΑ

ΗΛΙΚΙΑ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΚΑΤΩ ΤΩΝ 25 ΕΤΩΝ	9	2
ΑΝΩ ΤΩΝ 25 ΕΤΩΝ	33	57
ΣΥΝΟΛΟ	42	59

Από τα ανωτέρω στοιχεία διαφαίνεται η προτίμηση των αποφυλακισμένων για δημιουργία ατομικής επιχείρησης (ΝΕΕ), μικρότερη η διαφορά από την προηγούμενη διετία, ήτοι 42 άτομα προσλήφθηκαν σε εργοδότες και 59 άτομα δημιούργησαν ατομική επιχείρηση. Σημαντική είναι η διαφορά συμμετοχής αναφορικά με το φύλο και συγκεκριμένα 24 γυναίκες, έναντι 77 ανδρών. Μεγάλη διαφορά καταγράφεται και αναφορικά με την ηλικία, όπου 11 άτομα είναι κάτω των 25 ετών και 90 άτομα άνω των 25.

Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ανωτέρω ατόμων ακολουθεί ο κατωτέρω πίνακας:

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΝΘΕ ΚΑΙ ΝΕΕ
ΑΝΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΝΘΕ	ΝΕΕ
ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΟΣ	-	1
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	03	13
ΓΥΜΝΑΣΙΟ	15	14
ΤΕΕ, ΤΕΣ	5	-
ΤΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ	-	-
ΤΕΛ	-	1
ΛΥΚΕΙΟ	17	28
ΙΕΚ	-	-
ΤΕΙ	-	-
ΑΕΙ	2	2
ΣΥΝΟΛΟ	42	59

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων η μεγαλύτερη συγκέντρωση εμφανίζεται στους απόφοιτους λυκείου, ακολουθούν οι απόφοιτοι γυμνασίου και με σχετική απόσταση ακολουθεί η κατηγορία των αποφοίτων δημοτικού.

Σημειώνεται ότι με την ανωτέρω Υπουργική Απόφαση, κατά τα έτη 2007-2010 είχαμε 9 διακοπές επί συνόλου 59 για το πρόγραμμα ΝΕΕ και 7 διακοπές επί συνόλου υπαγωγών 42 για το πρόγραμμα ΝΘΕ, γεγονός που καταδεικνύει τις δυσκολίες διατήρησης των θέσεων εργασίας και τη σταθερότητα στην επαγγελματική ένταξη των αποφυλακισμένων, χωρίς όμως να γνωρίζουμε τους λόγους διακοπής (πχ. υποτροπή, χρέη, κλπ.).

ΜΕΡΟΣ Β. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

1.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αντικείμενο της έρευνας είναι η πορεία προς την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη έξι (6) περιπτώσεων αποφυλακισμένων ατόμων που έχουν απευθυνθεί στις Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ. σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της κάθε ιστορίας ζωής. Συγκεκριμένα, το αντικείμενο της ποιοτικής έρευνας περιλαμβάνει την διαπλοκή της κάθε ιστορίας ζωής μέσα από τη διερεύνηση: των κοινωνικών χαρακτηριστικών των ατόμων (φύλο, ηλικία, τόπος γέννησης, επαγγέλματα γονέων, οικονομική κατάσταση) την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία πριν την φυλάκιση, την κατάρτιση και την εργασία μέσα στη φυλακή, την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία μετά την αποφυλάκιση, την ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, σύντροφος, σημαντικοί άλλοι, άλλοι φορείς) πριν τη φυλάκιση, μέσα στη φυλακή και μετά την αποφυλάκιση τους, τις δυσκολίες που έχουν αντιμετωπίσει σε όλη την πορεία τους προς την κοινωνικό –οικονομική τους επανένταξη (επιπτώσεις εγκλεισμού, στιγματισμός), καθώς και τις προσδοκίες τους για το μέλλον με προτάσεις από τους ίδιους για την διευκόλυνση της (επαν)ένταξής τους, σε σχέση με την πορεία τους προς την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη.

2. ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Στόχοι της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση, μέσα από τη μελέτη έξι (6) περιπτώσεων αποφυλακισμένων ατόμων που έχουν απευθυνθεί στις Υπηρεσίες Απασχόλησης του ΟΑΕΔ, των χαρακτηριστικών εκείνων που

συνθέτουν κάθε ιστορία ζωής σε σχέση με την πορεία ένταξης/επανένταξής τους στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, θα διερευνηθεί η πορεία της ένταξης των ατόμων στο κοινωνικο-οικονομικό γίνεσθαι μέσα από το ιστορικό ζωής τους (πριν από τη φυλακή, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, μετά τη φυλακή), αναζητώντας τους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά στην κοινωνικο-οικονομική τους προσαρμογή. Επιπλέον, θα αναζητηθεί η υποκειμενική πρόσληψη της επανένταξης-αποκλεισμού, καθώς και η διαπλοκή τους με τις ιστορίες ζωής των ατόμων.

Αναλυτικότερα θα αναζητηθούν:

Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥΣ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ :

Α) ΤΩΝ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Β) ΤΩΝ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α) η αποτύπωση των κοινωνικών χαρακτηριστικών των αποφυλακισμένων

β) η εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία πριν από την φυλακή, μέσα στη φυλακή και μετά την αποφυλάκισή τους

γ) η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, σύντροφος, σημαντικοί άλλοι, άλλοι φορείς, σε όλη την πορεία της ζωής τους, πριν από την φυλακή, μέσα στη φυλακή και μετά την αποφυλάκισή τους

δ) οι δυσκολίες που έχουν αντιμετωπίσει σε όλη την πορεία τους προς την κοινωνικό-οικονομική τους (επαν)ένταξη (πριν από τη φυλακή: οικονομική κατάσταση, εκπαίδευση, εργασία, οικογένεια-μέσα στη φυλακή: εγκλεισμός, επιπτώσεις, στιγματισμός, εκπαίδευση –εργασία, μετά τη φυλακή: εργοδότες στιγματισμός κλπ)

ε)οι απόψεις τους για την κοινωνική και οικονομική τους επανένταξη, η αυτοεικόνα τους.

στ) οι προσδοκίες των ατόμων για το μέλλον και οι προτάσεις τους για τη διευκόλυνση της (επαν)ένταξής τους.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Η μελέτη θα γίνει με τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας, καθώς η μέθοδος αυτή επιτρέπει την περιγραφή, την ερμηνεία και την κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών μέσα από την βιωματική εμπειρία των συμμετεχόντων. Η κατανόηση θεμάτων όπως είναι ο τρόπος πρόσληψης και επεξεργασίας των προσωπικών βιωμάτων, δεν ενδείκνυται να προέλθει από την ποσοτικοποίηση ή την στατιστική αποτίμηση, δηλαδή μέσα από μεθόδους ποσοτικής έρευνας, αλλά μέσα από μεθόδους που επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να αποκαλύψουν τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο βιώνουν την κοινωνική τους πραγματικότητα (Ιωσηφίδης Φ., 2003)

Ο βασικός στόχος της ανάλυσης είναι η ανάδειξη του νοήματος που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες προσδίδουν στην υπό μελέτη κατάσταση, επομένως η έρευνα επικεντρώνεται στην κατανόηση των διαδικασιών παραγωγής και αναπαραγωγής υποκειμενικών νοημάτων από τους συμμετέχοντες και λιγότερο στην ανάδειξη των ερμηνειών της ερευνήτριας (Ιωσηφίδης Θ., 2003).

Συγκεκριμένα, επιλέχθηκε η μελέτη έξι ατομικών περιπτώσεων και ως μέσο συλλογής των στοιχείων έγιναν ποιοτικές συνεντεύξεις ημι-δομημένες βιογραφικού τύπου, οι οποίες ακολουθούν ένα καθοδηγητικό νήμα ερωτήσεων με χρονολογική σειρά, με πλήθος ανοιχτών ερωτήσεων. Η

σύνταξη του ερωτηματολογίου της συνέντευξης βασίστηκε σε θεματικές κατηγορίες που θα διευκολύνουν την συγκριτική ανάλυση του υλικού και επικεντρώνονται στην συλλογή πληροφοριών και στοιχείων που αφορούν τη ζωή του ατόμου πριν τη φυλακή, μέσα στη φυλακή και μετά τη φυλάκιση.

Η μεθοδολογία ανάλυσης και επεξεργασίας των στοιχείων της έρευνας είναι η ανάλυση περιεχομένου, συγκεκριμένα μέσω της συγκριτικής ανάλυσης των δύο βασικών κατηγοριών: α) των αποφυλακισμένων που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και β) των αποφυλακισμένων που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Από το σχεδιασμό της έρευνας, δημιουργήθηκαν εξωτερικές κατηγορίες, βάσει των υποθέσεων –ερωτημάτων της έρευνας και στη συνέχεια διαμορφώθηκαν οι εσωτερικές κατηγορίες, από την συγκριτική ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων.

Αναφορικά με τις μελέτες περίπτωσης, η κριτική του Giddens (1984) εστιάζει στο επιχείρημα ότι η μεθοδολογία περίπτωσης είναι «μικροσκοπική» επειδή στερείται έναν ικανοποιητικό αριθμό περιπτώσεων. Ωστόσο, έχει υποστηριχτεί (Yin, R., 1989, 1993) ότι ένα σχετικό μέγεθος του δείγματος που χρησιμοποιείται σε μια έρευνα είτε είναι 2, είτε 10, είτε είναι 100 περιπτώσεις, δεν μετασχηματίζουν απαραίτητα μια πολλαπλάσια περίπτωση σε μια μακροσκοπική μελέτη. Ο στόχος της μελέτης εφόσον μπορεί να καθιερώσει τις παραμέτρους, μπορεί έπειτα να εφαρμοστεί σε όλη την έρευνα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ακόμη και μια μόνο περίπτωση θα μπορούσε να θεωρηθεί αποδεκτή, υπό τον όρο ότι πέτυχε τον καθιερωμένο στόχο της.

4. ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ:

Επιλέχθηκαν έξι (6) άτομα που έχουν απευθυνθεί στις Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ. με σκοπό την αναζήτηση εργασίας, εκ των οποίων τρεις (3) έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και τρεις (3) δεν έχουν ενταχθεί και βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας μετά την αποφυλάκισή τους. Να σημειωθεί ότι η ένταξη στην αγορά εργασίας δεν θεωρείται παράγοντας που άρει τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτών των ατόμων. Θα εξεταστεί απλά ως παράγοντας που ευνοεί ή δυσχεραίνει την κοινωνική προσαρμογή των ατόμων στο στάδιο μετά την αποφυλάκιση τους.

Η επιλογή του θέματος σε αποφυλακισμένα άτομα που απευθύνονται στον Ο.Α.Ε.Δ. σχετίζεται με την επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας, η οποία εργάζεται στον εν λόγω φορέα και έρχεται σε άμεση επαφή με άτομα που ενεργά αναζητούν εργασία και απευθύνονται στον Ο.Α.Ε.Δ. μετά την αποφυλάκισή τους σε μια προσπάθεια διερεύνησης των προβλημάτων επαγγελματικής ένταξης –επανάταξης σε απευθείας επαφή με την ομάδα στόχο.

Βασικά κριτήρια του επιλεγέντος δείγματος ήταν :

Α)η διαφοροποίηση ως προς το είδος του αδικήματος και το χρόνο φυλάκισης, προκειμένου να διερευνηθούν αρκετές κατηγορίες αδικημάτων (οικονομικά αδικήματα, ανθρωποκτονία, παραβάσεις του Νόμου περί ναρκωτικών, ξυλοδαρμός)

Β) η ένταξη ή όχι στην αγορά εργασίας, προκειμένου να διερευνηθούν οι παράγοντες που συμβάλλουν θετικά στην εύρεση εργασίας βάσει κάθε περίπτωσης

Γ) άτομα ηλικίας άνω των 45 ετών που έχουν λόγω ηλικίας μεγαλύτερες δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας

Δ) να έχουν απευθυνθεί στον Ο.Α.Ε.Δ κατά την τελευταία τριετία, 2007-2010, προκειμένου να είναι η ίδια χρονική περίοδος αναζήτησης εργασίας.

Ε) να διαθέτουν επαγγελματικό ιστορικό άνω των 10 ετών, γεγονός που μπορεί να διευκολύνει την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας καθώς δεν πρόκειται για πρώτη φορά είσοδο στην αγορά εργασίας.

5. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Επισημαίνεται ότι υπήρξε μεγάλη δυσκολία ως προς την ανεύρεση του υπάρχοντος δείγματος, δεδομένου ότι αρκετά άτομα δεν επιθυμούσαν τη συμμετοχή τους στην έρευνα, άλλοι είχαν καταχωρήσει λάθος στοιχεία (αριθμό τηλεφώνου), οπότε δεν ήταν δυνατή η επικοινωνία μαζί τους.

Απευθύνθηκα στο Γραφείο Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Αθήνας και στο ΚΠΑ 2 πλ. Αττικής για τις περιπτώσεις που τελικά επιλέχθηκαν. Η συμμετοχή μόνο ανδρών, έχει να κάνει με τον μικρό αριθμό γυναικών αποφυλακισμένων και αντίστοιχα στο ότι ελάχιστα άτομα απευθύνθηκαν στον Ο.Α.Ε.Δ. Ως προς τις συνεντεύξεις διεξήχθησαν από 01-12-2010 μέχρι 07-01-2011, σε ένα αυτόνομο χώρο συμβουλευτικής του ΚΠΑ 2 πλ. Αττικής ή στις επιχειρήσεις των ατόμων και διήρκησαν από 40 λεπτά έως και 1 ώρα. Είχε προηγηθεί μια πρώτη συνάντηση με όλα τα άτομα, προκειμένου να ενημερωθούν για το σκοπό της μελέτης, τη δημιουργία

κλίματος εμπιστοσύνης¹⁰ με την ερευνήτρια και την διαβεβαίωση τους ότι η έρευνα δεν έχει ουδεμία σχέση με την ιδιότητά μου στον Ο.Α.Ε.Δ.

6. ΟΙ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥΣ

Η επαφή με κάθε αποφυλακισμένο και οι εντυπώσεις μου από τη συνέντευξη μαζί του, διαφέρουν σε κάθε περίπτωση. Διαφορετική ιστορία ζωής, διαφορετική εμφάνιση, η ψυχική επαφή με τον άλλον-ερευνήτρια, αίσθηση εμπιστοσύνης, ψυχικής ταλαιπωρίας, αγωνίας ή αντίστοιχα επίδειξη άνεσης, χαλαρότητας.

Οι βασικές εντυπώσεις για κάθε συνεντευξιαζόμενο, προκειμένου να συμπληρωθεί και να απεικονίσει εν μέρει το προφίλ κάθε ατόμου, μέσα από το βλέμμα της ερευνήτριας είναι το παρακάτω:

Ο κος Θ. ερχόταν στον Ο.Α.Ε.Δ πάντα με εμφάνιση «ρακοσυλλέκτη» (ατημέλητη εμφάνιση, ρούχα παλιά και βρώμικα λόγω της εργασίας του σε εμπόριο παλιοσίδερων και παλετών). Στη συνέντευξη ήταν πρόθυμος να μιλήσει για τη ζωή του, όμως σε αρκετά σημεία ήταν μηδενιστικός, εξέφραζε ένα θυμό για το σύστημα, τους ανθρώπους και την αδικία που του είχε συμβεί και υπήρχαν κάποιες αντιφάσεις στα λόγια του. Ήταν αρκετά έντονος και παραστατικός, θυμωμένος και αφοριστικός για τις αξίες στη ζωή. Μιλούσε για την έλλειψη εμπιστοσύνης που έχει πια απέναντι στους ανθρώπους. Η συνάντηση έγινε σε έναν μικρό χώρο της επιχείρησής του χωρίς θέρμανση, όπου αποθήκευε διάφορα παλιά αντικείμενα.

¹⁰ Αναφερόμενη στην ενσυναισθητική κατανόηση αναφέρει « κατά τη διάρκεια της έρευνας ο ερευνητής οφείλει να κατανοεί και να αποδέχεται τα ψυχολογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του υποκειμένου. Έτσι, θα μπορέσει να δημιουργήσει σχέσεις εμπιστοσύνης μαζί του, ώστε να δύναται να εκμαιεύσει τις πεποιθήσεις και τα υποκειμενικά του νοήματα» (Κυριαζή, Ν. σελ. 57)

Ο κος Α. αρχικά ήταν διστακτικός να μιλήσει και εκ των υστέρων μου εξέφρασε ότι είχε εκπλαγεί με το τηλεφώνημά μου, δεδομένου ότι κρατά κρυφό το παρελθόν του. Τον συνάντησα στην επιχείρησή του, σε καλό σημείο της Αθήνας. Ήταν ευγενικός και πρόθυμος να μιλήσει για τη ζωή του, παίρνοντας ένα μεγάλο κομμάτι της ευθύνης ως πρώην χρήστης ναρκωτικών ουσιών. Ήταν αρκετά συνειδητοποιημένος και ανοίχτηκε ψυχικά. Φαίνεται να έχει δημιουργήσει μια βιώσιμη επιχείρηση.

Ο κος Γ. ήταν και αυτός αρχικά επιφυλακτικός και με δυσκολία ήθελε να αναφερθεί στο συμβάν της φυλάκισης. Εστίασε κυρίως στην επαγγελματική του πορεία και διαδρομή. Εξωτερικά είχε καλή εμφάνιση.

Ο κος Μ. φαινόταν αρκετά ταλαιπωρημένος και με αγωνία για το αν θα μπορέσει να βρει γηροκομείο για την ηλικιωμένη μητέρα του. Με έντονη αγωνία για την επαγγελματική του επανένταξη και τη δυνατότητα επιβίωσης. Εξωτερικά είχε μια κούραση και φαινόταν αρκετά μεγαλύτερος από την ηλικία του. Ήταν ο πιο κλειστός χαρακτήρας από τους υπόλοιπους, ενώ και αυτός δυσκολεύτηκε στην αρχή να μιλήσει για τη φυλακή.

Ο κος Π. παρά την ηλικία του είναι το άτομο στον αντίποδα της περίπτωσης του Θ., με εμφάνιση πάντα προσεγμένη (κουστούμι, γραβάτα, αρώματα). Ήταν ανοιχτός στην επικοινωνία, δεκτικός στις ερωτήσεις και πολύ θετικός απέναντι στις απόψεις του για τη ζωή, γεγονός που συνάδει και με το πώς εκφράζεται στη λεκτική και μη επικοινωνία. Μίλησε ελεύθερα για το συμβάν και τα χρόνια του στη φυλακή.

Ο κος Ι. ήταν από τις περιπτώσεις που μίλησε ελεύθερα και ανοιχτά. Έχοντας τα περισσότερα χρόνια στη φυλακή ως υπότροπος, σε πολλά σημεία η αφήγησή του ήταν πολύ έντονη από τα γεγονότα της ζωής του. Από

ατύχημα, λόγω του ότι ήταν υπό την επήρεια ναρκωτικών ουσιών, έχει παράλυση στο ένα χέρι και ελαφρώς στο πόδι του. Εξωτερικά φαινόταν ταλαιπωρημένος, αλλά δεν εξέπεμπε αγωνία για το μέλλον και την επιβίωσή του, παρά τη δυσχερή οικονομική του κατάσταση.

7. ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ:

Οι αρχικές υποθέσεις της παρούσας εργασίας είναι οι ακόλουθες:

1) Τα άτομα που ανήκουν σε επαπειλούμενες από κοινωνικό αποκλεισμό ομάδες, δηλαδή έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, δεν έχουν επαγγελματική εξειδίκευση, έχουν βεβαρημένο ιστορικό (δυσκολίες στην οικογένεια κλπ.), κακή οικονομική κατάσταση, πριν τη φυλακή και κατά τη διάρκεια της φυλάκισης έχουν μεγαλύτερες δυσκολίες αναφορικά με την ένταξη-επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και γενικότερα την προσαρμογή τους στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.

2) Τα άτομα που έχουν ενταχθεί την αγορά εργασίας μετά την αποφυλάκισή τους έχουν βοηθηθεί περισσότερο αναφορικά με την κοινωνική τους προσαρμογή, τη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού ενώ διευκολύνεται η πρόληψη της υποτροπής.

3) Όσο εντονότερες είναι οι επιπτώσεις του εγκλεισμού, δηλαδή προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας των αποφυλακισμένων, στιγματισμός καθώς και η απουσία επαγγελματικής προετοιμασίας (κατάρτιση –εργασία) των ατόμων κατά τη διάρκεια της φυλάκισης τόσο δυσκολότερη είναι η επανένταξη των ατόμων στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα.

4) Η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, σύντροφος, φορείς υποστήριξης πχ. ΟΑΕΔ), πριν τη φυλακή, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης και μετά τη φυλακή, συνιστούν παράγοντες που διευκολύνουν την ένταξη /επανένταξη των ατόμων στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.

5) Το στίγμα της φυλακής, ιδιαίτερα των ατόμων που έχουν φυλακιστεί για εγκληματική συμπεριφορά, αποτελεί δυσχερή παράγοντα στην επαφή του ατόμου με άτομα, υπηρεσίες και για την ένταξή του στην αγορά εργασίας.

8. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΠΟΥ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Τα στοιχεία της παρούσας μελέτης στηρίχτηκαν στη μελέτη έξι (6) ατομικών περιπτώσεων αποφυλακισμένων ατόμων που απευθύνθηκαν στις Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ. για αναζήτηση εργασίας. Τρεις περιπτώσεις εξ αυτών έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και τρεις δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας.

Η επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας όπως δόθηκαν από τις συνεντεύξεις των αποφυλακισμένων ατόμων καθώς και η ποιοτική τους ανάλυση, με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, οδήγησε στη διαμόρφωση του ακόλουθου σχήματος ανάλυσης των στοιχείων και πληροφοριών που αντλήθηκαν:

ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΕ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥΣ

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	
I. ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	II. ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
A. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων B. Η ζωή πριν τη φυλακή 1. Εκπαιδευτικό Ιστορικό 2. Επαγγελματικό Ιστορικό 3. Υποστηρικτικό δίκτυο 4. Δυσκολίες -προβλήματα Γ. Η ζωή μέσα στη φυλακή 1. Δικαστικό ιστορικό 2. Συνθήκες μέσα στη φυλακή 3. Δυσκολίες-επιπτώσεις εγκλεισμού 4. Εκπαίδευση 5. Εργασία 6. Υποστηρικτικό Δίκτυο-Οικογένεια Δ. Η ζωή μετά τη φυλακή 1. Εκπαιδευτική πορεία 2. Επαγγελματική πορεία 3. Υποστηρικτικό δίκτυο-Οικογένεια 4. Δυσκολίες-στίγμα φυλάκισης 5. Κοινωνική και Οικονομική Επανάταξη-Αυτοεικόνα 6. Προσδοκίες-σχέδια για το μέλλον	A. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποφυλακισμένων B. Η ζωή πριν τη φυλακή 1. Εκπαιδευτικό Ιστορικό 2. Επαγγελματικό Ιστορικό 3. Υποστηρικτικό δίκτυο 4. Δυσκολίες -προβλήματα Γ. Η ζωή μέσα στη φυλακή 1. Δικαστικό ιστορικό 2. Συνθήκες μέσα στη φυλακή 3. Δυσκολίες-επιπτώσεις εγκλεισμού 4. Εκπαίδευση 5. Εργασία 6. Υποστηρικτικό Δίκτυο-Οικογένεια Δ. Η ζωή μετά τη φυλακή 1. Εκπαιδευτική πορεία 2. Επαγγελματική πορεία 3. Υποστηρικτικό δίκτυο-Οικογένεια 4. Δυσκολίες-στίγμα φυλάκισης 5. Κοινωνική και Οικονομική Επανάταξη-Αυτοεικόνα 6. Προσδοκίες-σχέδια για το μέλλον

Ι. ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ

(1) Η περίπτωση του Θ:

Γεννήθηκε στην Δαφνούλα Ολυμπίας της Πελοποννήσου και είναι 56 ετών. Κατάγεται από πολύ φτωχή οικογένεια, πολυμελή, με επτά αδέρφια. *«Εκεί είμαστε επτά αδέρφια, και από εκεί και πέρα από τα δεκατρία μου ξενιτεύτηκα και βγήκα στο δρόμο, γιατί οι γονείς μας δεν ει..δεν είχαμε λεφτά-εμείς με ένα κομμάτι ψωμί την ημέρα, όλη τη μέρα τη βγάζαμε με ένα κομμάτι ψωμί».*

Ανέφερε ότι έχει τέσσερα παιδιά, 3 αγόρια (30, 28 και 20 ετών) και ένα κορίτσι (32 ετών). Αναφορικά με την οικογενειακή του κατάσταση είναι χήρος από το 1990, όπου έχασε την γυναίκα του σε τροχαίο και έμεινε με τέσσερα παιδιά. *«άσπρισα εγώ σε μια νύχτα, τα άσπρα μαλλιά δεν τά 'χω τώρα, σε μια νύχτα άσπρισα».* Μετά το θάνατο της γυναίκας του, ξεκίνησε η περιπέτειά του με το αλκοόλ, ήρθαν τα χρέη και ακολούθησε το συμβάν.

Τα επαγγέλματα των γονέων ήταν αγρότες *«από νύχτα σε νύχτα δουλεύανε στα χωράφια οι άνθρωποι..πολλές φορές δεν πήγαινα σχολείο για να πηγαίνω να βόσκω τα πρόβατα-γιατί ο πατέρας μου ήθελε να πάει να κάνει το χωράφι. Ή ήθελαν να πάνε να μαζέψουνε τις ελιές. Με 'κόβαν από το σχολείο εμένα, να πάω για τη δουλειά τη συγκεκριμένη, ούτως ώστε να μπορεί η υπόλοιπη οικογένεια να απασχοληθεί με κείνο το αντικείμενο που ενδιέφερε το υπόλοιπο σύνολο..»*

Μετά την αποφυλάκισή του φιλοξενήθηκε από τα παιδιά του, μένανε όλοι μαζί σε σπίτι με ενοίκιο, αλλά κατόπιν έφυγαν σταδιακά τα παιδιά, οπότε δε μπορούσε να πληρώνει μόνος το ενοίκιο. Τώρα είναι φιλοξενούμενος από μια γυναίκα στη γειτονιά που έχει δικό της σπίτι και του πρότεινε να τον βοηθήσει.

(2) Η περίπτωση του Α.

Γεννήθηκε στην Νίκαια του Πειραιά το 1961. Τώρα μένει σε δικό του ιδιόκτητο σπίτι στην Ακαδημία Πλάτωνος. Είναι παντρεμένος με δύο παιδιά.

Προέρχεται από μικροαστική οικογένεια. Ο πατέρας του ήταν έμπορος υφασμάτων και η μητέρα του μοδίστρα.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Γεννήθηκε στο Αργοστόλι Κεφαλληνίας το 1958. Από το 1960 είναι στην Αθήνα και μένει στην Πετρούπολη. Είναι διαζευγμένος, δεν έχει παιδιά. Μένει μαζί με τη μητέρα του σε ιδιόκτητο σπίτι. Τα επαγγέλματα των γονέων του ήταν του μεν πατέρα εργολάβος ηλεκτρολογικών και υδραυλικών εγκαταστάσεων και στη συνέχεια εργολάβος οικοδομών-κατασκευαστής, της δε μητέρας του οικιακά. Έχει και μια αδερφή.

B. Η ΖΩΗ ΠΡΙΝ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Σχετικά με το εκπαιδευτικό του επίπεδο, μετά βίας ολοκλήρωσε το δημοτικό και λόγω φτώχειας δεν μπορούσε να συνεχίσει, όπως χαρακτηριστικά λέει: *«τα γράμματα που γνωρίζω είναι πολύ λίγα, του δημοτικού σχολείου, κι αυτό το βγάλα.. το πήδηξα απ' το παράθυρο, να πούμε. Αλλά κείνα τα χρόνια οι δάσκαλοι ήτανε του χωριού, ξέρανε τη φτώχεια που..κάθε σπίτι είχε τότε..μου το δώσανε με τα χίλια ζόρια, μου το δώσανε το αποδεικτικό του δημοτικού..δεν υπήρχε η δυνατότητα για να προχωρήσω παραπέρα, για να πάω στο γυμνάσιο. Γιατί για να πάω στο γυμνάσιο έπρεπε να πάω στην Ανδρίτσaina. Η οποία ήταν η κωμόπολη. Δεν μπορούσε ο πατέρας μου να νοικιάζει σπίτι. Αφού δεν είχαμε να φάμε, κατ' αρχάς, τρώγαμε μια φέτα ψωμί την ημέρα για να ολημερίσουμε..»*

Δεν συνέχισε το σχολείο λόγω οικονομικών δυσχερειών της πατρικής οικογένειας αλλά ούτε και συμμετείχε σε κάποια εκπαίδευση –κατάρτιση πριν τη φυλάκιση του.

(2) Η περίπτωση του Α.

Σχετικά με το εκπαιδευτικό του επίπεδο αναφέρει ότι παράτησε το σχολείο στη Β' Λυκείου, επειδή είχε ξεκινήσει τη χρήση ναρκωτικών από την

Α' Λυκείου. Στη συνέχεια όμως μετά την τελευταία αποφυλάκιση ολοκλήρωσε το Λύκειο.

«Α... στο σχολείο μέχρι... την τετάρτη... μέχρι την πρώτη λυκείου σήμερα, ας πούμε, ήμουν μέτριος προς το καλό μαθητής... Εκεί ξεκινάει, κάπου εκεί ξεκινάει η χρήση ναρκωτικών... Η χρήση ουσιών... ε... που με κάνει και αφήνω το σχολείο την επόμενη χρονιά, στη δε... στη Β' λυκείου...».

(3) Η περίπτωση του Γ.

Τελείωσε την γ' γυμνασίου και μετά έκανε μια τεχνική σχολή ιδιωτική «Γαλιλαίος», την οποία όμως παράτησε στην ειδικότητα ηλεκτρονικός. Επειδή δούλευε από πολύ μικρός, από την έκτη δημοτικού, τελείωσε το νυχτερινό γυμνάσιο. *«...μετά πήγα στο γυμνάσιο, τρία χρόνια το γυμνάσιο, οπότε είχα τα... τα κενά που δούλευα με τον πατέρα μου, κι αφού τελείωσα και πήγα στο νυχτερινό, το... στο νυχτερινό πήγα να το... βράδυ και το πρωί δούλευα με τον πατέρα μου, στις οικοδομές. Ηλεκτρικά δηλαδή και υδραυλικά, φτιάχναμε».*

2. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Εργαζόταν άτυπα ως συμβοηθών μέλος από πολύ μικρή ηλικία (δημοτικό), βοηθώντας στην επιβίωση της οικογένειάς του σε αγροτικές εργασίες. Από τα 13 του χρόνια ξενιτεύτηκε και βγήκε στο δρόμο, κάνοντας διάφορες εργασίες (δεν προσδιορίζει).

Ως επαγγελματική αφετηρία αναφέρει ότι από το 1980 ξεκίνησε ως επαγγελματίας είχε μαγαζί- επιχείρηση στην Αθήνα, λέσχη (με χαρτιά)- καφετέρια *«οι λέσχες τότε ήταν ανθηρές, καρπερές, να πούμε. Μιλάμε, γεμίζανε τραπέζια, εκατομμύρια, όχι αστεία...και επιχειρηματίες με τεράστια επιφάνεια, ας πούμε. Είχα απ' τα πολύ καλά μαγαζιά».*

Και συνεχίζει αναφορικά με την οικονομική του κατάσταση κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του δραστηριότητας *«η οικονομική κατάσταση..το χρήμα έρεε...τι να σου πω..το χρήμα έρεε...τώρα χάλαγα τριακόσια χιλιάρικά σε δημόσιες σχέσεις-γιατί έκανα δημόσιες σχέσεις σε μπαρακία, σε*

μπουζούκια, σε τραγουδιστές, σε τραγουδίστριες, αυτά..και γύριζα πίσω στο μαγαζί και έβαζα πεντακόσια στο παντελόνι, εξακόσια. Ας είχα χαλάσει τριακόσια, έβγαζα τα διπλά.»

Στη συνέχεια έκανε άλλες πέντε επιχειρήσεις, εστιατόριο και λέσχες – εντευκτήρια, από το 1980 έως το 1992. «Μετά το '92 ήρθε η κατρακύλα» Πεθαίνει η γυναίκα του από τροχαίο το 1990, αντέχει άλλα δύο χρόνια. Στο διάστημα αυτό ανοίγει άλλη μια λέσχη και *«μου πέρασε κάτι μπράβοι εκεί, και από τους οκτώ μπράβους που είχαν έρθει, οι πέντε ήτανε αστυνομικοί..κι όταν πήγα να τους καταγγείλω βρέθηκα και στη φυλακή της Λάρισας»* για οικονομικό αδίκημα, δεδομένου ότι βρέθηκαν κάποια εντάλματα πληρωμής στην επιχείρηση. Κατόπιν έχασε τα μαγαζιά που είχε λόγω χρεών και μπήκε στη φυλακή 2^η φορά τον 9^ο του 2003 για παράβαση του Νόμου περί επιταγών.

(2) Η περίπτωση του Α.

Αναφέρει ότι δούλεψε πρώτη φορά για λίγο στα 17 του ως σερβιτόρος. Στη συνέχεια αναζητούσε δουλειές στα νησιά, σχετικά με τον τουρισμό για να μπορεί να κάνει χρήση ναρκωτικών. Δεν είχε όμως εργαστεί πριν την πρώτη φυλάκιση .

«Η πρώτη μου δουλειά ήταν στα δεκαεφτά μου, σερβιτόρος, ήθελα να μην έχω έλεγχο από τους γονείς. Μετά... έφυγα από το σπίτι, αναζητούσα δουλειές σε νησιά, σχετικές με τον τουρισμό, για να... να μπορώ να κάνω χρήση. Μέχρι, όμως την πρώτη μου ποινή, που πιάστηκα για διακίνηση, δεν είχα εργαστεί»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Ξεκίνησε να εργάζεται από την έκτη δημοτικού κοντά στον πατέρα του, σε οικοδομές (υδραυλικά-ηλεκτρολογικά), χωρίς ένσημα. Από το 1981-82 έβαλε τα πρώτα του ένσημα, σε ηλικία 23 ετών, ξεκίνησε να δουλεύει ως πωλητής τα πρωινά και παράλληλα συνέχισε να βοηθάει τον πατέρα του. Το 1987 ανοίγει την πρώτη επιχείρηση, μια πιτσαρία στην Εύβοια και στη συνέχεια ανοίγει δεύτερη επιχείρηση στην Αθήνα (πιτσαρία). Το 1992 σταμάτησε να εργάζεται παράλληλα ως πωλητής τα πρωινά γιατί δεν προλάβαινε με δύο επιχειρήσεις. Ανοίγει και τρίτη επιχείρηση στην Αθήνα.

Αναφέρει ότι ήταν σε καλή οικονομική κατάσταση: *«Καλή, πολύ καλή. Για να κρατάω κείνη την εποχή, κράταγα τρία μαγαζιά, δύο στην Αθήνα, στο εμπο... στο εμπορικό κέντρο που σου λέω, και ένα στη.... στην Εύβοια»*. Από το 1987 μέχρι το 1997 είχε τις τρεις επιχειρήσεις, μετά τα έκλεισε τα μαγαζιά, λόγω μιας γυναίκας που τον οδήγησε να τα παρατήσει όλα και απασχολήθηκε πάλι ως αντιπρόσωπος μέχρι που συνέβη το συμβάν και φυλακίστηκε.

3.ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Αναφέρει ότι είχε πάντα αγαθές σχέσεις με την πατρική του οικογένεια, όμως τα αδέρφια του και οι γονείς του είχαν τις δικές τους υποχρεώσεις και δεν μπορούσαν να τον βοηθήσουν οικονομικά. Μόνον ο ένας αδερφός του κάπως τον βοήθησε *«αλλά μια σταγόνα στον ωκεανό ήταν αυτή η βοήθεια..γιατί άλλος έχει δυο παιδιά, άλλος έχει τέσσερα, άλλος έχει τρία. Πρώτα θα ταΐσεις το σπίτι σου και μετά άμα σου περισσέψει μια μπουκιά θα τη δώσεις παραπέρα»*

Αναφέρεται στην πρώην γυναίκα του με συναίσθημα, την παντρεύτηκε από τότε που ήταν 12 ετών εκείνη. Την έκλεψε από τον πατέρα της πέντε φορές *«για να πάρουν απόφαση να μου τη δώσουνε αλλιώς δεν μου τη δίνανε...»*. Μετά το θάνατό της ανέλαβε τα παιδιά, τα οποία ήταν μικρά τότε, ιδιαίτερα στηρίχτηκε στη μεγαλύτερη κόρη του που τότε ήταν εννιά χρονών. Αναφέρει επίσης κάποιους φίλους που τον στήριξαν και κάποιους επαγγελματίες με τους οποίους συνεργαζόταν και τον προμήθευαν εξοπλισμό για τα μαγαζιά, οι οποίοι παρόλο που τους χρώσταγε του είχαν απόλυτη εμπιστοσύνη *«και τώρα αν θα πω ότι ανοίγω δέκα μαγαζιά, τα ανοίγω. Με το λόγο, Ούτε να υπογράψω τίποτε»*

(2) Η περίπτωση του Α.

Ξεκίνησε τη χρήση ναρκωτικών όταν ήταν 16 ετών. Μοναχοπαίδι στην πατρική οικογένεια, αναφέρει ότι είχε απορρίψει από μικρός τους γονείς του και το συσχετίζει με την έναρξη της χρήσης : *«Κοίτα να δεις, ε... Εγώ είχα απορρίψει και τη μητέρα μου, και τον πατέρα μου. Σαν προσωπικότητες, σαν*

οντότητες. Ήτανε και η αιτία της χρήσης· αναζήτηση προτύπων έξω από την οικογένεια, α... ό,τι 'κάναν για μένα ήτανε λάθος.....Το διαφορετικό, και τα λοιπά. Οι σχέσεις μας, βέβαια, πάντοτε ήτανε καλές». Ο πατέρας του τον φρόντισε πάρα πολύ από τον θάνατο της μητέρας του και μετά σε όλη την πορεία. «Ο έλεγχος γίνεται ακόμα μικρότερος· ένας πατέρας που τρέχει όλη την ημέρα να φροντίσει... μέχρι που στο τέλος του χρόνου, υπάρχει η πρώτη... ε... κατηγορούμαι πρώτη φορά για παραβάσεις του νόμου περί... ναρκωτικών».

(3) Η περίπτωση του Γ.

Αναφέρει καλές σχέσεις με την οικογένειά του, τη μητέρα του και την αδερφή του. Παλιότερα ήταν παντρεμένος για μικρό χρονικό διάστημα, που δεν αναφέρει και τα τελευταία χρόνια συζούσε με μια γυναίκα, για την οποία οδηγήθηκε στη φυλακή, όπως αναφέρει.

4.ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ –ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Τα προβλήματα του ξεκίνησαν μετά τον ξαφνικό θάνατο της γυναίκας του και της επερχόμενης εξάρτησης στο αλκοόλ. «η ζωή μου ήτανε.. από το 1990 και μετά ένας γολγοθάς. Μέχρι που άντεξαν τα λεφτά, ας πούμε κρατιόμουν, μέχρι που αρρώστησα και πήγα σ' ένα νοσοκομείο γιατί εγώ μετά το θάνατο της γυναίκας μου το ψιλο..έριξα στο πιστό, μετά έχασα την υγεία μου από αυτήν την ιστορία»

Απέκτησε προβλήματα υγείας (συκώτι) και άρχισαν τα χρέη στις επιχειρήσεις του, «Μετά ξεκίνησαν οι δυσκολίες, είχα κόψει και κάποιες επιταγές...είχαν πέσει και τα οικονομικά μου και μου σφραγίστηκαν και κάποιες επιταγές μου, οι οποίες ήτανε σε επαγγελματίες. Οι επαγγελματίες όμως δε με διώξανε γιατί ξέρανε με ποιον είχανε να κάνουν».

(2) Η περίπτωση του Α.

Τα προβλήματα του ξεκίνησαν στην εφηβεία με την έναρξη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, την απόρριψη των γονιών του ως προσωπικότητες και

την ανάγκη του να απομακρυνθεί από την οικογένεια για να μην υφίσταται έλεγχο και να μπορεί να κάνει ελεύθερα χρήση. Στα 21 του πεθαίνει η μητέρα του χωρίς να μάθει ποτέ για τη χρήση ναρκωτικών του γιού της. *«Η μητέρα μου... πέθανε χωρίς να ξέρει ότι κάνω χρήση.... Από κει και πέρα αυτό το έφαγε ο πατέρας μου , στη μάπα»*

(3) Η περίπτωση του Γ.

Τα προβλήματα του ξεκίνησαν από τη σχέση του με τη γυναίκα με την οποία συζούσε. Αναφέρει ότι εκείνη τον κατέστρεψε επαγγελματικά, του έκλεισε τις επιχειρήσεις και τον έφερε στο σημείο να τα παρατήσει όλα. *«Εφόσον με κατάστρεψε, μου 'κλεισε τα τρία μαγαζιά... μου κουβάλησε τον άντρα της –ο πρώην άντρας της, ήταν χωρισμένοι δέκα χρόνια– μου κουβάλησε τον πρώην άντρα της στο σπίτι που... είχα φτιάξει εγώ γιατί αυτή... ζούσε σε μια γκαρσονιέρα μ' ένα κρεβατάκι μονό, κι ένα ψυγείο, αν δεν κάνω λάθος είχε, κι ένα τραπεζάκι με δυο καρέκλες, αυτά ήταν τα πράγματά της. Ε, κι εφόσον κάπως κόλλησα εγώ μαζί της, πήγα δίπλα στη μητέρα μου, νοίκιασα ένα σπίτι, για να μην πάω στο πατρικό να μείνω μ' αυτήνε, νοίκιασα ένα σπίτι δίπλα, πήγα το επίπλωσα, και μετά από 'να χρονικό διάστημα εφόσον πήγανε όλα καλά, άρχισε μού κουβάλαγε τα παιδιά, που είχε να τα δει χρόνια...κουβάλαγε τον άντρα της και... γινόταν της τρελής. Έτσι κάποια στιγμή τρελάθηκα κι εγώ κι έκανα το λάθος».*

Γ. Η ΖΩΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Ανέφερε ότι την πρώτη φορά μπήκε στις Φυλακές της Λάρισας, το 1990-1991, για έξι μήνες για οικονομικό αδίκημα. Κατάφερε όμως να βγει με απόφαση του Αρείου Πάγου, καταβάλλοντας χρήματα. Στη συνέχεια τον Σεπτέμβριο του 2003 εισήλθε στην Κλειστή Φυλακή Χαλκίδας, για παράβαση του Νόμου περί επιταγών και κρατήθηκε για 5,5 μήνες. Η συνολική ποινή ήταν οκτώ έτη και χρηματική ποινή. Αποφυλακίστηκε τον Φεβρουάριο του 2004 με τη μετατροπή του υπολοίπου της ποινής, ήτοι 7 έτη και 7 μήνες, σε παροχή

κοινοφελούς εργασίας σε Δήμο, με τιμή μετατροπής για κάθε ημέρα φυλάκισης σε 4ωρη εργασία.

(2) Η περίπτωση του Α.

Μπήκε για πρώτη φορά στη φυλακή στα 21 του χρόνια, το 1982 για χρήση και εμπορία ναρκωτικών ουσιών. Έμεινε την πρώτη φορά 11 μήνες και στη συνέχεια μπήκε άλλες πέντε φορές για τον ίδιο λόγο φυλάκισης, περίπου ανά διετία και έμεινε περίπου ένα εξάμηνο μέσα στη φυλακή. Η περίοδος από το 1988-1993 ήταν το μεγαλύτερο διάστημα χωρίς φυλάκιση. Τελευταία φορά μπήκε στη φυλακή το 1993 και έμεινε τρία χρόνια. Αποφυλακίστηκε το 1996 και έκτοτε παραμένει καθαρός και χωρίς υποτροπή.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Ο λόγος φυλάκισης ήταν για ξυλοδαρμό εναντίον της γυναίκας με την οποία συζούσε. Φυλακίστηκε το 2004 για τρεις μήνες, όπου βγήκε με εγγύηση, έγινε το δικαστήριο και η ποινή φυλάκισης ήταν 16 μήνες. Εξέτισε ποινή 2 μηνών στην φυλακή της Άμφισσας και το υπόλοιπο διάστημα ήταν στην Κεντρική Αποθήκη Υλικών Φυλακής. Αποφυλακίστηκε τον Δεκέμβριο του 2006.

2. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Περιγράφει την κατάσταση μέσα στη φυλακή, μια φρίκη. Αναφέρεται στο μη διαχωρισμό των κρατουμένων, *«να΄σαι εξήντα εβδομήντα χρονών άνθρωπος τώρα, να σ΄έχουν τώρα σ΄αυτό το χώρο να μη μπορείς να στρίψεις. Γιατί είναι όλοι εκεί ξάπλα..όλοι, όλοι..ρουμάνοι, κλέφτες, λωποδύτες, δολοφόνοι, απατεώνες, για χρέη, σοβαροί άνθρωποι, μη σοβαροί..»*, στο ότι δεν υπάρχει αξία της προσωπικότητας, στη φυλακή ως τόπο που διαφθείρει και που είναι εύκολο να μπει κάποιος και δύσκολο να βγει.. *«Μέσα στις φυλακές, να σου πω, επικρατεί μία φρίκη. Μία φρίκη, γενικώς. Βέβαια, υπάρχει και ο... εί... είναι η κατάσταση έτσι, που... θέλεις δε θέλεις, θα χαλάσεις. Θέλεις δε θέλεις θα χαλάσεις. Δεν υπάρχει, ας πούμε... αξία της*

προσωπικότητας στη φυλακή. Εκεί, αφού μπεις μέσα, ανοίγει τόσο εύκολα για να μπεις, ανοίγει τόσο δύσκολα για να βγεις. Τελειωμένο. Πρώτον αυτό. Δεύτερον, δεν υπάρχει διαχωρισμός, δεν υπάρχει αξία της προσωπικότητας. Μέχρι και τώρα που με συλλάβανε, να με παίρνουνε από το Τμήμα της Ομονοίας, να με πηγαίνουνε στην Ασφάλεια, να σε ξεβρακώνουνε τσιτσίδι – τσιτσίδι! Εξευτελισμός της προσωπικότητας!».

Η κορύφωση της έντασης του σε όλη την συνέντευξη εκφράστηκε όταν περιέγραφε την σύλληψη της μητέρας του, μάλιστα έκανε και αναπαράσταση της σκηνής και εξέφρασε έντονη οργή για τις πρακτικές αντιμετώπισης και την μη αξία της προσωπικότητας από τις αρχές. «Γιατί συνοδεύεσαι –και σε πάνε και με τις χειροπέδες. Για οποιοδήποτε αδίκημα, και τίποτα να μην έχεις κάνει –είδα τη μάνα μου, εβδομήντα εφτά χρονών γυναίκα, για εφτακόσια ευρώ που χρώσταγε στο ΤΕΒΕ, και να την πηγαίνουνε μ' έναν Πακιστανό και με βραχιόλι, και η γυναίκα να μην μπορεί να περπατήσει..» απευθυνόμενος στον αστυνομικό με φωνές: «ποια ευθύνη έχεις ρε, μπορεί αυτή η γυναίκα να σου φύγει; Είναι δυνατόν αυτή η γυναίκα να σου φύγει;»

Αναφέρθηκε επίσης στον πληθυσμό των φυλακών, ποιοι είναι μέσα στη φυλακή: οι φτωχοί «αυτοί που δεν έχουνε τη δυνατότητα, αυτοί βγάζουνε τη φυλακή. Και είναι και αθώοι στην ουσία. Γιατί είναι μικροαδικήματα αυτά.» Τα φάρμακά του τα έπαιρνε μέσα στη φυλακή, ως επιληπτικός, όμως εξέφρασε ότι δεν είχε καμία περίθαλψη μέσα στη φυλακή «ούτε ντεπόν δεν σου δίνουν».

(2) Η περίπτωση του Α.

Αναφέρει διαφορές ανάμεσα στη φυλακή της δεκαετίας του 1980 και τη φυλακή που βίωσε στην πρόσφατη φυλάκισή του, το 1993-1996. «Τότε ήταν πολύ πιο ανθρώπινες οι φυλακές....από τις φυλακές... που τουλάχιστον άφησα εγώ πίσω μου, σε μια... χ... σ' ένα χρονικό διάστημα 15 ετών».Αναφέρει διαφορές σχετικά με τον υπερπληθυσμό των φυλακών, την ποιότητα των κρατουμένων, τα είδη των αδικημάτων, τους μετανάστες: «Αρκετά πολυπληθέστερη. Ε... στο... στην ποιότητα... των κρατουμένων. Δηλαδή άλλαξε... στην Ελλάδα η εγκληματικότητα. Α... παραδείγματα: υπήρχαν γύρω στους δέκα ισοβίτες, σε ολόκληρη τη φυλακή, εγκληματίες.

Σήμερα είναι εκατοντάδες. Ε... σε σχέση με να... με ναρκωτικά, ήταν... το ένα δέκατο των κρατουμένων, σήμερα είναι το 70%. Ε... άνθρωποι που είτε είναι... για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών, είτε τα αδικήματά τους σχετίζονται...με τη χρήση τους. Με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Α... Γενικά, τότε ήτανε, ας, να το πω πιο απλά, πιο οικογενειακά»

Και συνεχίζει «Τα πράγματα, τότε. Μπήκε και το... μπήκανε και αρκετοί αλλοδαποί με άλλη νοοτροπία, άλλη κουλτούρα· αυτό μπήκε και μέσα στους χώρους της φυλακής, δηλαδή, ο τρόπος ζωής τους, ο τρόπος σκέψης, ο τρόπος αντιμετώπισης, αφομοιώθηκε από τους Έλληνες κρατουμένους. Όπως κι αυτοί αφομοιώσανε...και πήρανε κόλπα... από την ελληνική πραγματικότητα»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης κάνει μια διάκριση ανάμεσα στην παραμονή του στην φυλακή της Άμφισσας και την ΚΑΥΦ. Για την φυλακή της Άμφισσας αναφέρει ότι οι συνθήκες κράτησης ήταν χάλια, από θέμα υγιεινής, συνωστισμού, υποομάδων μέσα στη φυλακή, ναρκωτικών ουσιών που κυκλοφορούσαν ελεύθερα, σεβασμό απέναντι στον κρατούμενο: «Η Άμφισσα ήτανε μια φυλακή η οποία ήτανε μόνο για Αλβανούς. Για τίποτ' άλλο, οι Αλβανοί δουλεύανε, οι Αλβανοί παίρνανε... άδειες, οι Αλβανοί τρώγανε, οι Αλβανοί πίνανε... Εμείς οι άλλοι ήμασταν... ε, τι να πω, λες κι ήμασταν, είχαμε πάει στην Αλβανία φυλακή, όχι στην Ελλάδα. Οι Αλβανοί 'κάναν το κουμάντο, ήτανε μια γυναίκα τότες διοικητής εκεί, μας είχε τρελάνει όλους. Σας λέω, μου 'φερνε η μάνα μου ρούχα και μου τα σκίζανε. Μου 'φερνε η μάνα μου φαγητό και μου το πετάγανε, κι οι Αλβανοί είχανε... τις πρέζες μες στη... μες στη φυλακή. Όλη η φυλακή γεμάτη πρέζα.» και συνεχίζει... «Πολύ χάλια. Για πολύ χάλια σου μιλάω. Ε, μία τουαλέτα για εξήντα πέντε άτομα, μία τουαλέτα, για εξήντα πέντε, ένα μπάνιο για εξήντα πέντε άτομα... Τι άλλο να σου πω, για τη θέρμανση να σου πω; Για τη...»

Κοιμόταν «Κάτω, κάτω. Κάτω. Στους δύο μήνες που έμεινα εκεί, σε... τέσσερις βδομάδες ήμουνα κάτω, κοιμόμουνα»

Για την ΚΑΥΦ αναφέρει πιο ανθρώπινες συνθήκες, μια φυλακή πιο ανθρώπινη. Εργαζόταν, έβγαινε έξω για τις διανομές του ψωμιού, μπορούσαν

να τον επισκεφτούν οι φίλοι του στο χώρο του καφενείου, χωρίς σίδερα ανάμεσα, όπως ήταν στη φυλακή της Άμφισσας. «Ε, δεν έπαυε να 'ναι φυλακή, αλλά ήτανε φυλακή η οποία... ήτανε ανθρώπινη. Ε... ανθρώπινες οι... είχες την τηλεόρασή σου, είχε το air-condition μέσα, ήτανε άλλη... Τέσσερα μπάνια, να μπορείς να κάνεις μπάνιο ό,τι ώρα θέλεις...»

3.ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ-ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Αναφερόμενος στη φυλακή έμμεσα ανέφερε τις επιπτώσεις του εγκλεισμού στον ψυχισμό του, το διαχωρισμό των μέσα από τους έξω από τη φυλακή, το μίσος που αισθάνθηκε για τους ανθρώπους, την αδικία..

«Ένα νοικοκύρη άνθρωπο, θα τον βάλεις έτσι σ'αυτές τις συνθήκες, τι αποκομίζει; Ένα μίσος αποκομίζει για την υπόλοιπη κοινωνία, διότι οι κλέφτες είναι έξω και οι σωστοί άνθρωποι είναι μέσα...».

Έχει γίνει σκληρόπετσος, δεν αφήνει να τον πλησιάσουν, έχει κλειστεί στον εαυτό του και δεν εμπιστεύεται τους άλλους. Θεωρεί ότι υπάρχουν πολλά συμφέροντα και κατηγορεί το σύστημα (φυλακή, δικηγόρους, πολιτικούς, εγγράμματους) για τα δεινά που περιέρχονται στους ανθρώπους τους φτωχούς και αδύναμους.

Αναφέρθηκε στην εκμάθηση άλλων τύπων παραβατικής συμπεριφοράς μέσα στη φυλακή και συγκεκριμένα στη χρήση ναρκωτικών και σε «νομικές» γνώσεις: *«εκεί μαθαίνεις πως βαράς την πέζα, πως πίνεις το χασίσι,, εκεί θα μάθεις χιλιάδες πράγματα! Και αποκτάς τη νομική, το δίπλωμα της νομικής. Εκεί γίνεσαι τέλειος νομικός! Μέσα στη φυλακή γνωρίζεις τον πιο μικρό νόμο που υπάρχει στο σύστημα που λειτουργεί σήμερα.»*

Μίλησε για την υποकुλτούρα της φυλακής, τις υποομάδες των κρατουμένων και τις αποστάσεις που κράτησε θέλοντας να βγει «ακέραιος»: *«εκεί υπάρχουνε κυκλώματα, διαφόρων μορφών κυκλώματα. .και για αυτό το λόγο ένας νοικοκύρης επιλέγει να είναι μόνος του...Ένα γεια τυπικά σε όλους και δια της φυγής και δια της απασχολήσεως αποφεύγεις τα πάντα»*

(2) Η περίπτωση του Α.

Στις δυσκολίες εγκλεισμού αναφέρει ότι η ζωή του μέσα στη φυλακή ήταν «μαύρη». «Όπου ήμουν εντελώς σε παραίτηση... Δεν σηκώνομουν, δηλαδή, από το κρεβάτι, δεν ε... Ήμουνά όλη μέρα στο κελί μου, α... ημιθανής, ζωντανός-νεκρός». Οι πολλαπλοί εγκλεισμοί τον έφεραν σε μια κατάσταση όπου ένιωθε οικεία το χώρο της φυλακής, σαν έναν χώρο κοινωνικοποίησης, γνωριμιών και συγχρωτισμού με άλλους κρατούμενους. «Όπου... πλέον είχα γίνει... ένα με τη φυλακή, δηλαδή, είχα εξοικειωθεί με το περιβάλλον, με τον τρόπο ζωής, με τους ανθρώπους, με τη νοοτροπία... με το κλίμα γενικά... Κι ήμουνά κομμάτι της. Με συναναστροφές, με... ανταλλαγές εμπειριών...».

Η φυλακή αναφέρεται σαν ένας χώρος που μπορεί να κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών ενώ αναφέρεται και στην κερδοσκοπία που υπήρξε εις βάρος του:

«Ξεκινάει μια προσπάθεια μέσα από τη φυλακή. Ε... στη φυλακή, τις... στα μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα δεν είχα πρόβλημα να κάνω χρήση. Να βρίσκω ουσίες και μέσα στη φυλακή. Όπου κάποια στιγμή παίρνω... την απόφαση να σταματήσω να κάνω χρήση μέσα στη φυλακή. Περνάει ένα χρονικό διάστημα πέντε-έξι μηνών, και ξανακα... ξανακατρακυλάω».

«Ήμουν άρρωστος, όχι απλά θεωρούσα τον εαυτό μου. Ε... έβλεπα ανθρώπους να κερδοσκοπούν απάνω μου, να... παίρνουν ό,τι χρήματα... μπορούσα να έχω από τη δουλειά, ό,τι μου άφηνε η χρήση δηλαδή, κι από κει και πέρα να παίρνουνε... χρήματα του πατέρα μου, περιουσία, και τα λοιπά, δικηγόροι, γιατροί, κι όλοι οι παρατρεχάμενοι».

Θεωρεί ότι οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών δεν θα πρέπει να πηγαίνουν φυλακή, αναφέρεται στο συγχρωτισμό με άλλους κρατούμενους και την γένεση εκ νέου παραβατικών συμπεριφορών «Δεν πιστεύω ότι οι άνθρωποι πρέπει να πηγαίνουν στη φυλακή για χρήση ουσιών. Το σωφρονιστικό σύστημα στιβάζει τους ανθρώπους... έτσι δημιουργούνται καινούργιες συμμορίες που θα δράσουν... Μάντρωμα...»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Αναφορικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κατά τη διάρκεια της κράτησης ήταν ψυχολογικής φύσεως, κρίσεις πανικού «Ε, κοίταξε, στην αρχή που μπήκα είχα... μια δύσπνοια ένα... αυτό που... Δηλαδή, ξαφνικά να σε βάλουνε μέσα... Εκεί μου φαινόταν ότι... πεθαίνω, ότι σκάω· έμπαινα στην τουαλέτα και νόμιζα ότι... δεν είχε οξυγόνο μέσα. Αυτό ήτανε το... χειρότερο απ' όλα».

Ανέφερε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της κράτησης στην Άμφισσα τον έκλεβαν (τσιγάρα, τηλεκάρτες που του έφερνε η μητέρα του), του έσκιζαν τα ρούχα για έλεγχο ναρκωτικών κλπ.

4.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Ανέφερε ότι δεν έκανε κανένα πρόγραμμα εκπαίδευσης, μάλιστα τόνισε ότι δεν υπάρχει τίποτα τέτοιο εκεί.

(2) Η περίπτωση του Α.

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης δεν έκανε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Μάλιστα αναφέρει ότι είχε ταυτιστεί με την νοοτροπία της φυλακής, αμφισβητούσε ό,τι γινόταν. Χαρακτηριστικά λέει: «Όχι, όσο ήμουν... κρατούμενος, είχα μπει και σ' αυτή τη νοοτροπία της φυλακής ότι εγώ είμαι από τους άλλους...Από τους απέναντι. Δηλαδή, δεν μ' ενδιαφέρουν αυτά που κάνετε, είναι παραμύθι».

(3) Η περίπτωση του Γ.

Κατά τη διάρκεια της κράτησης δεν έκανε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης

5. ΕΡΓΑΣΙΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Κατά το διάστημα μέσα στη φυλακή δεν έκανε καμία εργασία

(2) Η περίπτωση του Α.

Ανέφερε ότι εργάστηκε ως καθαριστής μέσα στη φυλακή για τη μείωση της ποινής

« Ε... εργάστηκα μόνο ως καθαριστής, για τη μείωση της ποινής»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Εργάστηκε κατά στην παραμονή του στην ΚΑΥΦ, στο αρτοποιείο. Φαίνεται ότι του άρεσε το γεγονός ότι εργαζόταν και θα μπορούσε ακόμα να του φανούν και χρήσιμα όσα έμαθε, αν και δεν σκοπεύει να τα χρησιμοποιήσει.

«στην αρχή ήμουν στα ζυμάρια... στου... Έριχνα το ζυμάρι εγώ μέσα στο... μύλο, που βγαίνει το ψωμί, και μετά είχα πάει στο συσκευαστήριο που... έφτιαχναν τα ψωμιά. ..συσκεύαζα το ψωμί. Και το πρωί βγαίναμε διανομή. Κάθε πρωί, δηλαδή, βγαίναμε έξω και κάναμε τη διανομή στα νοσοκομεία, το ψωμί. Κάθε, μέρα παρά μέρα, ανάλογα τα και βγαίναμε και κάναμε διανομή.. Ε, δεν έπαυε να 'ναι φυλακή, αλλά ήτανε φυλακή η οποία... ήτανε ανθρώπινη. Δηλαδή, ξύπναγα στις πέντε η ώρα το πρωί να πάω να κάνω διανομή τα... ψωμιά, έπεφτα για ύπνο ό,τι ώρα γυρνάγαμε, στις δέκα που γυρνάγαμε, ξέρω 'γω... Δούλευα το μεσημέρι στις δύο μέχρι τις... τέσσερις, μέχρι τις πέντε, αλλά δε με πείραζε».

Διαφαίνεται από τον λόγο του ότι αξιολογεί θετικά την εμπειρία της εργασίας στη φυλακή, με την έννοια ότι υπήρχε ένα καθημερινό πρόγραμμα που ακολουθούσε και αισθανόταν χρήσιμος.

6. ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Είχε καλές σχέσεις με τα αδέρφια του και τους γονείς του αλλά δεν τον βοήθησαν όσο ήταν μέσα στη φυλακή. Έμεναν μακριά, επαρχία και δεν ήταν εύκολο να μετακινηθούν, δεν υπήρχε και η οικονομική δυνατότητα. Ανέφερε τον κουμπάρο του, ο οποίος τον στήριξε και πήγαινε και έβλεπε τα παιδιά το διάστημα που ήταν στη φυλακή. Μόνος του κατηύθυνε τα παιδιά από το

τηλέφωνο μέσα από τη φυλακή. «Και έτσι τα κράταγα μόνος μου και τα κατηύθυνα μέσα από τη φυλακή, αν και οι φυλακές μου δεν ήτανε χρονικό διάστημα μεγάλο. Αν ήτανε χρονικά μεγάλο διάστημα, δεν υπήρχε περίπτωση να μην είχαν καταστραφεί αυτά τα παιδιά».

(2) Η περίπτωση του Α.

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης είχε υποστήριξη μεγάλη από τον πατέρα του, από φίλους και από σχέσεις συντροφικές. Ο πατέρας του στο λόγο του εμφανίζεται σαν ένα πρόσωπο που τον στήριξε πολύ σε όλες τις φάσεις, ενδεικτικά αναφέρει: «Ναι, από φίλους και από τον πατέρα μου. Από τον πατέρα μου είχα πίστη και υποστήριξη... Έχω απορήσει... Είμαι το μοναχοπαίδι του. Είχα και αρκετές σχέσεις, όχι ιδιαίτερα μακροχρόνιες, μέχρι δύο χρόνια... Μόνο με μία κοπέλα σε χρήση είχα σχέση. Υπήρχαν άτομα γύρω μου, ο πατέρας μου... Ήξερα ότι όταν παράπεφτα είχα κάποιον να γαντζωθώ» «Ναρκωτικά... εμπορία... Μπήκα πέντε-έξι φορές... πρώτη φορά στα είκοσι ένα, και τελευταία το '96. Και κάθε φορά ήταν διαφορετικά, το πώς ένιωθα μέσα στη φυλακή... Η στήριξη του πατέρα μου ήταν συνεχής. Μου στάθηκε πάρα πολύ. Τότε κατάλαβα την αξία του...»

Σχετικά με προγράμματα απεξάρτησης ανέφερε ότι υπήρχαν μέσα στη φυλακή αλλά δεν τον ενδιέφεραν αναφέρει δε: «Υπήρχε μέσα στη φυλακή και ΚΕΘΕΑ, και ΟΚΑΝΑ, αλλά... δεν με ενδιέφεραν, πάντα απέρριπτα αυτή τη φιλοσοφία. Και... είμαι κατά της φυλακής, οι χρήστες δε θα 'πρεπε να μπαίνουν φυλακή. Θα πρέπει να έχουν ελευθερία και εργασία, να αποφασίζουν για τη ζωή τους»

Μέσα στη φυλακή έκανε το πρόγραμμα απεξάρτησης 18 ΑΝΩ: «Έκανα το 18 ΑΝΩ. Αλλά δεν μου άρεσε»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Είχε στήριξη και από φίλους και από την οικογένειά του (μητέρα, αδερφή, γαμπρό του). Ακόμη και ο τελευταίος εργοδότης του τον επισκέφθηκε κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του. Επισημαίνεται ο καθοριστικός ρόλος του επισκεπτηρίου στη διατήρηση της επαφής με φίλους. «Ε... στις άλλες φυλακές απαγορευόταν, μόνο η μητέρα μου και η αδερφή μου κι ο γαμπρός μου. Εδώ

στην ΚΑΥΦ, με μία αίτηση μπαίνανε και πέντε φίλοι μου...» αλλά και ο σεβασμός απέναντι στον κρατούμενο: «Πολλές διακρίσεις. Και το... σου είπα, στην ΚΑΥΦ, εκεί ήταν ότι... ακόμα και το επισκεπτήριο ήταν ανθρώπινο. Σ' ένα... χώρο σαν καφενείο καθόσουν, έπινες τον καφ... καλή ώρα όπως είμαστε δω, μιλάγαμε, ελεύθερα. Δεν είχε ούτε σύρματα, ούτε τηλέφωνα, ...Μία ώρα επισκεπτήριο, έτσι; Όχι δέκα λεπτά απ' τα σύρματα».

Δ. Η ΖΩΗ ΜΕΤΑ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Δε συμμετείχε σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης, κατάρτισης μετά τη φυλακή.

(2) Η περίπτωση του Α.

Μετά την τελευταία φυλάκισή του παρακολούθησε ένα πρόγραμμα κατάρτισης γραφικών τεχνών στο ΕΡΓΟΝ ΚΕΚ, διάρκειας τριών μηνών, το 1997, το οποίο φαίνεται να τον βοήθησε αρκετά γιατί σχετίζεται με την τωρινή επαγγελματική του δραστηριότητα, έχει ανοίξει επιχείρηση γραφικών τεχνών από το 2007.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Δε συμμετείχε σε κανένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ή κατάρτιση μετά τη φυλακή. Εντάχθηκε αμέσως στην αγορά εργασίας

2. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Μετά την παραμονή του στην κλειστή φυλακή Χαλκίδας για 5,5 μήνες, η ποινή του μετατράπηκε σε παροχή κοινωνικού έργου στο Δήμο, ως καθαριστής.

Δεν θεωρεί ότι τον βοήθησε επαγγελματικά η παροχή εργασίας όμως έκανε γνωριμίες με ανθρώπους που τον βοήθησαν αργότερα, υπό αυτήν την

έννοια δημιούργησε ένα δίκτυο ανθρώπων που του χρησίμευσε στην μετέπειτα επαγγελματική του επανένταξη.

Μετά τη φυλακή για να επιβιώσει για δύο-τρία χρόνια μάζευε σκουπίδια, παλιοσίδερα, ηλεκτρικές συσκευές με το καροτσάκι και τα πουλούσε. Κατόπιν σκέφτηκε να ανοίξει ο ίδιος μια μικρή επιχείρηση, να αγοράζει παλιά σίδερα και παλέτες από ρακοσυλλέκτες, τα οποία στη συνέχεια τα μεταφέρει με φορτηγό σε επιχείρηση που αγοράζει τα σίδερα σε τόνους, οπότε μπορεί στους δύο τόνους να βγάλει τριάντα με εξήντα ευρώ μεροκάματο. Άνοιξε την επιχείρηση τον Αύγουστο του 2010 και αιτήθηκε στον Ο.Α.Ε.Δ. να ενταχθεί στο πρόγραμμα επιδότησης του Ο.Α.Ε.Δ., όμως λόγω του ότι δε συμπλήρωνε 6 μήνες φυλάκισης (αλλά 5,5), όπως ορίζει το πρόγραμμα επιδότησης Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών για αποφυλακισμένους, απορρίφθηκε το αίτημα του. Κατόπιν εισηγήθηκε την συμμετοχή του στο κοινό πρόγραμμα του Ο.Α.Ε.Δ και αναμένει ακόμη απάντηση για την δυνατότητα ή μη χρηματοδότησής του.

Με την επιχείρηση αυτή μπορεί και επιβιώνει, χωρίς όπως αναφέρει να έχει τη δυνατότητα για οικονομική άνεση, περαιτέρω ψυχαγωγία, εξόδους κλπ.

Θεωρεί ότι η εργασία δεν τον βοήθησε να επανενταχθεί κοινωνικά αλλά η ψυχική δύναμη που διαθέτει *«η ικανότητα η πεζοδρομιακή, και η ψυχική δύναμη η οποία είχα»*

(2) Η περίπτωση του Α.

Έχει ένα επαγγελματικό ιστορικό που εμφανίζει κινητικότητα και για αρκετά έτη εποχιακή εργασία, στα διαστήματα μεταξύ των φυλακίσεων του.

Δούλευε εποχιακά σε νησιά σε τουριστικές επιχειρήσεις για να μπορεί να κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών. Τους χειμώνες έκανε διάφορες δουλειές σε ναυπηγεία, σε επιπλοποιεία, οικοδομή χωρίς να έχει επαγγελματική εξειδίκευση. Άνοιξε πέντε επιχειρήσεις τουριστικές στην Κρήτη και στη Σαντορίνη (κέντρα διασκέδασης, εστιατόριο, μπαρ), οι οποίες ήταν εποχιακές και αναφέρει ότι δεν υπήρχε σταθερότητα οικονομική. Επίσης ήταν ανασφάλιστος 10 έτη, λόγω επαγγελματικής δραστηριότητας σε περιοχή Γ΄ Ζώνης. Σχετικά με τα οικονομικά του αναφέρει ότι υπήρχαν διακυμάνσεις.

Μετά την τελευταία αποφυλάκισή του, το 1996 και αφού έκανε ένα επιδοτούμενο σεμινάριο γραφικών τεχνών, τον βοήθησε ένας φίλος του να μάθει αυτή τη δουλειά. Στην αναζήτηση εργασίας τον βοηθούσαν οι φίλοι. Εργαζόταν ως πωλητής αυτοκόλλητων, ενώ δούλευε και το βράδυ ως υπεύθυνος μπαρ. Τη δουλειά τη νυχτερινή τη σταμάτησε όταν γεννήθηκε το πρώτο του παιδί. Στη συνέχεια αποφασίζει να ανοίξει τη δική του επιχείρηση με αντικείμενο τις γραφικές τέχνες.

Από το 2007 αιτήθηκε και εντάχθηκε στο ειδικό πρόγραμμα Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών για αποφυλακισμένους, ανοίγοντας μια επιχείρηση γραφικών τεχνών (αυτοκόλλητα, στάμπες σε μπλουζάκια κλπ.), η οποία αναφέρει ότι πηγαίνει αρκετά καλά. Υπάρχουν δυσκολίες λόγω οικονομικής κρίσης αλλά κατάφερε να πάρει και ένα άτομο επιδοτούμενο ως υπάλληλο.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Βρήκε εργασία αμέσως μετά την αποφυλάκισή του, δυο μέρες μετά, στον ίδιο εργοδότη που τον απασχολούσε πριν τη φυλάκιση ως πωλητής κοσμημάτων-εποχιακών ειδών. Ο εργοδότης γνώριζε για τη φυλάκισή του και για τον λόγο φυλάκισης. Εντάχθηκε στο ειδικό πρόγραμμα του Ο.Α.Ε.Δ. για πρόσληψη αποφυλακισμένων ατόμων το 2007, πρόγραμμα με τετραετή διάρκεια. Εργάζεται με ποσοστά, κάποιες φορές δεν τον πληρώνει, ιδιαίτερα τελευταία. Είναι όμως ικανοποιημένος που βρήκε εργασία μετά την αποφυλάκισή του. Δεν έχει ωράριο συγκεκριμένο, κανονίζει ραντεβού με πελάτες-καταστήματα και ταξιδεύει αρκετά στην επαρχία. Αναφορικά με τη σταθερότητα της απασχόλησης απάντησε θετικά. Πιστεύει ότι θα τον κρατήσει και μετά τη λήξη του προγράμματος.

3. ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Μετά τη φυλακή φιλοξενήθηκε από τα παιδιά του. Τον βοήθησε οικονομικά ο κουμπάρος του, του δάνεισε χρήματα για να ανοίξει αυτήν την

επιχείρηση. Απευθύνθηκε σε κάποιους φορείς και ενώ εκ πρώτοis όψεως εκφράστηκε αρνητικά «ότι δεν υπάρχει τίποτα πουθενά», κατόπιν ανέφερε κάποιους ανθρώπους που βρέθηκαν μεμονωμένα και τον βοήθησαν για τα επιδόματα των παιδιών (φορέας για πολύτεκνους), ΙΚΑ για σύνταξη χηρείας που δικαιούνταν για την πρώτην σύζυγο, έως ότου ενηλικιώθηκαν τα παιδιά του.

Για όσο διάστημα παρείχε κοινωφελή εργασία είχε βιβλιάριο υγείας στην πρόνοια, τώρα έχει ασφαλιστεί στον ΟΑΕΕ.

(2) Η περίπτωση του Α.

«Ναι, ο πατέρας μου με φιλοξένησε και με στήριξε οικονομικά... Μετά την αποφυλάκιση είχα δυσκολίες... Κάποιοι φίλοι με βοήθησαν να βρω δουλειά... Έκανα διάφορες δουλειές».

Τον στήριξαν και οι σχέσεις που έκανε. Αναφέρει ότι επέλεγε κοπέλες εκτός χρήσης για να μπορούν να τον τραβήξουν από τη χρήση: *«Ναι, είχα... Και με εξαίρεση μία σχέση με μια κοπέλα που έκανε χρήση, όλες οι άλλες σχέσεις μου ήταν με άτομα εκτός χρήσης... Επέλεγα άτομα που μπορούσαν να με τραβήξουν... Ισορροπημένα άτομα, ειδικά εκείνη η φίλη που με πίεσε να τελειώσω το λύκειο».*

Μετά την τελευταία φυλάκιση γνώρισε και την τωρινή σύζυγό του με την οποία έκανε δύο παιδιά. Η γέννηση του πρώτου παιδιού τον κάνει να σταματήσει να δουλεύει νύχτα.

Απευθύνθηκε στους Ανώνυμους Ναρκομανείς για την απεξάρτησή του, όπου είναι ενεργό μέλος εννέα έτη και θεωρεί ότι τον βοήθησε πολύ ως φορέας.

«Όχι. Όχι, δεν μου χρωστάει κανένας τίποτα... Δεν πήγα ούτε στην Πρόνοια. Είχα μόνο κάποια οικονομική βοήθεια και το μεροκάματο. Δεν απευθύνθηκα σε κανένα φορέα. Μόνο για τη βεβαίωση απεξάρτησης, για να μπορέσω να μπω στο πρόγραμμα Ανώνυμων Ναρκομανών. Εκεί είμαι ενεργό μέλος από το... από το '96, εννιά χρόνια.

Απευθύνθηκε στον Ο.Α.Ε.Δ όπου είχε καλή επαφή και επιδοτήθηκε για το πρόγραμμα ΝΕΕ και για την πρόσληψη ενός υπαλλήλου.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Μετά την αποφυλάκιση είχε βοήθεια από την οικογένειά του και από φίλους. Μένει μαζί με τη μητέρα του.

«Αμέσως με το που βγήκα, σου λέω, σε... δύο μέρες, τρεις, πήγα για δουλειά εκεί, ξεκίνησα να δουλεύω, είχα και κάτι χρήματα δικά μου, απ' τα μαγαζιά κι απ' αυτά... μου 'χανε μείνει και... με βοηθήσανε και πολλοί φίλοι. Δεν μπορώ να πω αυτό, ήτανε... αρκετή η βοήθεια των φίλων μου».

Επιπλέον τον στήριξε ο προηγούμενος εργοδότης του που τον προσέλαβε πάλι στη δουλειά. Είχε και την οικονομική δυνατότητα:

«Το αμάξι μου το 'χα, τη μηχανή μου την είχα... δε μου έλειπε κάτι άλλο. Εκτός από την ελευθερία μου, αυτό το δεκαεννιάμηνο... περίπου»

4. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ-ΣΤΙΓΜΑ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Η φυλακή νιώθει ότι τον άλλαξε, η εμπειρία του, τα συμφέροντα που διακυβεύονται.. Αισθάνεται ότι δεν υπάρχουν αξίες, δεν υπάρχει τίποτα, έχει μια μηδενιστική ματιά. Νιώθει ότι είναι πια σκληρόπετσος, κρατάει αποστάσεις από τους ανθρώπους. Νιώθει ότι έχει γίνει σκληρός πια σαν πέτρα. Αναφέρει ότι δεν έχει αγάπη για τους ανθρώπους. Δεν τους αφήνει να τον πλησιάσουν. Δεν ανοίγεται ακόμα και σε προσωπικό επίπεδο για να κάνει μια σχέση. Έχει δεκαπέντε χρόνια να κάνει σχέση...πέρα από κάποιες περιστασιακές.

Αναφορικά με το στίγμα της φυλάκισης θεωρεί ότι έχει τη ρετσινιά. Κατηγορεί την αστυνομία ότι *«δεν κρατάει το απόρρητο η αστυνομία. Σε βγάνει σημαία! Όταν ο ίδιος ο αστυνομικός σε βγάνει σημαία, από κει και πέρα η κοινωνία τι θα κάνει;»*

Το ότι έχει κάνει φυλακή το γνωρίζουν όλοι αυτοί που συνεργάζεται, το έχουν μάθει ο ένας μέσω του άλλου αλλά δεν του έχουν δείξει κάτι αρνητικό, μπορεί να το κατακρίνουν αλλά δεν του το δείχνουν.

(2) Η περίπτωση του Α.

Αναφέρει ότι είχε το φόβο του στιγματισμού λόγω του ιστορικού του. Από τους πελάτες του κανείς δεν γνωρίζει για το παρελθόν του.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Το στίγμα της φυλάκισης δεν το έχει υποστεί ο ίδιος από τους φίλους γιατί γνώριζαν την ιστορία του. Στη γειτονιά του δε γνωρίζουν για τη φυλάκιση, πιθανόν αν γνώριζαν να είχε πρόβλημα. Για τα άτομα που δεν βρίσκουν εργασία μετά την αποφυλάκιση λέει:

"Πήγαινε αλλού" και "πήγαινε αλλού" και "πήγαινε αλλού", και "δεν παίρνω φυλακόβιους και δεν κάνω..." –ασχέτως γιατί έχεις πάει φυλακή, έτσι; Δεν τους ενδιαφέρει γιατί έχεις πάει φυλακή.. Γιατί μπορεί κι οι ίδιοι να πάνε από χρέη, στη φυλακή».

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ-ΑΥΤΟΕΙΚΟΝΑ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Αναφορικά με την κοινωνική και οικονομική του επανένταξη θεωρεί ότι τον έχει βοηθήσει η ψυχική του δύναμη και *«η ικανότητα η πεζοδομιακή»*.

(2) Η περίπτωση του Α.

Για τον εαυτό του αναφέρει ότι δεν θεώρησε ποτέ ότι ήταν εγκληματίας. Ήταν άρρωστος *«Ε... ποτέ δε θεώρησα τον εαυτό μου εγκληματία ή... κάποιον που του αξίζει να είναι φυλακή· δεν πείραζα κανέναν, το μεγαλύτερο κακό το 'κανα στον εαυτό μου»*.

Στην τελευταία φυλάκιση θεωρεί ότι είχε φτάσει σε ένα κομβικό σημείο *«Έχω πιάσει αυτό που λένε πάτο, προσωπικό πάτο σαν άνθρωπος, και είμαι ανάμεσα να πάρω την απόφαση ή θα πεθάνω έτσι, όπως ζούσα τότε, ή κάτι πρέπει να κάνω.. Αποφυλακίζομαι... τον Απρίλιο του... 1996, και δυο βδομάδες μετά, ξαναέρχεται από το πίσω μέρος του κεφαλιού μπροστά η απόφαση του ότι κάτι πρέπει να κάνω, δεν πάει άλλο, ή παίρνω απόφαση ότι κάπως έτσι θα πεθάνω, θα μπαινοβγαίνω στη φυλακή και σε... κάποια στιγμή ας πούμε θα με βρούνε, νεκρό, ή κάτι πρέπει να κάνω. Κι εκεί ξεκινάει μια προσπάθεια, δεν μπορώ να ενταχτώ σε κανένα απ' τα πλαίσια των προγραμμάτων των κρατικών, ε... τύπου 18 ΑΝΩ, ΚΕΘΕΑ..*

Αυτό που τον βοήθησε στην κοινωνική επανένταξη ήταν η συμμετοχή του στο πρόγραμμα Ανώνυμων Нарκομανών για εννέα έτη. Ξεκίνησε τη ζωή

του από την αρχή. «Αυτό που μου έλειπε από τις προηγούμενες φορές που είχα προσπαθήσει ξανά να απεξαρτηθώ μόνος μου· σταμάταγα τη χρήση μου και δεν είχα άνθρωπο να μιλήσω! Οι μέχρι τότε γνωστοί, φίλοι και δραστηριότητες, ε... κινούνται γύρω από το χώρο της χρήσης μου!.. Εκεί βρίσκω ανθρώπους που δεν κάνουν χρήση, είναι και πρώην χρήστες, υπάρχει μια κατανόηση, και υπάρχει και κοινός σκοπός· όλοι προσπαθούν να δουν πώς θα επιβιώσουν έξω από τον κόσμο των ναρκωτικών».

Τον βοήθησαν να έχει σκοπό να ζει με αξιοπρέπεια. Σε ερώτησή μου σχετικά με το κομβικό σημείο που τον έκανε να αλλάξει ανέφερε : «Το ένστικτο της επιβίωσης. Ή θα πέθαινα ή θα ζούσα, ένιωσα ότι όσο παραιτούμουν, οι λίγοι μου φίλοι θα έφευγαν... Ο πατέρας μου είχε μεγαλώσει, δεν μπορούσε πια... οπότε έπρεπε να σωθώ. Δεν ξέρω ποιο είναι το κομβικό σημείο... Ένα κλικ εσωτερικό, διαφορετικό στον καθένα».

Αυτό που τον βοήθησε στην ένταξή του στην αγορά εργασίας «ήθελα να σταθώ με αξιοπρέπεια..»και «οι φίλοι»

Ιδιαίτερη βαρύτητα σε όλη τη συνέντευξη δίνει στην έννοια της ζωής με αξιοπρέπεια..μάλιστα δίνει και έναν ορισμό:

«Σημαίνει... όχι να έχω... ε... για να καταλάβεις, είναι ένας μουσουλμάνος που ζει απέναντι από την επιχείρησή μου και... μαζεύει τις νύχτες χαρτί από τα σκουπίδια από τις δημόσιες υπηρεσίες, κι έχει γύρω του τα εγγόνια και τα δισέγγονά του. Και τα πάει με χαρά στο περίπτερο και τους αγοράζει πατατάκια και τέτοια... Και είναι περήφανος, τόσο φουσκωμένος είναι... Αυτό είναι αξιοπρέπεια»

(3) Η περίπτωση του Γ.

Θεωρεί ως πιο σημαντικό θέμα το οικονομικό, το γεγονός ότι κατάφερε και βρήκε μια δουλειά. «Ε, σας είπα, το πρώτο που υπάρχει είναι... να βρει όποιος βγει από κει μέσα, να βρει μια δουλειά».

Θεωρεί τον εαυτό του τυχερό που ο ίδιος κατάφερε και έχει αυτή τη δουλειά, διαφορετικά δεν ξέρει τι θα είχε κάνει, μιλώντας ακόμα και για υποτροπή σε παραβατική συμπεριφορά.

6.ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ-ΣΧΕΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

(1) Η περίπτωση του Θ.

Προσδοκία του είναι να αποκαταστήσει στην κοινωνία την αξία του σαν άνθρωπος. Του δίνει δύναμη το ότι δεν πέταξε τα παιδιά του σε κάποιο ίδρυμα, το ότι και εκείνα όσο περνάει ο καιρός το αναγνωρίζουνε και τόσο πιο πολύ έρχονται κοντά του. Το ότι τα παιδιά του έχουν ανάγκη τη σοφία του, τις γνώσεις και τις εμπειρίες του, του δίνει δύναμη.

(2) Η περίπτωση του Α.

Στόχος του είναι να ζήσει με αξιοπρέπεια. Δεν κάνει σχέδια για το μέλλον, ζει το σήμερα.

(3) Η περίπτωση του Γ.

Στα σχέδια για το μέλλον είναι έτοιμος να δραστηριοποιηθεί πάλι επιχειρηματικά, ανοίγοντας εστιατόριο ή πιτσαρία, καθώς διαθέτει όλον τον εξοπλισμό, αφού γίνει ένα δικαστήριο για ψυχική οδύνη που του έκανε η γυναίκα, το θύμα.

«Έχουμε αυτό το δικαστήριο, δεν είναι για φυλακή αυτό, 'ντάξει, είναι για την αποζημίωση που θέλει αυτή, δεν ξέρουμε πόσο θα πάει, ένα χρόνο...Αλλιώς το σκεπτικό μου ήτανε πάλι ν' ανοίξω μια καφετέρια ή μια πιτσαρία και, δεν την έχω ανοίξει γι' αυτό το λόγο μέχρι τώρα. Κατάλαβες; Γιατί έχω το, όλο τον εξοπλισμό τον έχω... κομπλέ, έχω ένα διαμέρισμα δικό μου το οποίο είναι γεμάτο πράγματα μέσα.

Από τις καρέκλες, απ' τα τραπέζια, απ' τα στερεοφωνικά, από τους φούρνους, ψυγεία, δηλαδή ό,τι χρειάζεται ένα μαγαζί. Έρχομαι δω, το στήνω, και ξεκινάω αύριο το πρωί και δουλεύω»

II. ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΝΤΑΧΘΕΙ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Γεννήθηκε στην Καβάλα το 1947. Είναι διαζευγμένος δύο φορές και έχει δύο παιδιά τριάντα τρία και τριάντα πέντε ετών από τον πρώτο του γάμο και ένα παιδί 15 ετών από τον δεύτερο γάμο. Ζει σε μικρό σπίτι με ενοίκιο με τη μητέρα του. Έχει άλλες τρεις αδερφές και έναν αδερφό που ζούσε στη Γερμανία που απεβίωσε πριν ένα χρόνο. Αναφέρει το διαζύγιο των γονιών του με έμφαση πριν εξήντα χρόνια. Η μητέρα του έκανε τρεις γάμους και χώρισε, ο πατέρας του έκανε άλλους δύο γάμους. Ο πατέρας του ήταν οικοδόμος, η μητέρα του δεν εργάστηκε ποτέ. Αναφέρει άσχημη οικονομική κατάσταση *«Οικονομικά δε βγαίνουμε. Έχουμε ένα σπιτάκι, πιάσαμε τώρα, αλλά δε βγαίνουμε να πληρώσουμε και σκέφτομαι να την πάω στο... γηροκομείο· τώρα, δηλαδή, αυτή τη στιγμή, ήρθα από την εκκλησία, απ' τον παπά της, ε... ενο... της ενορίας μου..»*

(2) Η περίπτωση του Π.

Γεννήθηκε στον Πειραιά το 1945, έχει καταγωγή από Μάνη. Δεν παντρεύτηκε ποτέ και δεν έχει παιδιά. Ζει σε σπίτι με ενοίκιο, στον Πειραιά. Πολυμελής οικογένεια, ήταν τέσσερα αγόρια και δύο κορίτσια. Η μητέρα του ασχολούνταν με οικιακά, ο πατέρας του ήταν αρχιεργάτης στο λιμάνι του Πειραιά. Είχαν δικό τους ιδιόκτητο σπίτι, μεγάλο, όπως αναφέρει. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας ήταν αρκετά καλή.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1958. Είναι φιλοξενούμενος σε ένα σπίτι χωρίς ρεύμα και νερό που διαθέτει ένας φίλος του. Είναι χωρισμένος και δεν έχει παιδιά. Έχει άλλες τρεις αδερφές, ο πατέρας του έχει πεθάνει σε ατύχημα από το 1987. Ο πατέρας του είχε δικό του ταξί και η μητέρα του εργαζόταν στο καπνεργοστάσιο του Καρέλια. Αναφέρει σχετικά καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας μέχρι το 1981. *«Πολύ καλή, γιατί είχαμε πάρει ένα*

δάνειο, να πούμε, επί Παπαδόπουλου, είχαμε φτιάξει ολόκληρο τριώροφο, του 'χε δώσει το ταξί, να πούμε, τσάμπα, να πούμε, του πατέρα μου γιατί ήτανε χρόνια οδηγός... Ε, μπορώ να πω ότι ήτανε πολύ καλή..» Αργότερα, αρχίσαν οι δυσκολίες όταν ο πατέρας του πούλησε το ταξί «Ε... κάποια στιγμή το '81 ο πατέρας μου πούλησε το ταξί, άνοιξε ένα χοιροστάσιο, είχε πάρει και κάποια δάνεια από... την τράπεζα... Ε, το '87 σκοτώθηκε, να πούμε, μ' έκανε κουμπάρο του, να πούμε, ... Ήτανε χρεωμένος, να πούμε, με το χοιροστάσιο γύρω στα τριάντα πέντε, σαράντα εκατομμύρια...». Λόγω χρεών του πατέρα του αποποιήθηκαν την κληρονομιά, μετά το θάνατό του.

B. Η ΖΩΗ ΠΡΙΝ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Είναι απόφοιτος δημοτικού.

(2) Η περίπτωση του Π.

Τελείωσε την ογδόη γυμνασίου και έκανε ειδικότητα στη σχολή του Ο.Α.Ε.Δ. ως μηχανουργός. Σπούδασε ένα έτος υποκριτική στη σχολή του Κ. Κουν, γιατί διέθετε υποκριτικό ταλέντο και είχε παίξει ως παιδί σε αρκετά θεατρικά στο σχολείο.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Τελείωσε το δημοτικό και κατόπιν παρακολούθησε μια τεχνική σχολή στην Καλαμάτα στην ειδικότητα μηχανουργός-μηχανολόγος.

2. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Εργάστηκε από 13 ετών ως οικοδόμος, έμαθε τη δουλειά μόνος του. Το 1981 πήγε στην αδερφή του, στην Αυστραλία όπου παρέμεινε μια δεκαετία, μέχρι το 1991 και άνοιξε με τη βοήθεια μιας γυναίκας που γνώρισε και είχε

χρήματα ένα νυχτερινό κέντρο. Εκεί αναφέρει ότι ήταν σε καλή οικονομική κατάσταση αλλά δεν μπόρεσε να παραμείνει γιατί δεν ήταν νόμιμος και επιπλέον δεν μπορούσε να παντρευτεί γιατί δεν είχε πάρει διαζύγιο από την προηγούμενη γυναίκα του. Κατόπιν όταν επέστρεψε στην Ελλάδα εργάστηκε ως οικοδόμος, καλουπατζής και ελαιοχρωματιστής. Αυτές είναι οι ειδικότητες τις οποίες κατέχει και αναζητάει εργασία. Έχει ένσημα από μικρή ηλικία, κανονικά θα πρέπει να είχε 6-7.000 ένσημα, αλλά κάηκε το σπίτι του και το ΙΚΑ δεν διαθέτει μηχανογράφηση για να τα βρει. Έχει μόλις 3.000 ένσημα.

(2) Η περίπτωση του Π.

Ανέφερε πλούσιο επαγγελματικό ιστορικό σε διάφορες ειδικότητες, έχει επαγγελματική εξειδίκευση σε επισκευές πλοίων και μεγάλη κινητικότητα. Το πρώτο του επάγγελμα όταν τελείωσε τη σχολή του ΟΑ.Ε.Δ ήταν στην τότε ΣΕΚ-ΣΠΑΠ (τώρα ΟΣΕ), ως μαθητευόμενος με χρήματα που ανά εξάμηνο αυξάνονταν από το 1960-1965, δηλαδή εργάστηκε από τα 15 του χρόνια. Κατόπιν πήγε στρατό και δεν επέστρεψε στη ΣΕΚ, κάτι που αναφέρει ως λάθος. Στη συνέχεια μπήκε στο Λιμενικό Σώμα ως εξελίξιμος αξιωματικός από το 1970-1974 στην Ασφάλεια του Αρχηγού, όμως κι από εκεί έφυγε, γεγονός που αναφέρει ως δεύτερο λάθος που έχει κάνει στην επαγγελματική του πορεία. Είχε δώσει εξετάσεις και στην τράπεζα και πέτυχε αλλά δεν το επέλεξε. Ανέφερε ότι κατάγεται από στρατιωτική οικογένεια, κάποιοι συγγενείς επιφανέστατοι στρατιωτικοί. Ο πατέρας του είχε την επιθυμία να φορέσει στολή, τελικά μόνιμος ανθυπολοχαγός έγινε ο αδερφός του στον Καναδά. Παράλληλα εργαζόταν ερασιτεχνικά για 4 μήνες με ερασιτεχνικούς θιάσους ως ηθοποιός. Στη συνέχεια από το 1975 και μέχρι το 1985 ξεκίνησε τα ταξίδια σε πολλά μέρη του κόσμου όπου έκανε επισκευές πλοίων και κέρδιζε πολλά χρήματα *«Και... με τα εισιτήρια επιστροφής μας, με τα καλύτερά μας ξενοδοχεία, τα οδοιπορικά μας που θα φάμε, μέχρι να 'ρθει το αεροπλάνο να σε πάρει, να 'ρθει ο άνθρωπος με το αυτοκίνητο –ο πράκτορας, ο ατζέντης, όπως λέμε– να σε πάρει στη... στον προορισμό σου... Ναι... ξέρεις, μου άρεσε κιόλας αυτή η ζωή, είναι περιπέτεια –μια στο Κουρασάο, μια στη Νότια Αφρική, μια στην Αγγλία...»*. Εργάστηκε σε μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες. Όπου έβγαζε σε σύντομο χρονικό διάστημα πολλά χρήματα. Παράλληλα του άρεσε

το καζίνο, ο τζόγος και η νύχτα «Από το τζόγο, από τα στοιχήματα, από κανά καζίνο ...νυχτερινή ζωή, άμα μπλέξεις με τη νύχτα όλα τα κάνεις. Αυτό όμως δεν είναι κακό. Ρισκάρεις κάτι για να... διεκδικήσεις κάτι άλλο».

Το 1987 πήγε για τρία χρόνια στην Αφρική, όπου εργάστηκε ως υπεύθυνος μανάτζερ σε σούπερ μάρκετ στο Γιοχάνεσμπουργκ. Κατόπιν, το 1990-93 επέστρεψε στη Γερμανία όπου εργάστηκε πάλι σε επισκευές πλοίων και το 1994 εγκαταστάθηκε στο Βέλγιο όπου έκανε το δικό του συνεργείο και έκανε ταξίδια στη Γερμανία για επισκευές πλοίων. Το επάγγελμα όμως άρχισε να φθίνει και προτιμούσαν φθηνότερα εργατικά χέρια, παράλληλα είχε δυσκολίες με έναν συνεργάτη που ξεκίνησε το αλκοόλ και τελικά από τον Ιούνιο του 1996 μέχρι τον Φλεβάρη του 1997 ήταν άνεργος και γράφτηκε στην πρόνοια, λαμβάνοντας ένα αρκετά ικανοποιητικό επίδομα, όπως αναφέρει. Εκεί αρχίζει να βιώνει το πρόβλημα της ανεργίας και το πρόβλημα της ηλικίας, ήταν άνω των 50 ετών. « Και... απευθύνθηκα σε μια εταιρεία, μου λέει, "όχι, είστε 52-53 χρονών, δεν μπορούμε να σας πάρουμε σε δουλειά" –με είδαν και μεγάλο!»

Πριν από το περιστατικό που τον οδήγησε στη φυλάκιση ήταν άνεργος αλλά αναφέρει ότι δεν ήταν μια δύσκολη περίοδος, δεδομένου ότι η πρόνοια του παρείχε σπίτι με χαμηλό ενοίκιο και ένα καλό ποσό (750ευρώ) για να συντηρείται.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Πρώτη φορά εργάστηκε χωρίς ένσημα σαν βοηθός σε καφενείο στα 11 του χρόνια τα καλοκαίρια στο καπνεργοστάσιο που δούλευαν η μητέρα και η αδερφή του. Από τα 12 του που τέλειωσε το δημοτικό πήγε σε τεχνική σχολή και παράλληλα δούλευε σε μηχανουργείο για 2-3 χρόνια. Στα 15 του χρόνια μπάρκαρε με καράβι και δούλευε σαν μηχανουργός στις μηχανές του πλοίου, όπου μετέφεραν όπλα παράνομα από τη Ρουμανία στο Λίβανο. Επέστρεψε στα 19 του όπου κατάφερε να βγάλει αρκετά χρήματα (περίπου οκτακόσιες χιλιάδες δρχ. μηνιαίως).

3.ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Έχει κάνει δύο γάμους. Αναφέρεται κυρίως στον δεύτερο γάμο, όπου είχαν μεγάλη διαφορά ηλικίας όταν παντρεύτηκαν, εκείνος 48 και εκείνη 24 ετών.

Αναφέρει ότι έχει καλές σχέσεις με τα δυο του παιδιά από τον πρώτο γάμο αλλά δεν βλέπει το τρίτο του παιδί από το δεύτερο γάμο, λόγω οικονομικών προβλημάτων.

«Λόγω οικονομικών, δεν πηγαίνω... Γιατί άμα πάω, κάτι πρέπει να του προσφέρω. Αυτός είν' ο λόγος, δηλαδή. Όχι ότι μαλώσαμε. Με την... πρώτη γυναίκα μου και με τα παιδιά μου τα 'χω πολύ καλά». Η μητέρα του τον είχε στηρίξει οικονομικά *«Είχα λίγο στήριξη από τη μάνα μου, τότες· γιατί είχε παντρευτεί έναν πλούσιο άντρα, και κοιτούσε λίγο κι εμάς».* Με τις αδερφές του και τον αδερφό του όσο ζούσε είχαν καλές σχέσεις και τους επισκεπτόταν (Αυστραλία-Γερμανία).

Αναφέρει ότι είχε πάντα φίλίες και συγγενείς στην Καβάλα που τον αγαπάνε.

(2) Η περίπτωση του Π.

Αναφέρει πολύ καλές σχέσεις με την οικογένεια, τις αδερφές του και τα αδέρφια του, οι οποίες φαίνεται να είναι αρκετά προστατευτικές. *«Το αν θα φύγω... έναντι... Ο αδερφός μου έλεγε, "να φύγει γιατί παίρνει καλά λεφτά", οι δύο αδερφές μου λένε, "γιατί να φύγει;" λένε, "εδώ είμαστε 'μεις"...: Λες κι εγώ τι είμαι, δηλαδή τώρα; Ε... κανά μωρό να με.. ταΐζουνε; Όχι. Ναι, θέλω τη στήριξη της οικογενείας μου.»*

Είχε πολλούς φίλους στα μέρη που ταξίδευε και απέφευγε τους παρανόμους της νύχτας.

Μόνιμη σύντροφο δεν είχε, είχε πολλές περιστασιακές σχέσεις με γυναίκες στα μέρη όπου διέμενε.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Πριν από την πρώτη φυλάκιση στα 19 του, αναφέρει ότι είχε καλές σχέσεις με την οικογένειά του εκτός από τον πατέρα του, για τον οποίο λέει με

ένταση ότι δεν τον γούσταρε ως γιο. «Εκτός απ' τον πατέρα μου, όλοι οι υπόλοιποι ήμαστε καλά. Ο πατέρας μου δε με γούσταρε από πιτσιρίκο... Είχαμε, δηλαδή, διαφορετικές νοοτροπίες· θεωρούσε επειδή ήμουνα ο σερνικός της οικογένειας, και ήμουνα, να πούμε, ξερώ 'γω, λιγάκι δυνατός, ότι έπρεπε, να πούμε, όπου πηγαίνει και τσακώνεται, να πηγαίνω εγώ μετά, να πούμε, να τσακώνομαι»

Επίσης, στα 19 του παντρεύτηκε μια κοπέλα πριν ακριβώς από τη φυλάκιση του.

4.ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ –ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Δεν αναφέρει άμεσα κάποιες δυσκολίες πριν τη φυλάκιση, παρά εμμέσως αναφέρεται σε περίοδο που είχε επιστρέψει από την Αυστραλία και είχε ανάγκη για χρήματα, όπως αναφέρει «Ναι, ναι, ναι, σαν εγώ είχα τα χρήματα κι αυτός ήξερε τη δουλειά. Κι έτσι εγώ... απάνω στην αναδουλειά και σ' αυτά, πήγα να το κάνω κι αυτό. Μ' έβαλε, υπέγραψα δύο... δύο επιταγές, και μετά... ή μας καταλάβανε στην αγορά, ότι δεν έχουμε χρήματα και... Και τελείωσε η δουλειά, έτσι έγινε. Και μου λέει, "δεν έχεις φόβο, καθόλου, μη φοβάσαι τίποτα, θα καθαρίσω εγώ". Και μετά από δώδεκα μήνες... με πιάσανε γι' αυτό το θέμα. Για τις επιταγές»

(2) Η περίπτωση του Π.

Δεν αναφέρει προβλήματα ή δυσκολίες που είχε. Η ζωή του ήταν καλή και όμορφη όπως λέει: «είναι, έχει... έχει ομορφιά αυτή η ζωή –τώρα, για τους ελεύθερους. Άμα είσαι παντρεμένος, είναι να ζήσεις κοντά, στην οικογένεια. Εν γενικές... σε γενικές γραμμές, η... η ζωή μου υπήρξε όμορφη...»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Πριν από την πρώτη φυλάκιση δεν αναφέρει συγκεκριμένα προβλήματα. Φαίνεται ότι είχε εμπλακεί σε παράνομες δραστηριότητες από τα 15 του χρόνια, ενώ είχε έντονα την τάση να τσακώνεται και να διαπληκτίζεται όπως ο πατέρας του.

«Εγώ δεν το 'βλεπα έτσι. Του 'λεγα, να πούμε, "για ποιο λόγο τσακώνεσαι; Αν τσακώνεσαι και δεν μπορείς να τα βγάλεις πέρα, μην τσακώνεσαι!"

"Εγώ", του λέω, "όταν τσακώνομαι, να πούμε" –γιατί είχε φύγει πολλές φορές που με είχε δει και τσακωνόμουν και με έξι και μ' επτά ανθρώπους– "σε κάλεσα ποτέ", του λέω, "να βοηθήσεις εμένα κανά προηγούμενο; Εγώ γιατί να τραβάω τα δικά σου;"

"Εντάξει, να πούμε, να μάθαινα, να πούμε, ότι σε χτυπήσανε δύο, τρεις, να πούμε, ξερώ 'γω, να πούμε, γιατί φταίγανε, να πάω να... τα... Αφού σε ξέρω, να πούμε, ότι μόλις πίνεις δυο ποτήρια, να πούμε, ξέρω 'γω, ζητάς τη φασαρία".

Σε άλλο σημείο της συνέντευξής του αναφέρει ότι αυτό που έλειπε ήταν η οικογενειακή ομόνοια, αν υπήρχε αυτή θα «είχαμε τη μισή Καλαμάτα δικιά μας»

Γ. Η ΖΩΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Φυλακίστηκε το 2008 με ποινή πέντε ετών για έκδοση ακάλυπτων επιταγών. Έμεινε 9 μέρες στο τμήμα Μεταγωγών, κατόπιν κρατήθηκε στις Φυλακές της Κω για 45 μέρες και μετά τον έστειλαν στην ΚΑΥΦ, όπου παρέμεινε για το υπόλοιπο διάστημα, συνολικά 6 μήνες. Ο λόγος φυλάκισης κατά την πλευρά του ήταν γιατί τον παρέσυρε κάποιος να ανοίξουν επιχείρηση με κατεψυγμένα προϊόντα, χωρίς να έχουν καθόλου χρήματα. Του άνοιξε βιβλιάριο στην τράπεζα, τον όρισε διαχειριστή και έκοβε ο ίδιος επιταγές στο όνομά του χωρίς αντίκρισμα. Του υποσχέθηκε ότι θα έπαιρναν σε τρεις μήνες τριάντα εκατομμύρια δραχμές. Αποφυλακίστηκε το 2009.

(2) Η περίπτωση του Π.

Ο λόγος φυλάκισης ήταν ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και η ποινή ήταν ισόβια κάθειρξη. Το συμβάν έγινε στο Βέλγιο, όπου διέμενε εκείνη την περίοδο. Κατά τα λεγόμενά του είχε κερδίσει χρήματα στο καζίνο και τον

εκβίασε ένας Γιουγκοσλάβος, ο οποίος ήξερε ότι κέρδισε τα χρήματα και τον απείλησε ότι θα τον σκοτώσει.

«Αυτός ο... κύριος –το θύμα δηλαδή– είχε κάνει μία ομάδα που τους... λεγόμενους "Ψευτομακεδόνες", τους Σκοπιανούς όπως τους λέμε 'μεις, ή FYROM, που είναι η διεθνή του ονομασία, και είχανε σηκώσει μπαϊράκι εκεί. "Είμαστε Μακεδόνες" –Μακεδόνες δεν είναι! Κάθε άλλο, Μακεδόνες είναι η δική μας η Μακεδονία».

Αυτός ο άνθρωπος, το θύμα κατά τα λεγόμενά του, είχε κάνει φυλακή 9,5 χρόνια πριν γιατί είχε σκοτώσει έναν Έλληνα: « Μου λέει, "τώρα", μου λέει, "δε θα ζήσεις πολύ". Του λέω, "γω θα σε σκοτώσω, ρε μούλε, στο δεκάλεπτο. Και θα σου κάνω άσχημο θάνατο"». Κατηγορήθηκε ότι τον εκτέλεσε εν ψυχρώ «Γι' αυτό είπε κι ο εισαγγελέας, "τον σκότωσε όρθιο, τον... τον σκότωσε ξαπλωμένο... Κι αφού σκοτώθηκε τον ξανασκότωσε!"». Το συμβάν έγινε 01/03/1997 και αποφυλακίστηκε στις 16/05/2008. Έμεινε 13 μήνες στις φυλακές της Κύπρου, κατόπιν 2 έτη στη φυλακή της Αμβέρσα και κατόπιν 10 έτη και πέντε μήνες στις φυλακές της Λουβέν στο Βέλγιο.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Πρώτη φορά φυλακίστηκε το 1978, σε ηλικία 20 ετών για επικίνδυνες σωματικές βλάβες και κρατήθηκε για τρία χρόνια στη φυλακή ανηλίκων του Κορυδαλλού.

Την ημέρα του γάμου του διαπληκτίστηκε και τραυμάτισε δεκατρία άτομα, όπως αναφέρει: «Το πρώτο... το πρώτο βράδυ, να πούμε, του γάμου, που πήγαμε να κάνουμε ένα γλέντι, να πούμε, σ' ένα μαγαζί –στου κουμπάρου μου, το μπουζουκάδικο, που 'ναι και πατριώτης– ε, και την ώρα που χορεύαμε απάνω στην πίστα, να πούμε, ξέρω 'γω, ήτανε κάποιος, να πούμε, και... χούφτωνε, να πούμε, τη γυναίκα μου. Κι έγινε... χαμός. Μου τράβηξε πιστόλι για... να με χτυπήσει, του πήρα το πιστόλι, του χτύπησα τα πόδια, χτύπησα κι έναν άλλονε που ήτανε μαζί τους, κάπου δεκατρία-δεκατέσσερα άτομα»

Ως υπότροπος έχει παραμείνει σε φυλακές συνολικά 21 χρόνια, πέντε φορές έχει μπει στη φυλακή. Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας επέλεξε να πάει στους βατραχανθρώπους, τελικά λιποτάκτησε και επιτέθηκε με μαχαίρι στον εκπαιδευτή του. Δεν φυλακίστηκε όμως γιατί είχε ένα σοβαρό

ατύχημα στο μεταξύ, με χρήση ναρκωτικών ουσιών πήδηξε από βράχο 38 μέτρων στην θάλασσα και έμεινε παράλυτος 1,5 χρόνο στο Κέντρο Αποκατάστασης Αγίων Αναργύρων. Κατόπιν ως χρήστης ναρκωτικών ουσιών από το 1980 και για 30 έτη συνολικά, συλλήφθηκε ξανά για εμπορία, χρήση αλλά και για επίθεση με όπλο κατά αστυνομικών οργάνων.

«Ε, το '90, παραδείγματος χάρη, που με πιάσανε, εδώ, να πούμε, στην πλατεία....., εδώ από κάτω, ε... ήμουν μαζί μ' έναν άλλονε, εγώ δεν είχα, βέβαια καμία σχέση. Αλλά 'ντάξει, επειδής είχαμε κάνει μια συμφωνία ότι άμα θα γίνει κάτι, να πούμε, άσχημο, να πούμε, ξέρω 'γω... θα βγω εγώ μπροστά, να πούμε, για να πάω φυλακή, γιατί αυτός είχε το μαγαζί, είχε οικογένεια, είχε τα παιδιά, να πούμε, ξέρω 'γω... Λοιπόν... την ώρα που 'ρθανε να μας πιάσουν, να πούμε, οι αστυνομικοί, τους πυροβόλησα –χτύπησα, να πούμε, δύο... άντρες και μια γυναίκα. Λοιπόν...»

Τότε καταδικάστηκε σε ποινή 24 ετών, αποφάσισε όμως να μπει στο ψυχιατρείο των φυλακών Κορυδαλλού για μείωση της ποινής, όπως τον συμβούλεψαν συγκρατούμενοι. Η τελευταία του φυλάκιση ήταν τον Αύγουστο του 2006 για αγορά –κατοχή ναρκωτικών ουσιών και εισαγωγή ναρκωτικών σε σωφρονιστικό κατάστημα. Αποφυλακίστηκε τον Νοέμβριο του 2010. « Τώρα στην τελευταία φυλακή με αρχινάγαν και με κάνανε, να πούμε – Κομοτηνές, ε... Πάτρες, ε... Αλικαρνασσό, Χανιά... Ε, ήταν και πειθαρχικά, θα μου πεις, να πούμε, 'ντάξει. Έκανα πολλές φασαρίες»

2. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Περιγράφει με τρόπο τις εννέα μέρες που κρατήθηκε στο Τμήμα Μεταγωγών στην Αθήνα.

«Αλλά με 'πιάσαν, πήγα εδώ στο... στο Μεταγωγών που πηγαίνουν... και πέρασα πολύ άθλια. Πάρα πολύ, εννέα μέρες, δηλαδή, δεν θα τις ξεχάσω στη ζωή μου!

Εννέα μέρες μόνο. Μέσα σ' ένα κελλί με... σίδερα, το φαγητό από τα σίδερα ένα κουπάκι, και... εκείνο τον καιρό είχε χαλάσει κι η τουαλέτα, και δεν είχε ούτε τουαλέτα. Και κατουρούσαμε μέσα στα μπουκάλια του νερού»

Αναφορικά με την Κω περιγράφει ότι 45 μέρες κοιμόταν στο πάτωμα, με άλλα τριάντα τρία άτομα στο θάλαμο και ότι δεν υπήρχε διαχωρισμός των κρατουμένων, «είχε μέσα εγκληματίες, ήτανε..βαρυποινίτες». Εκεί ο διευθυντής της φυλακής τον πρότεινε και τον έστειλε στην ΚΑΥΦ, με σκοπό να μειωθεί η ποινή του με την παροχή εργασίας και να υπολογιστεί ευεργετικά ο χρόνος έκτισης της ποινής του, κάθε μέρα για δυόμισι μέρες.

Στην ΚΑΥΦ αναφέρει ότι πέρασε πάρα πολύ ωραία. Περιγράφει τις συνθήκες εκεί ότι εργάζονταν σε τρεις βάρδιες, δύο με τρεις ώρες δουλειά, είχε ατομική τηλεόραση, μαγείρευε ο ίδιος εκεί με τρόφιμα που ψώνιζαν από έξω, γιατί το φαγητό που τους έφερναν από τις φυλακές Κορυδαλλού δεν ήταν καθόλου καλό. Επισημαίνει ακόμα ότι είχε ένα καλό επισκεπτήριο, είχε ένα καφενείο με καλές αίθουσες.

Αναφορικά με τους συγκρατούμενους, αναφέρει ότι δεν είχε στενές επαφές. Γνώρισε όμως τρία-τέσσερα άτομα που έχει διατηρήσει επαφές και τους βλέπει ακόμα έξω.

(2) Η περίπτωση του Π.

Αναφέρει πολύ καλές συνθήκες κράτησης μέσα στη φυλακή:

«Με τα κρεβάτια μας τα καθαρά, με τα κελιά μας να είναι... ε... πεντακάθαρα, να μας δίνουνε... είδη κάθε βδομάδα να καθαρίζουμε, δίνανε όλα μας τα είδη – σεντόνια, μαξιλαροθήκες.....ρούχα, εσώρουχα, κάλτσες– και μας τα παραδίνανε κομπλέ σε μια τσάντα μετά από δυο μέρες.»

Αναφορικά με την περίθαλψη μέσα στη φυλακή:

«Βέβαια! Γιατρούς, όχι γιατρό! Γιατρούς! Ε... είχαμε... κοινωνική πρόνοια, υπήρχαν, ε... κορίτσια, και άντρες βέβαια, οι οποίοι είχαν αναλάβει από δύο ή τρεις φυλακισμένους. Είχαμε περίπου εβδομήντα άτομα εργαζόμενους στη φυλακή που αποτελούσαν ...Δηλαδή την κοινωνική πρόνοια, να το πούμε ελληνικά.

Ο... Οτιδήποτε θέλαμε, πηγαίναμε στο αυτό... Ε... άμα η γυναίκα μου είχε ανάγκη.....για παράδειγμα, έχω δυο παιδιά, πώς περνάν σπίτι, τι μπορεί να κάνουμε, να 'ρθουν τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσα –άλλοι, άλλος οργανισμός...»

Μεγάλη σημασία δίνει στις συνθήκες καθαριότητας και υγιεινής:

« Ε... να... να... ληφθεί υπόψη ότι οι φυλακές ήτανε... νοσοκομείο εκεί μέσα από καθαριότητα, ε; Μην περιμένεις να δεις καμιά φυλακή με.. Τα πάντα. Αστράφτανε! Με τα λουτρά μας τα καθαρά.....Ο καθένας μόνος του στο δικό του κελλί...»

Φαίνεται η οικονομική δυνατότητα του ατόμου κατά τη διάρκεια φυλάκισης αλλά και η δυνατότητα επιλογών στη διατροφή του:

«Ναι, ναι. Ε... χάλασα όμως και πολλά λεφτά στη φυλακή. Για την καντίνα μου. Τα φρούτα μου, ε... τα ξυριστικά μου, κάτι να φ... κάτι φαγώσιμο ωραιότερο, ελληνικά προϊόντα, τούρκικα προϊόντα...»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Για εκείνον η φυλακή είναι κάτι το οικείο, όπως λέει χαρακτηριστικά: «Κοίταξε να δεις, ε... είναι... παράξενο αυτό που θα σου πω. Αλλά για μένα η φυλακή είναι πιο οικείο, να πούμε...από το περιβάλλον το έξω. Δηλαδή, να καταλάβεις ότι... τη δεύτερη μέρα, να πούμε, που 'ρθα, να πούμε, που βγήκα έξω... Δηλαδή, έτοιμος ήμουνα, να πούμε, να σπάσω μια τζαμαρία να ξαναμπώ πάλι μέσα»

Αναφορικά με τις συνθήκες στη φυλακή λέει ότι αν κάποιος είναι 'σωστός' και υπακούει στους κανόνες της φυλακής, περνάει καλά.

«Ναι· εγώ πιστεύω, να πούμε, ότι τις συνθήκες, τις φτιάχνεις εσύ.

Έτσι; Δηλαδή, ανάλογα τι χαρακτήρας είσαι, ε... εκεί δεν έχει, να πούμε, δε χαρίζεται τίποτα. Έτσι; Τα πάντα κερδίζονται. Αν είσαι σωστός.....θα περάσεις καλά. Αν δεν είσαι σωστός, δε θα περάσεις καλά. Όπως και να είναι οι συνθήκες.

Σε όλους. Πρώτα απέναντι στον εαυτό σου, να είσαι άνθρωπος, δηλαδή, να πούμε, που τιμάς, να πούμε, το λόγο σου, που... δεν είσαι ρουφιάνος, που δεν κάνεις κακό, να πούμε, στον άλλονε, δεν κοιτάς να τονέ ρίξεις, ε, δεν είσαι επιζήμιος»

Φαίνεται ότι η φυλακή αποτελεί έναν χώρο κοινωνικοποίησης, ασφάλειας, μια στέγη σε σχέση με τον έξω κόσμο που δεν μπορεί να προσαρμοστεί: « Ε, γιατί δε μου πάει τώρα εμένα στην ηλικία που 'μαι, να πούμε, να πα' να πιάσω κανά παγκάκι, να πούμε, και να κοιμάμαι σαν και μερικούς που βλέπω! Ε, δε μπορώ, ρε παιδί μου! Είμαι... διαφορετικός

άνθρωπος, δε... δε μπορώ. Ενώ 'γω ξέρω ότι σ' οποιαδήποτε φυλακή και να πάω θα βρω, να πούμε, και δέκα γνωστούς, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε».

3.ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ-ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Για το τμήμα μεταγωγών Αθηνών αναφέρει άθλιες συνθήκες, χωρίς τουαλέτα και κανένα σεβασμό στην αξία της προσωπικότητας. Ενδεικτικά αναφέρει 9 μέρες που δεν θα ξεχάσει ποτέ στη ζωή του, τονίζοντας την στιγματιστική επίδραση στον ψυχισμό του ανθρώπου.

Πλην αυτών των ημερών δεν αναφέρει άλλες επιπτώσεις ψυχικές-σωματικές.

(2) Η περίπτωση του Π.

Δεν αναφέρει προβλήματα κατά τη διάρκεια της φυλάκισης για τον ίδιο. Το μόνο που τον ενοχλούσε ήταν ότι τα παράθυρα ήταν μικρά. Γενικά αναφέρει ότι η ζωή του μέσα στη φυλακή ήταν καλή.

Ανέφερε ότι το πιο σημαντικό είναι οι ψυχικές επιπτώσεις του εγκλεισμού γιατί ένας κρατούμενος δεν είναι ελεύθερος άνθρωπος «...η παράκρουση του μυαλού». Ο ίδιος δεν αντιμετώπισε προβλήματα.

Αναφέρθηκε στην περιφρόνηση των κρατουμένων για κάποιες κατηγορίες εγκλημάτων, ενδεικτικά ανέφερε την παιδεραστία και την δολοφονία γυναικών, την απομόνωση και τον στιγματισμό κάποιων κρατουμένων εντός της φυλακής. Ο ίδιος δεν ανήκε σε αυτήν την κατηγορία, του απευθύνονταν όλοι.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Δεν αναφέρθηκε σε καμία δυσκολία για τον εαυτό του. Είναι εξοικειωμένος με τη φυλακή.

Όμως αναφορικά με την πρώτη του φυλάκιση στα 20 του αναφέρει πιθανόν την δυσκολία επανένταξης μετά το στίγμα της πρώτης φυλάκισης. Επισημαίνεται ότι η χρήση ναρκωτικών ουσιών ξεκίνησε μέσα στη φυλακή ανηλίκων κατά την πρώτη ποινή. «Ξέρεις, τώρα, όταν είσαι από τη φυλακή, έχεις μαζέψει, να πούμε, κατάλοιπα μέσα σου, η ηλικία, το ένα, το άλλο –δεν

είναι, δηλαδή, δεν μπορείς να ανταπεξέλθεις, να πούμε, στην κοινωνία. Και κάπου τα έβλεπα πολύ αν... ανάποδα τα πράγματα, ρε παιδί μου»

Περιέγραψε τρεις κατηγορίες κρατουμένων: «Δηλαδή... υπάρχουνε, να πούμε, τριών ειδών φυλακισμένοι. Είναι αυτοί που είναι αμέτοχοι, σε τίποτα δεν ανακατεύονται πουθενά, είναι αυτοί, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε, που ανακατεύονται σε όλα, κι αυτοί που... ανακατεύονται σ' αυτά που θέλουνε να ανακατευτούν.

Όπως υπάρχουνε και τρεις κατηγορίες πάλι, να πούμε, αυτοί που δεν έχουνε και κοιτάνε πώς θα τη βγάλουνε κάνοντας τα πάντα, αυτοί που έχουνε και κάνουνε αυτό που θέλουνε για να έχουνε αυτό που θέλουνε, και αυτοί που έχουνε κοιτάνε να τη βγάλουνε τη φυλακή τους... τους είπαμε πριν... για τον εαυτό τους»

Μέσα στη φυλακή έκανε χρήση ναρκωτικών ουσιών και κατάφερνε να βγάλει και ένα μεροκάματο 50-60 ευρώ την ημέρα, προφανώς με τη διακίνηση ναρκωτικών.

«Ε... απ' τη στιγμή που κυριαρχούνε, να πούμε, τα ναρκωτικά, να πούμε, μέσα στη φυλακή, αναγκαστικά θα... κρατηθείς, κι ο...κι όπως θα συνεχίσεις και θα πίνεις. Εγώ έπινα, να πούμε, μέχρι τρεις μέρες πριν αποφυλακιστώ... και απ' τη μέρα που αποφυλακίστηκα δεν έχω ακουμπήσει τίποτα. Που άλλοι περιμένουνε πότε θα βγούνε, για να πα' να πιουν»

Όσον αφορά τον εαυτό του ανήκε στις κατηγορίες κρατουμένων που ανακατευόταν σε όλα. Αναφέρει ότι ήταν σωστός, είχε λόγο και τιμή, στοιχεία θετικά και άξια σεβασμού στον κώδικα των κρατουμένων.

Μιλάει όμως για τη φυλακή ως χώρο αποκλεισμού και όχι επανένταξης αναφορικά με τη δική του ιστορία:

«Δηλαδή... όταν περάσεις, να πούμε, για πρώτη φορά, να πούμε, αυτή την πόρτα, είναι δύο τα τινά: ή που θα βγεις, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε, έξω, και δε θα ξανακουμπήσεις τίποτα παράνομο, γιατί... θα έχεις, να πούμε, τις βάσεις, να πούμε, να βοηθηθείς –σε μικρή ηλικία, λέμε τώρα...λοιπόν να ξεκινήσεις κάτι, να πούμε, ξέρω 'γω, το νόμιμο, το σωστό, ή που θα βγεις χειρότερος απ' ό,τι μπήκες...»

4.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Δεν έκανε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης μέσα στη φυλακή.

(2) Η περίπτωση του Π.

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης έκανε μαθήματα Αγγλικών, Γαλλικών και ηλεκτρονικών υπολογιστών. *«Και επιπλέον, ερχόντουσαν και άνθρωποι κατηρτισμένοι, επιστήμονες μέσα. Φυσικοί, χημικοί, καθηγητές του πανεπιστημίου, εδίναν διαλέξεις, και ε... επιπλέον, όσοι θέλαν να παρακολουθήσουν μαθήματα, πηγαίναν σε ιδιαίτερους χώρους..»*

Ένα του χόμπυ είναι το διάβασμα. Στη φυλακή υπήρχε βιβλιοθήκη και διάβασε πολλά βιβλία, ανέφερε τον Καζαντζάκη. Επίσης, γίνονταν διαλέξεις μέσα στις φυλακές, προβολές ταινιών κλπ:

«Δηλαδή είχανε πολλές ταινίες, σλάιντς μέσα σε ειδικές αίθουσες, από την πατρίδα μας.....ε... ιστορικές περιοχές, Δελφοί, Ολυμπία, απάνω στην Πέλλα, ε... τα εμβλήματα της τότε Μακεδονίας»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Δεν έκανε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης-εκπαίδευσης μέσα στη φυλακή. Δεν επιθυμούσε ο ίδιος

5.ΕΡΓΑΣΙΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης εργάστηκε ως ζυμωτής στην ΚΑΥΦ. Δεν θεωρεί ότι τον ωφέλησε στη μετέπειτα επαγγελματική του πορεία.

(2) Η περίπτωση του Π.

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης εργαζόταν κάνοντας χειροτεχνίες, έφτιαχναν διάφορα πράγματα και πληρωνόταν με το κομμάτι (φασόν). *« Ε... δουλειές, ε... πώς να τις πω, δηλαδή, ε... που δεν είχανε... χειρο... δεν ήτανε χειρονακτικής εργασίας. Καθόσουνα στο τρα.. στο τραπέζι σου, έφτιαχνες, ε...*

ή μπιμπελό, ή γεμίζαμε βιβλία σε κασόνια και τα κλείναμε· και σύμφωνα με τα κομμάτια που έβγαζες, αμοιβόσουν... Ε, τις κουρτίνες, αυτά τα στόρι...». Το μεγαλύτερο ποσό που μπορούσε να βγάλει μηνιαίως ήταν 460 Ευρώ. Εργαζόταν σε καλές συνθήκες, δύο άτομα σε κάθε χώρο. Μπόρεσε βγαίνοντας από τη φυλακή να μαζέψει χρήματα.

«Με τάξη όλα, όταν έφυγα μου παράδωσαν δύο χιλιάδες... τρακόσια ογδόντα ευρώ, είχα δώσει στη γυναίκα του σκοτωμένου τρεις χιλιάδες –μεγάλο ποσόν...»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Δεν εργάστηκε ποτέ κατά τη διάρκεια των φυλακίσεων του. Δεν επιθυμούσε ο ίδιος.

6. ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του τον βοήθησε ένας φίλος του που πλήρωσε τη χρηματική ποινή. «...πλήρωσε ένας φίλος μου, πολύ καλός μου φίλος...»

(2) Η περίπτωση του Π.

Σε όλη τη διάρκεια της φυλάκισης, η οικογένειά του τον στήριξε οικονομικά και συναισθηματικά. Αναφέρει ότι επικοινωνούσαν συνέχεια μέσα από τη φυλακή, με κάρτες που αγόραζε. Η μια αδερφή του δε, του έστειλε 3.000 Ευρώ μήπως τα χρειαζόταν. «Βεβαίως! Με την οικογένειά μου... έχω πληρώσει του κόσμου τις κάρτες απ' τη φυλακή! Την αδερφή μου τη μεγάλη, την αδερφή μου τη μικρή, τον αδερφό μου στον Καναδά –καλά, κείνον τον έπαιρνα κανά δυο μήνες. Μία φορά. Τον άλλο μου αδερφό στον Πειραιά. Το μεγάλο μου αδερφό στον Πειραιά. Έπαιρνα τον έναν, "πη... πήρε σ' εσένα" –μου 'καναν και παράπονα– "πήρες αυτόν δυο φορές κι εμένα με πήρες μία", λες κι είναι μωρά! Εγώ έβαζα την κάρτα μου, την ξόδευα, δέκα ευρώ, όσο ήτανε...»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας φυλάκισης δεν είχε στήριξη ούτε από τη μητέρα του. «Ε... σε όλες τις άλλες φυλακές, εκτός απ' αυτή την τελευταία, η μάνα μου δεν είχε λείψει, να πούμε, από κανένα επισκεπτήριο όταν ήμουνα εδώ στην Αθήνα.

«Ε, μόνο η μάνα μου έτρεχε, δηλαδή, σε όλες τις φυλακές»

Δεν είχε υποστήριξη οικονομική ή συναισθηματική, έπρεπε να κινείται ο ίδιος.

«Γιατί... όταν μπαίνεις φυλακή, δεν έχεις από πουθενά, να πούμε, να σου στείλουνε, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε, πέντε φράγκα γιατί καπνίζεις, για θέλεις να πιεις έναν καφέ, γιατί πρέπει να τη βγάλεις αναγκαστικά κάτι πρέπει να κάνεις».

Αναφορικά με τη στήριξη από φίλους δεν την έχει:

«Εν τω μεταξύ, οι φίλοι... Είσαι καλός, να πούμε, για τους φίλους σου όταν είσαι έξω και προσφέρεις. Όταν είσαι μέσα και ζητάς, δε γίνεται. Οι φίλοι εξαφανίζονται.....

Δεν υπάρχουνε φίλοι.»

Επίσης, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης πήγε μια-δυο φορές σε πρόγραμμα του 18 ΑΝΩ αλλά θύμωσε με τον θεραπευτή και σταμάτησε.

Το υποστηρικτικό δίκτυο του Ι. φαίνεται να είναι μέσα στη φυλακή από τους συγκαταόμενους και όχι στην έξω κοινωνία. Έχει κόψει δεσμούς, δεν υπάρχει στήριγμα έξω:

«επειδής είναι μια μικρή κοινωνία, να πούμε, η φυλακή, και... όταν έχεις φτιάξει, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε... ένα καλό όνομα μέσα στη φυλακή, όλοι σε αγαπάνε, όλοι σε προσέχουνε».

Δ. Η ΖΩΗ ΜΕΤΑ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Δεν έχει παρακολουθήσει κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης ή εκπαίδευσης μετά τη φυλακή.

(2) Η περίπτωση του Π.

Από το Μάιο του 2008 που επέστρεψε στην Ελλάδα δεν έχει κάνει κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης. Παρακολουθεί όμως ο ίδιος διαλέξεις, ομιλίες: «..ε, συμβάλλω στα... κοινωνικά, όσο μπορώ το κατά δύναμη, ε... παρακολουθώ κοινωνικές εκδηλώσεις του Δήμου που γίνονται –γιορτές, ομιλίες»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Δεν έχει παρακολουθήσει κανένα πρόγραμμα εκπαίδευσης κατάρτισης.

2. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Από το 2009 που έχει αποφυλακιστεί αναζητά εργασία ως οικοδόμος ή ελαιοχρωματιστής ή αποθηκάριος αλλά δεν μπορεί να βρει πουθενά. Ψάχνει μέσω του Ο.Α.Ε.Δ., μέσω εφημερίδας, μέσω γνωστών αλλά λόγω ηλικίας και λόγω ανεργίας δεν μπορεί να βρει. «Ναι, δε με παίρνουνε. Οικοδομή δε με... Έχω φίλο... που είναι εργολάβος μεγάλος, και δε με παίρνει, λόγω ηλικίας, και δεν έχει και πολλή δουλειά, ας πούμε· δεν υπάρχουν δουλειές τώρα... Έψαξα, να βρω κάτι, ας πούμε· αποθηκάριος, κάτι που μπορώ. Κι ακόμα... δεν... τόσο χρονών που... είμαι, δε... μοιάζω για τόσο. Μπορώ, δηλαδή, να, έχω δύναμη να δουλέψω. Δε βρίσκω. Σαν αποθηκάριος... Έστω κάπου».

Είναι εγγεγραμμένος στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ ως μακροχρόνιος άνεργος, παίρνει το επίδομα μακροχρόνια ανέργου, ήτοι 200 ευρώ μηνιαίως, το οποίο λήγει σε δύο μήνες. Πήρε και το οικονομικό επίδομα για αποφυλακισμένους 750 ευρώ σε δύο δόσεις.

(2) Η περίπτωση του Π.

Από το 2008 που ήρθε στην Ελλάδα, αναζητάει εργασία, κυρίως μέσω γνωστών, συγγενών και φίλων. Πήγε σε ναυτιλιακές εταιρείες για να πάρει φυλλάδιο ως ναυτικός. «Πήρα το φυλλάδιό μου. Ε... πήγα σε ναυτιλιακές εταιρείες, ζήτησα επισκευές πλοίων, πήγα στο Πέραμα, είναι νεκρωμένα όλα!».

Πήγε σε μια εταιρεία για να εργαστεί ως πωλητής σε προϊόντα αδυνατίσματος, έκανε και σχετική εκπαίδευση, όμως δεν ήταν προσοδοφόρα και έφυγε.

Απευθύνθηκε στον Ο.Α.Ε.Δ όπου ανέφερε ότι του συμπαράσταθηκε όμως δεν εγκρίθηκε το επίδομα των 750 Ευρώ για τους αποφυλακισμένους γιατί είχε εκτίσει ποινή στο εξωτερικό. Επιπλέον, επιθυμούσε να ενταχθεί στο ειδικό πρόγραμμα επιδότησης της απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ σε δημοτικές επιχειρήσεις, και για αυτό το λόγο απευθύνθηκε σε υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, αλλά λόγω ηλικίας, οικονομικής κρίσης, χρεοκοπίας των δήμων κλπ. ενώ του υποσχέθηκαν δεν τον προσέλαβαν.

«Αφού πενήντα ανθρώπους έχω απευθυ... απευθυνθεί για δουλειά και δε μου δώσανε! Κι αυτοί οι άνθρωποι είν' αίμα μου! Είναι συγγενείς μου. Βουλευτές, πρώην υπουργοί, ε, συνδικαλιστικά άτομα...»

Εργάζεται κάποιες φορές ανεπίσημα σε ένα φίλο του που έχει μια καφετέρια.

«Εγώ θέλω να εργαστώ τώρα που 'μαι 65 κι έχω μπει στα 66! Τώρα, πάω και βοηθάω ένα φίλο μου –δεν του παίρνω πολλά λεφτά, δεν έχει, αλλά, είμαι σε κίνηση. Στην καφετερία του. Μα θα σερβίρω έναν καφέ, μα θα φτιάξω και την κουζίνα του μέσα, θα φτιάξω έναν καφέ...»

(4) Η περίπτωση του Ι.

Το μεγαλύτερο διάστημα που ήταν εκτός φυλακής 1995-2000 δούλεψε σε πιτσαρία, διανομέας μέσω γνωστού, είχε εργαστεί σε ταξί, χωρίς ένσημα και είχε σταματήσει τη χρήση ναρκωτικών. Γνώρισε μια γυναίκα που εργαζόταν σε μπαρ (στριπτιζ) και ξεκίνησε πάλι τη χρήση ναρκωτικών, οπότε για να επιβιώσει έκανε διακίνηση ναρκωτικών. Μετά την τελευταία αποφυλάκιση δεν έχει βρει εργασία. Ψάχνει μέσω ΟΑΕΔ, μέσω εφημερίδων, γνωστών αλλά είναι πιο δύσκολα τώρα τα πράγματα γιατί όσο ήταν μέσα στη φυλακή του έκλεψαν το μηχανάκι και του έχει λήξει το επαγγελματικό δίπλωμα. Έχει απευθυνθεί σε τρεις γνωστούς αλλά δε τον παίρνουν γιατί φοβούνται το παρελθόν του και τη χρήση ναρκωτικών. Τα ναρκωτικά τα έκοψε τρεις μέρες πριν την αποφυλάκιση για να είναι καθαρός έξω.

3. ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Μετά την αποφυλάκιση ζει μαζί με τη μητέρα του, η οποία παίρνει μια μικρή σύνταξη 340 Ευρώ από τον ΟΓΑ και εκείνος 200 ευρώ επίδομα μακροχρόνιου ανέργου για δύο μήνες ακόμη. Με τη μητέρα του δυσκολεύεται επειδή είναι δύστροπη όπως λέει, ήταν κάποτε πλούσια και τώρα δεν αντέχει τη φτώχεια. Σκέφτεται να τη βάλει σε γηροκομείο και να πάει στη Γερμανία όπου είναι η νύφη του και τα ανήψια του.

(2) Η περίπτωση του Π.

Από το 2008 που αποφυλακίστηκε και επέστρεψε στην Ελλάδα φιλοξενήθηκε για ένα χρόνο από την αδερφή του, η οποία διέθετε μεγάλο σπίτι. Στη συνέχεια όμως έκανε κάποια σχέση και νοίκιασε μια γκαρσονιέρα για να έχει την αυτονομία του. Η οικογένειά του τον στηρίζει οικονομικά, με τρόφιμα και φαγητά, πλύσιμο ρούχων ενώ έχουν και ένα οικόπεδο, το οποίο αν δώσουν για αντιπαροχή θα το γράψει στη διαθήκη στα αδέρφια του που τον βοηθούν οικονομικά. Ανέφερε ότι έχει και πολλούς φίλους, κοινωνικό δίκτυο.

Απευθύνθηκε και στον Ονήσιμο όπου του πρόσφεραν ως βοήθημα 80 ευρώ αλλά δεν τα δέχτηκε. Τους είπε ότι δεν τα έχει ανάγκη ο ίδιος, αυτό που χρειάζεται είναι μια εργασία. Οικονομικά, παρόλο που δεν εργάζεται τα καταφέρνει με τη βοήθεια από τα αδέρφια του. Αναμένει να βγει και η σύνταξη του ΟΓΑ, περί τα 360 ευρώ μηνιαίως.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Μετά την αποφυλάκιση του δεν είχε καμία βοήθεια, ακόμα και η μητέρα του δεν πήγαινε να τον βλέπει την τελευταία τετραετία που ήταν μέσα. Ένας γνωστός βρέθηκε και του πρόσφερε ένα κατάλυμα χωρίς ρεύμα και νερό. Δεν είχε που να κοιμηθεί, που να φάει.

Απευθύνθηκε στον ΟΑΕΔ και πήρε το επίδομα του αποφυλακισμένου και στον Ονήσιμο όπου πήρε 50 ευρώ και του πρόσφεραν διαμονή για 5 ημέρες σε ξενοδοχείο.

4. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ-ΣΤΙΓΜΑ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Οι μεγαλύτερες δυσκολίες μετά την αποφυλάκιση είναι οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει, το ζήτημα της επιβίωσης. Δεν μπορεί να βρει εργασία, λόγω ηλικίας και λόγω ανεργίας. Έχει επιφορτιστεί με την ευθύνη της μητέρας του η οποία είναι ηλικιωμένη και δύστροπη όπως λέει : «*Πάρα πολύ, ε... μεγάλες δυσκολίες, γιατί έχω και μια μητέρα που είναι λίγο... όχι λίγο· δεν ξέρω να το πω αυτό, αλλά το λέω, πολύ δύστροπη. Γιατί έμαθε πλούσια σε όλη τη ζωή της.....και τώρα υποφέρουμε... και δεν μπορεί να το ξεπεράσει· εγώ το ξεπέρασα. Δεν μπορεί και... τη... τα τραβάω 'γω. Γι' αυτό δεν τη θέλουν κι οι αδερφές μου*»

Το στίγμα της φυλάκισης δεν το έχει αντιμετωπίσει «*Όχι, όχι, δεν έχω.....αντιμετωπίζει τίποτα γιατί ήμουν... Όσοι με ξέρουν, ήμουν σωστός άνθρωπος και είμαι*».

(2) Η περίπτωση του Π.

Δεν θεωρεί ότι έχει υποστεί ο ίδιος στίγμα από τη φυλάκιση, αναφέρει ότι έχει καλή μεταχείριση από τον κοινωνικό του περίγυρο. Μάλιστα οι συγγενείς του έχουν επικροτήσει και την πράξη του: «*Και προφανώς, αν είχανε γίνει και διαφορετικά τα πράγματα, να σκοτώσω ένα παιδί, για παράδειγμα, ε... ν' άρχιζε η οικογένειά μου και να με απομάκρυνε...θα 'τανε σα στίγμα στην οικογένεια. Ενώ η αδερφή μου που είναι και γυναίκα και μάνα, "καλά του 'κανες", μου 'πε*». Γενικότερα όμως αναφέρει ότι υπάρχει το στίγμα της φυλάκισης για τους αποφυλακισμένους, υπάρχει η προκατάληψη των εργοδοτών, όταν γνωρίζουν ότι ήταν κάποιος στη φυλακή. Εκείνος δεν έχει υποστεί ρατσισμό γιατί απευθύνθηκε σε ένα μεγάλο δίκτυο γνωστών και φίλων.

(3) Η περίπτωση του Ι.

Οι μεγαλύτερες δυσκολίες μετά την αποφυλάκιση είναι ότι δεν έχει κανένα στήριγμα, ακόμα και κάποιοι γνωστοί τον αποφεύγουν. Δεν έχει

οικονομική βοήθεια, δεν έχει που να μείνει, καταλήγει στο σταθερό και οικείο για αυτόν περιβάλλον της φυλακής : «Ε, γιατί δε μου πάει τώρα εμένα στην ηλικία που 'μαι, να πούμε, να πα' να πιάσω κανά παγκάκι, να πούμε, και να κοιμάμαι σαν και μερικούς που βλέπω! Ε, δε μπορώ, ρε παιδί μου! Είμαι... διαφορετικός άνθρωπος, δε... δε μπορώ. Ενώ 'γω ξέρω ότι σ' οποιαδήποτε φυλακή και να πάω θα βρω, να πούμε, και δέκα γνωστούς, να πούμε, ξέρω 'γω, να πούμε..ενώ έξω δεν έχει κανέναν».

Το στίγμα της φυλακής, ο φόβος των φίλων και γνωστών για τον αποφυλακισμένο, είναι κάτι που έχει βιώσει ο ίδιος:

«ε, κακά τα ψέματα, να πούμε, όταν βγαίνεις από τη φυλακή, να πούμε, οι... γνωστοί, ας το πούμε έτσι –όχι οι φίλοι, να πούμε, οι φίλοι– κοιτάνε, να πούμε, και σε αποφεύγουνε, να πούμε, γιατί... ίσως γιατί δεν ξέρουνε, ίσως γιατί φοβούνται, ίσως γιατί έχουνε οικογένεια»

Έχει βιώσει το στίγμα και από δημόσιες υπηρεσίες, αναφέρει περιστατικό στο ΙΚΑ που ζήτησε το βιβλιάριο ενσήμων από το 1975 και του έκαναν ερωτήσεις γιατί δεκαπέντε χρόνια δεν έχει κολλήσει ένσημα.

Προκαταλήψεις εργοδοτών, γνωστών του που δεν τον παίρνουν στη δουλειά για να μην μπλέξουν. Ο ίδιος αναφέρει ότι έχει κάνει φυλακή, δεν του αρέσει να κρύβεται, πιστεύει ότι θα μαθευτεί. Αναφέρει ότι στο παρελθόν οι ίδιοι οι αστυνομικοί ενημερώνουν τους εργοδότες για αυτόν και πιέζουν να τον απολύσουν.

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ-ΑΥΤΟΕΙΚΟΝΑ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Αναφορικά με την επανένταξή του αναφέρει ότι με την κοινωνία είναι πάρα πολύ καλά αλλά είναι δύσκολα οικονομικά. Αυτό που θεωρεί σημαντικό είναι να βρεθεί μια εργασία με μικρό μεροκάματο για να μπορέσουν να επιβιώσουν, να πληρώσουν το ενοίκιο, να έχουν να φάνε. « η... μια... μικρή δουλειά –δε μ' ενδιαφέρει ελαφριά, βαριά, αντέχω.....μ' ένα πολύ μικρό μεροκάματο για να... Δόξω το Θεώ, θα 'λεγα' θα πούμε, 'ντάξει, καλά, δεν ψάχνω πολλά, ψάχνουμε να φάμε. Και να πληρώσουμε το νοίκι μας. Δεν ψάχνουμε περισσότερα πράγματα».

(2) Η περίπτωση του Π.

Θεωρεί ότι έχει επανενταχθεί κοινωνικά, παρόλο που δεν έχει βρει εργασία και αποδίδει την επανένταξή του στο γεγονός ότι τα έχει καλά με τη συνείδησή του και ανέλαβε τις ευθύνες της πράξης του.

«Παρέμεινα θετικός. Είχα μέσα μου ευεξία, είχα την πίστη ότι η ζωή με στηρίζει ακόμα, και που είμαι στη φυλακή, και επιπλέον, ανέλαβα τις ευθύνες μου. Όταν κάνεις ένα μονόλογο με τον εαυτό σου και αναλάβεις τις ευθύνες σου σ' ένα χώρο που δεν σ' ακούει κανείς, μόνο η συνείδησή σου, ότι, "έκανα αυτό, ναι, είμαι φταίχτης, κι αναλαμβάνω τις ε..." νιώθεις μία ευεξία μέσα σου, ότι, ότι αυτό που κάνεις, που είσαι στη φυλακή, ήτανε δίκαιο που έγινε για σένανε, γιατί κι έτσι – κι αυτό που πρόσφερες εκεί...στο συνάνθρωπό σου, θα έπρεπε... Εδώ, όμως, τώρα που τελειώνει αυτή η ποινή, που ανήκει στον κοινωνικό χώρο, ερχόμαστε στον εσωτέρο χώρο, στο χώρο της συνείδησης, εγώ πώς αισθάνομαι γι' αυτόν. Εάν το 'χα κάνει τώρα, φερ' ειπείν, σε μια φίλη μου αυτό, σε μια παράκρουση ερωτικής, ας πούμε... απελπισίας... ε, θα μου 'χε στοιχίσει αυτό το πράγμα!» και συνεχίζει «.. όσον αφορά την επανένταξη εγώ αισθάνομαι στο... για τον εαυτό μου, για την ύπαρξή μου, ότι ήδη έχω επανενταχτεί στον κοινωνικό χώρο...»

(3) Η περίπτωση του Ι.

Οι δυσκολίες επανένταξης και προσαρμογής στην κοινωνία εκτός φυλακής είναι ιδιαίτερα έκδηλες στο λόγο του Ι. Η φυλακή σαν ένας χώρος οικείος, όπου μπορεί και «εργάζεται», έχει το κρεβάτι του και το φαγητό του, τους φίλους του και τελικά την αξία του σαν άνθρωπος σύμφωνα με τους «κώδικες» της φυλακής, φαντάζει ευκολότερη για αυτόν. « Κοίταξε να δεις, ε... είναι... παράξενο αυτό που θα σου πω. Αλλά για μένα η φυλακή είναι πιο οικείο, να πούμε.....από το περιβάλλον το έξω. Δηλαδή, να καταλάβεις ότι... τη δεύτερη μέρα, να πούμε, που 'ρθα, να πούμε, που βγήκα έξω... Δηλαδή, έτοιμος ήμουνα, να πούμε, να σπάσω μια τζαμαρία να ξαναμπώ πάλι μέσα» Σχετικά με τη σχέση του με τον εαυτό του και τις πράξεις του, αποδέχεται την τιμωρία:

«Τα 'χα βρει με τον εαυτό μου, να πούμε. Γιατί... δεν είμαι από τους ανθρώπους που λέω, "πω πω, έπεσα φυλακή!" Ξέρω, δηλαδή, ότι αυτό που

αν θα κάνω κάτι, ότι έχει κάποιες επιπτώσεις. Άμα θα τύχει, δηλαδή, και πέσω, να πούμε, στην άσχημη, ότι... θα βγάλω φυλακή»

Βασική δυσκολία στην επανένταξή του αποδίδει στο ρόλο της φυλακής ως χώρο αποκλεισμού που δεν διαθέτει λειτουργίες επανορθωτικές

«Αυτοί έχουνε τον τρόπο τους, να προσπαθούνε να σε κάνουνε χειρότερο απ' ό,τι είσαι, για να μην μπορέσεις, να πούμε, να επανανταχτείς, να πούμε, στο σύστημα, και να ξαναμπείς πάλι φυλακή. Αφού με το που αποφυλακίζεσαι και παίρνεις το απο... φυλακιστήριο και φεύγεις, σου λέει ο υπάλληλος, να πούμε, ξέρω 'γω, που... σου λέει, "άντε, καλή κοινωνία", ξέρω 'γω, να πούμε, "με το καλό να βγεις, και κανόνισε σε κανά δυο μήνες, να πούμε, να 'σαι πάλι εδώ"».

Αναφερόμενος στο σπίτι που μένει τώρα και στις συνθήκες της ζωής του, ο έξω κόσμος γίνεται φυλακή και η φυλακή είναι η δική του πραγματικότητα, εκεί που μπορεί να επιβιώσει καλύτερα:

«Δεν έχει, δηλαδή, ούτε νερό, ούτε ρεύμα εκεί, ούτε τίποτα. Τώρα να κάθεται σ' ένα σπίτι έτσι μέσα, να πούμε, ξέρω 'γω, χωρίς, να πούμε, χωρίς τίποτα, να πούμε –είσαι σα... σαν τυφλός, δηλαδή. Αισθάνομαι χειρότερα, δηλαδή ότι βγάζω δεύτερη φυλακή, να πούμε, ότι... βγάζω διπλή φυλακή τώρα, να πούμε. Μέσα στη φυλακή, δε μου 'λειπαν, να πούμε, τίποτα –ούτε ο καφές μου, ούτε το... κρεβάτι μου, ούτε... το φως μου, η τηλεόρασή μου, τα ακουστικά μου για να μην ενοχλώ κανένανε... Και κάθε μέρα θα κονόμαγα και σαράντα-πενήντα ευρώ» και συνεχίζει : «Και ξαφνικά βγαίνω από τη φυλακή, να πούμε, κι είμαι πιο ρέστος από τους ρέστους, και δεν έχω πού να μείνω, δεν έχω τίποτα! Δηλαδή, χίλιες φορές να μην είχα βγει!»

6.ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ-ΣΧΕΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

(1) Η περίπτωση του Μ:

Αναφορικά για τα μελλοντικά του σχέδια, θα ήθελε να βρει μόνο μια δουλειά για να επιβιώσει:

«Εγώ θα 'θελα να βρω μια μικρή δουλειά, να παίρνω εικοσπέντε ευρώ, και να... φάω το ψωμάκι μου και να πληρώσω το νοίκι.. Δόξα τω Θεώ, τίποτ' άλλο. Αυτό. Αυτό το λίγο, και δεν το βρίσκουμε εδώ στην Ελλάδα, τι να κάνουμε;»

(2) Η περίπτωση του Π.

Αναφορικά με τα σχέδια για το μέλλον αναφέρει ότι θα ήθελε να τον ερωτευτεί μια όμορφη κοπέλα

(3) Η περίπτωση του Ι.

Σχετικά με μελλοντικά σχέδια αναφέρει το ίδιο σενάριο που έχει ζήσει θα το ξαναδεί, θα κάνει κάτι και θα μπει στη φυλακή, γιατί έξω δεν μπορεί να προσαρμοστεί, να επιβιώσει.

ΜΕΡΟΣ Γ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Από την παρούσα έρευνα προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα :

1. Τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας προέρχονται από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, έχουν γνώσεις της στοιχειώδους ή της μέσης τεχνικής εκπαίδευσης και έχουν δραστηριοποιηθεί ως ελεύθεροι επαγγελματίες με πλούσιο επαγγελματικό ιστορικό (λέσχες, καφετέριες, πιτσαρίες, τουριστικές επιχειρήσεις) πριν από τη φυλάκιση, απασχόληση η οποία χαρακτηρίζεται από μη μισθωτή εργασία αλλά από την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην επαγγελματική τους πορεία πέρασαν μια περίοδο οικονομικής ανάκαμψης αλλά πριν τη φυλάκιση είχαν οικονομικά προβλήματα, χρέη (2 περιπτώσεις). Μια περίπτωση (Α) δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά μετά την πρώτη φυλάκιση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η επαγγελματική δραστηριότητα των ατόμων σχετίζεται με την επαγγελματική τους δραστηριότητα, πριν την φυλάκιση, τουλάχιστον ως προς το είδος, γεγονός που δείχνει τη συνέχεια της επαγγελματικής κατάστασης των ατόμων. Η τωρινή επαγγελματική κατάσταση των ατόμων (2 ελεύθεροι επαγγελματίες και ένας ως αντιπρόσωπος πωλήσεων με ποσοστά), διαφαίνεται να έχει σταθερότητα και οικονομικές απολαβές ικανοποιητικές.

Τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας επίσης προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, πλην μιας περίπτωσης (Π.) που ανήκε σε μεσοαστική οικογένεια με επαγγελματική εξειδίκευση. Οι άλλες δύο περιπτώσεις είναι άτομα απόφοιτοι στοιχειώδους ή μέσης τεχνικής εκπαίδευσης, οι οποίοι έχουν εργαστεί κατά το πλείστον άνευ

ενσήμων, σε περιστασιακές εργασίες από πολύ μικρή ηλικία και πριν από τη φυλάκιση τους.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις συμπλέουν με τα στοιχεία ερευνών (Ανδρίτσου κ.α. 1988) για το κοινωνικό status του πληθυσμού των φυλακών, το οποίο ανταποκρίνεται σε μια κατηγορία ατόμων που μειονεκτούν κοινωνικά ήδη πριν από την είσοδό τους στη φυλακή.

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των ατόμων ανάμεσα στις δύο κατηγορίες, σε αυτούς που έχουν βρει εργασία ένας είναι έγγαμος με δύο παιδιά, ένας είναι χήρος με 4 παιδιά και ένας διαζευγμένος. Στα άτομα που δεν έχουν βρει εργασία ένας είναι δύο φορές διαζευγμένος με 4 παιδιά, ένας άγαμος και ένας διαζευγμένος. Αναφορικά με την οικογένεια προέλευσης το μεγαλύτερο ποσοστό είναι από πολυμελείς οικογένειες και συγκεκριμένα: 7, 6, 4 και 4 αδέρφια στις τέσσερις περιπτώσεις. Σχετικά με τον τόπο γέννησης ένα άτομο κατάγεται από τον Πειραιά και οι υπόλοιποι από την επαρχία (Καλαμάτα, Καβάλα, Κεφαλλονιά, Μάνη, Ολυμπία Ηλείας)

2. Στις πέντε περιπτώσεις τα άτομα έχουν ξεκινήσει να εργάζονται από την παιδική τους ηλικία (11, 12, 13, 13 και 15 ετών αντίστοιχα), αρχικά με ανασφάλιστη εργασία, για τις ανάγκες της οικογένειας σε ειδικότητες ανειδίκευτου εργάτη, αγρότη, οικοδόμου, μηχανουργού). Σε κάποιες περιπτώσεις η εγκατάλειψη του σχολείου οφειλόταν στην οικονομική δυσχέρεια της οικογένειας. Τα άτομα δεν εμφανίζουν κάποια επαγγελματική εξειδίκευση, πλην μιας περίπτωσης (Π.). Εμφανίζουν επαγγελματική κινητικότητα, μη σταθερότητα στην εργασία και οικονομικές διακυμάνσεις, γεγονός που μπορεί να συνδέεται με την εμπλοκή τους στο σύστημα ποινικής

δικαιοσύνης (χρέη, οικονομικά αδικήματα, έκδοση επιταγών για δύο περιπτώσεις).

3. Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες τα άτομα που βρήκαν εργασία είχαν υποστηρικτικό δίκτυο (οικογένεια, φίλους, σύντροφο, φορείς-Ο.Α.Ε.Δ). Το υποστηρικτικό δίκτυο των ατόμων συνιστά έναν παράγοντα που συμβάλλει θετικά στην κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των ατόμων. Όλα τα άτομα που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας αναφέρουν ότι είχαν υποστηρικτικό δίκτυο από την οικογένεια τους, από φίλους ή από εργοδότη (στην περίπτωση του Γ) σε όλη την πορεία της ζωής τους, πριν από τη φυλακή, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης και μετά τη φυλακή. Η οικονομική υποστήριξη ήταν σημαντική και υπάρχουσα σε όλες τις περιπτώσεις για την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και την κοινωνική τους επανένταξη.

Αναφορικά με τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας υπάρχει μια διαφοροποίηση καθώς σε μία περίπτωση δεν υπάρχει καθόλου υποστηρικτικό περιβάλλον κοινωνικά και οικονομικά ενώ σε άλλη μία υπάρχουν μεγάλες οικονομικές δυσκολίες επιβίωσης. Μόνο μία εκ των τριών έχει στήριξη συναισθηματική, οικονομική και υπάρχει η δυνατότητα συνταξιοδότησης, δεδομένου ότι το άτομο εργαζόταν με ασφάλιση.

4. Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες τα άτομα που έχουν επανενταχθεί επαγγελματικά αναφέρουν ως παράγοντες βοηθητικούς στην εύρεση εργασίας την οικονομική υποστήριξη, τους φίλους, την οικογένεια και σε μια περίπτωση τον προηγούμενο εργοδότη.

Σχετικά με τους λόγους που τα άτομα δυσκολεύονται στην εξεύρεση εργασίας, οι δύο περιπτώσεις αναφέρουν την ηλικία και την κατάσταση στην αγορά εργασίας με την ανεργία που υπάρχει. Μία περίπτωση αναφέρει το φόβο και τις προκαταλήψεις των εργοδοτών απέναντι σε έναν πρώην φυλακισμένο, λόγω δηλαδή του στιγματισμού.

5. Η σύνδεση της κατάρτισης και της εργασίας μέσα στη φυλακή και επαγγελματικής επανένταξης δεν φαίνεται να συσχετίζεται στις περιπτώσεις των ατόμων που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας. Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης τους πέντε άτομα δεν παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης (πλην της περίπτωσης Π. στις φυλακές της Λουβέν). Μετά τη φυλάκιση ένα άτομο παρακολούθησε επιδοτούμενο σεμινάριο γραφικών τεχνών για αποφυλακισμένους και τον ωφέλησε σημαντικά, δεδομένου ότι η τωρινή επαγγελματική του δραστηριότητα σχετίζεται με το αντικείμενο κατάρτισης.

6. Δύο εκ των περιπτώσεων του δείγματος μας, οι οποίοι φυλακίστηκαν για πρώτη φορά νέοι, ήταν υπότροποι.¹¹ Κοινό στοιχείο στο ιστορικό τους ήταν στην μεν μία περίπτωση η απόρριψη των γονέων στη δε άλλη η απόρριψη του ατόμου από τον πατέρα. Ως χρήστες ναρκωτικών ουσιών δεν ωφελήθηκαν από κάποιο πρόγραμμα θεραπείας μέσα στη φυλακή. Στη μια περίπτωση, το άτομο εντάχθηκε στην αγορά εργασίας, έκανε οικογένεια και ανέφερε ότι αυτό που τον βοήθησε ουσιαστικά στην επανένταξή του ήταν το

¹¹ Ωστόσο, το ποσοστό υποτροπής είναι δυσανάλογα αυξημένο στους αποφυλακισμένους ηλικίας 15 έως 20 ετών, συγκριτικά με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, γεγονός που δείχνει ότι οι νέοι ωφελούνται από τη φυλακή ελάχιστα ή καθόλου. Η πιθανότητα τέλεσης νέου αδικήματος από ανηλίκους αυξάνεται όσο έρχονται σε επαφή με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης ενώ η χρονική απόσταση μεταξύ αυτών των επαφών κάθε φορά μειώνεται. Βλ. Πιτσελά Α., 2004, σελ. 363-364.

πρόγραμμα θεραπείας που έκανε μετά τη φυλακή, γιατί τον έμαθε να ζει με αξιοπρέπεια. Η άλλη περίπτωση έχει «κοινωνικοποιηθεί» μέσα στη φυλακή, απορρίπτει κάθε μέσο θεραπείας, έχει σταματήσει μόνος του τη χρήση ναρκωτικών ουσιών και αντιμετωπίζει μεγάλες δυσκολίες επανένταξης.

Ο ρόλος της φυλακής και των εναλλακτικών μέτρων αντί του ποινικού χειρισμού, όπως είναι τα προγράμματα θεραπείας για εξαρτημένους χρήστες, φαίνεται ότι δεν είχαν αποτέλεσμα στις δύο περιπτώσεις χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Η στάση απόρριψης των ατόμων αυτών για κάθε πρόγραμμα που υλοποιείται στο χώρο της φυλακής αλλά και προγράμματα που δεν ανταποκρίνονται εξατομικευμένα σε κάθε περίπτωση, πιθανόν να ήταν μερικοί από τους παράγοντες αποτυχίας.

7. Ο από-κοινωνικοποιητικός ρόλος της φυλακής εντοπίζεται σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις. Όλοι αναφέρθηκαν στην φρίκη της φυλακής, στο μη διαχωρισμό των κρατουμένων, στον υπερπληθυσμό στις φυλακές, στον πληθυσμό των φυλακών (φτωχοί, αδύναμοι), στο συγχρωτισμό με άλλους κρατούμενους, στα είδη αδικημάτων κυρίως για ναρκωτικά, στην ελεύθερη χρήση ναρκωτικών ουσιών, στη γένεση νέων εγκληματιών, στην εκμάθηση παραβατικών συμπεριφορών, στην μη αξία της προσωπικότητας μέσα στη φυλακή, στην κερδοσκοπία εις βάρος των κρατουμένων.

Μόνο για την ΚΑΥΦ ειπώθηκαν θετικά σχόλια ως ανθρώπινες φυλακές, με επισκεπτήριο και εργασία που βοηθάει τον κρατούμενο (από 2 περιπτώσεις). Η σημασία του επισκεπτηρίου για τη διατήρηση των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών είναι μεγάλη, σύμφωνα με τον Πανούση (2003), οι κρατούμενοι ισχυρίζονται ότι το επισκεπτήριο τους κάνει

καλό, ιδιαίτερα όταν δεν ελέγχεται. Επίσης μια περίπτωση ανέφερε θετικά σχόλια για την κατάσταση στις φυλακές της Λουβέν, που διαφοροποιούνται μακράν από την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και διαφοροποιείται αρκετά από τους υπόλοιπους σε επίπεδο εξωτερικής εμφάνισης (πολύ προσεγμένη εμφάνιση), έκφρασης αλλά και αναφορικά με την κοινωνική του επανένταξη.

8. Το στίγμα της φυλάκισης έχουν βιώσει όλοι οι αποφυλακισμένοι είτε σαν πραγματικότητα, προκαταλήψεις εργοδοτών, φίλων κλπ., είτε σαν ένα ενδόμυχο φόβο (φόβος μήπως αποκαλυφθεί το παρελθόν), μια κληρονομιά που φέρουν μαζί τους, σαν ένα κομμάτι της ταυτότητάς τους στην μετάβαση από την ζωή μέσα στη φυλακή στη ζωή εκτός φυλακής, είτε αφορά μακροχρόνιο εγκλεισμό είτε μικρότερο διάστημα φυλάκισης και αφορά και τις δύο κατηγορίες ατόμων. Είναι πιο έντονο στην περίπτωση του Ι., που έχει περάσει 21 έτη της ζωής του στη φυλακή και καθορίζει πλέον τις σχέσεις του με τους άλλους και τον εαυτό του. Η ταυτότητά του προσδιορίζεται στη βάση αυτού του στιγματισμού.

9. Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες τα άτομα που έχουν βρει εργασία:

Θεωρούν ότι έχουν επανενταχθεί κοινωνικά για διαφορετικούς λόγους ο καθένας:

- Γιατί τα κατάφερε με την ψυχική δύναμη που διαθέτει
- Γιατί σταμάτησε τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, με την ένταξη του στο πρόγραμμα των Ανώνυμων Ναρκομανών, όπου έμαθε να ζει αξιοπρεπώς

- Γιατί συνδέει την επανένταξη με την επαγγελματική επανένταξη και το γεγονός ότι βρήκε αμέσως εργασία τον βοήθησε να προσαρμοστεί στο κοινωνικο-οικονομικό γίγνεσθαι.

Τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας εκφράζουν για την κοινωνική και οικονομική επανένταξή τους

- δύο περιπτώσεις ότι νιώθουν επανενταγμένοι κοινωνικά, η μία περίπτωση επιθυμεί την επαγγελματική επανένταξη και αποδίδει τις δυσκολίες στην ηλικία, την κατάσταση της αγοράς εργασίας και την έλλειψη κοινωνικού δικτύου, ενώ η άλλη περίπτωση αναφέρει ότι αν και δεν έχει εργασία έχει επανενταχθεί πλήρως (ήταν θετικός, είχε πίστη και ανέλαβε τις ευθύνες του-θετική αυτοεικόνα-αποδοχή από άλλους)
- Μία περίπτωση (Ι.) δεν έχει ενταχθεί κοινωνικά και επαγγελματικά. Αντιμετωπίζει έντονα το φόβο των εργοδοτών, δεδομένου ότι ήταν και πρώην χρήστης. Μιλάει άμεσα για υποτροπή σε παραβατική συμπεριφορά, προκειμένου να βρεθεί στον οικείο χώρο της φυλακής, όπου θα έχει τα βασικά αγαθά επιβίωσης, που δεν έχει έξω από τη φυλακή, το σεβασμό των ανθρώπων στη φυλακή.

Η κοινωνική επανένταξη των ατόμων διαφαίνεται από τις απαντήσεις τους στις συνεντεύξεις σε σχέση με τον εαυτό τους-αυτοεικόνα, σε σχέση με τους άλλους-αποδοχή, εργασία, τα σχέδια για το μέλλον.

Η πορεία προς την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των ατόμων σαφώς συνδέεται με την παροχή στήριξης οικονομικής, ψυχολογικής προς τα άτομα αυτά και την δυνατότητα απασχόλησης προκειμένου να αποφευχθεί η εκ νέου υποτροπή.

10. Οι προσδοκίες των ατόμων και τα μελλοντικά τους σχέδια διαφοροποιούνται σημαντικά ανάμεσα στα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και στα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί.

Τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας στοχεύουν στην επανάκτηση της αξίας τους, σε μια ζωή με αξιοπρέπεια, σε μια καλύτερη εργασία.

Τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας αγωνίζονται σε δύο περιπτώσεις για την οικονομική επιβίωση, την αναζήτηση εργασίας, με έλλειψη βασικών αγαθών για την καθημερινότητά τους. Η απειλή της μη στέγης, η στέρηση της τροφής, η έλλειψη ανθρώπων και σεβασμού από την κοινωνία, η στέρηση της εργασίας, συνιστούν παράγοντες που πιθανόν να οδηγήσουν εκ νέου τα άτομα στο ΣΑΠΔ.

Μία εξ αυτών των περιπτώσεων ο Π. έχει την οικονομική δυνατότητα, τη στήριξη από το περιβάλλον και στοχεύει στη βελτίωση της προσωπικής του ζωής, στον έρωτα.

Σχετικά με τις υποθέσεις της έρευνάς μας για το ερευνώμενο δείγμα, διαπιστώνονται τα παρακάτω:

Επιβεβαιώνεται η πρώτη υπόθεσή μας: «Τα άτομα που ανήκουν σε επαπειλούμενες από κοινωνικό αποκλεισμό ομάδες, δηλαδή έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, δεν έχουν επαγγελματική εξειδίκευση, έχουν βεβαρημένο ιστορικό (δυσκολίες στην οικογένεια κλπ.), κακή οικονομική κατάσταση, πριν τη φυλακή και κατά τη διάρκεια της φυλάκισης έχουν μεγαλύτερες δυσκολίες αναφορικά με την ένταξη-επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και γενικότερα την προσαρμογή τους στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον».

Τα άτομα του δείγματος που δεν εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας, ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, με σοβαρές οικονομικές δυσκολίες (περίπτωση Μ.) και βεβαρημένο ιστορικό (πολλές υποτροπές, περίπτωση Ι.).

Αντιθέτως, από τα τρία άτομα που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας τα δύο άτομα ανήκαν σε μικροαστικές οικογένειες με καλύτερη σχετικά οικονομική κατάσταση.

Σχετικά με τη δεύτερη υπόθεσή μας: «Τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας μετά την αποφυλάκισή τους έχουν βοηθηθεί περισσότερο αναφορικά με την κοινωνική τους προσαρμογή, τη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού ενώ διευκολύνεται η πρόληψη της υποτροπής», επιβεβαιώνεται καθώς:

Τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας, αναφέρουν και οι τρεις ότι έχουν επανενταχθεί κοινωνικά για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, στην τρίτη δε περίπτωση Γ., λόγω της ένταξης στην αγορά εργασίας. Στην μία δε περίπτωση (Γ) αναφέρεται η μη εύρεση εργασίας ως παράγοντας υποτροπής.

Αναφορικά με την τρίτη υπόθεσή μας: « Όσο εντονότερες είναι οι επιπτώσεις του εγκλεισμού, δηλαδή προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας των αποφυλακισμένων, στιγματισμός καθώς και η απουσία επαγγελματικής προετοιμασίας (κατάρτιση –εργασία) των ατόμων κατά τη διάρκεια της φυλάκισης τόσο δυσκολότερη είναι η επανένταξη των ατόμων στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα».

Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται μερικώς από τα δεδομένα μας, στην περίπτωση του Ι. που έχει τον μεγαλύτερο χρόνο εγκλεισμού στη φυλακή, έχει

ενταχθεί στην υποκουλούρα της φυλακής, έχει τον πιο έντονο στιγματισμό του πρώην φυλακισμένου και τοξικομανούς και έχει τις μεγαλύτερες δυσκολίες ένταξης στο ευρύτερο κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον. Σχετικά με την σύνδεση κατάρτισης και εργασίας στη φυλακή με την μετέπειτα επαγγελματική επανένταξη των ατόμων δεν υπήρχε κάποια θετική συσχέτιση από τα δεδομένα μας.. Μόνο σε μία περίπτωση ένα άτομο που εντάχθηκε στην αγορά εργασίας ωφελήθηκε ουσιαστικά από ένα επιδοτούμενο πρόγραμμα κατάρτισης για αποφυλακισμένους μετά τη φυλακή που συνδέθηκε με την επαγγελματική του επανένταξη.

Σχετικά με την τέταρτη υπόθεση μας: «Η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, σύντροφος, φορείς υποστήριξης), πριν τη φυλακή, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης και μετά τη φυλακή, συνιστούν παράγοντες που διευκολύνουν την ένταξη /επανένταξη των ατόμων στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον»:

Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται σε όλες τις περιπτώσεις των ατόμων που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας. Η συναισθηματική και οικονομική υποστήριξη από οικογένεια, σύντροφο, φίλους καθώς και η ύπαρξη κοινωνικού δικτύου για την εύρεση εργασίας αποτελεί παράγοντα που συνέβαλλε σημαντικά στην κοινωνική και οικονομική επανένταξη των ατόμων. Ακόμα βοηθητική υπήρξε η ύπαρξη προγραμμάτων επιδότησης της απασχόλησης του ΟΑΕΔ για τη διευκόλυνση της επαγγελματικής τους ένταξης και στις τρεις όμως περιπτώσεις είτε υπήρξε γνωστός εργοδότης, είτε τα άτομα διέθεταν το αναγκαίο κεφάλαιο για τη δημιουργία ατομικής επιχείρησης. Επιπλέον, στις δύο περιπτώσεις των ατόμων που δεν εντάχθηκαν (περίπτωση Π. και Μ.) στην αγορά εργασίας, φαίνεται ότι τα άτομα νιώθουν

ότι έχουν προσαρμοστεί κοινωνικά, γεγονός που ίσως οφείλεται στην ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, οικογένεια, φίλοι, κοινωνικό δίκτυο, αποδοχή, κλπ.

Ο παράγοντας εργασία αν και παίζει σημαντικό ρόλο στην διαδικασία επανένταξης, δεν αποτελεί το κύριο στοιχείο για την κοινωνική προσαρμογή των ατόμων στην κοινωνία εκτός φυλακής (σε 2 περιπτώσεις).

Αντιθέτως, η περίπτωση Ι., δεν έχει καταφέρει να επανενταχθεί επαγγελματικά ή κοινωνικά, έχει βεβαρημένο ιστορικό, πολλές υποτροπές, κοινωνικοποίηση στο χώρο της φυλακής, ιδρυματοποίηση. Απουσιάζει η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, ακόμα και η μητέρα του που τον στήριζε παλιότερα, οι φίλοι. Ο έξω κόσμος φαντάζει μια διπλή φυλακή, στην οποία δε μπορεί να προσαρμοστεί και να επιβιώσει.

Σχετικά με την πέμπτη υπόθεσή μας: « Το στίγμα της φυλακής, ιδιαίτερα των ατόμων που έχουν φυλακιστεί για εγκληματική συμπεριφορά, αποτελεί δυσχερή παράγοντα στην επαφή του ατόμου με άτομα , υπηρεσίες και για την ένταξή του στην αγορά εργασίας».

Όλα τα άτομα του δείγματος αποδέχονται το στίγμα της φυλάκισης, αλλά δεν το έχουν υποστεί όλοι, από το προστατευμένο κοινωνικό και φιλικό περιβάλλον. Στην ευρύτερη κοινωνία το κρύβουν. Για τους ανθρώπους που έχουν επανενταχθεί στην αγορά εργασίας, υπάρχει ο φόβος της πιθανής αποκάλυψης του παρελθόντος φυλάκισης. Για τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας, η περίπτωση Π. δεν αισθάνεται από το κοινωνικό του περιβάλλον να έχει υποστεί το στίγμα, αλλά έχει απευθυνθεί μόνο σε γνωστούς-συγγενείς για αναζήτηση εργασίας. Το στίγμα της φυλάκισης είναι πιο έντονο στην περίπτωση του Ι., ο οποίος δεν κρύβει το παρελθόν του και αντιμετωπίζει φόβο και αποφυγή από πιθανούς εργοδότες.

Επισημαίνεται ότι πέντε από τα έξι άτομα του δείγματος αναφέρθηκαν στη φυλακή ως τόπο διαφθοράς, αποκλεισμού και επ' ουδενί ως χώρου κοινωνικής επανένταξης. Η φυλάκιση και διαβίωση στη φυλακή δεν συμβάλλει ούτε στην αποτροπή της εγκληματικότητας ούτε στον σωφρονισμό των φυλακισμένων. Ο άνθρωπος γίνεται χειρότερος μέσα στη φυλακή, «χαλάει». Οι άθλιες συνθήκες κράτησης, «το μάντρωμα», ο μη διαχωρισμός των κρατουμένων, ο υπερσυνωστισμός, η μη αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας, η υποκουλτούρα της φυλακής και η εκμάθηση νέων τρόπων παραβατικότητας με τον συγχρωτισμό με άλλους εγκληματίες αποτελούν κοινά βιώματα για τους πέντε πρώην φυλακισμένους.

Θετική αναφορά για τη φυλακή υπήρξε μόνον από έναν αποφυλακισμένο της Φυλακής Λουβέν στο Βέλγιο, ο οποίος εκθείασε τη φυλακή για την υγιεινή, το σεβασμό απέναντι στους κρατούμενους, την εργασία, την κατάρτιση μέσα στη φυλακή, την περίθαλψη κλπ. Θετικές αναφορές υπήρξαν από δύο αποφυλακισμένους για την ΚΑΥΦ του Κορυδαλλού όπου αναφέρθηκαν ως ανθρώπινες φυλακές με εργασία, υγιεινή, επισκεπτήριο κλπ.

Η εξοικείωση με το χώρο της φυλακής υπήρξε μόνον στην περίπτωση του Ι., ο οποίος φαίνεται να αναζητά την επιστροφή του στον κόσμο της φυλακής, εκεί που προσαρμόζεται, έχει φίλους, «εργάζεται» και είναι αποδεκτός σύμφωνα με τους κώδικες των κρατουμένων και τον μακροχρόνιο εγκλεισμό του (21 έτη συνολικά).

ΜΕΡΟΣ Δ. ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Οι έξι αυτές μελέτες περίπτωσης, όπως παρουσιάστηκαν εδώ, μας επέτρεψαν να μελετήσουμε μέσα από το λόγο και τις εμπειρίες των ίδιων των αποφυλακισμένων, την ιστορία ζωής κάθε ατόμου και πως διαπλέκεται με την πορεία του προς την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη.

Η εξιστόρηση από τους ίδιους των γεγονότων που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη ζωή τους, οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν, η εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία, το δικαστικό τους ιστορικό, οι εμπειρίες τους στη φυλακή και η πορεία τους προς την επανένταξη μετά την φυλάκιση, καταδεικνύουν τις δυσκολίες και σε κάποιες περιπτώσεις τα ανυπέρβλητα εμπόδια που θέτει η ζωή έξω από τη φυλακή για τους ανθρώπους που έχουν στιγματιστεί.

Το στίγμα της φυλάκισης το έχουν βιώσει και οι δύο κατηγορίες περιπτώσεων, αυτών που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας και αυτών που δεν έχουν ενταχθεί. Σε κάποιες περιπτώσεις τα άτομα το έχουν βιώσει έντονα από γνωστούς, φίλους, εργοδότες, ιδιαίτερα στον μακροχρόνιο εγκλεισμό στη φυλακή. Ακόμα όμως και για τα άτομα που αναφέρουν ότι δεν το έχουν υποστεί οι ίδιοι από το άμεσο περιβάλλον τους, ελλοχεύει πάντα ο φόβος της αποκάλυψης ενός παρελθόντος με φυλάκιση, σε πιθανούς γνωστούς, στη γειτονιά, στους εργοδότες, σε επαφή με φορείς, στους πελάτες τους.

Όλες σχεδόν οι περιπτώσεις ατόμων προέρχονται από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, χωρίς επαγγελματική εξειδίκευση, με επαγγελματικό ιστορικό που ξεκίνησε από την προ-εφηβική ηλικία και έχουν επαγγελματική κινητικότητα στην επαγγελματική

τους πορεία (ως προς το είδος απασχόλησης, το αντικείμενο απασχόλησης, τον τόπο απασχόλησης), με αρκετές περιπτώσεις περιστασιακής και ανασφάλιστης εργασίας στο παρελθόν.

Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες, τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας είχαν ισχυρό υποστηρικτικό δίκτυο. Η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, όπως οικογένεια, φίλοι, σύντροφος, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο για την διαδικασία επανένταξης των ατόμων, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο, όσο και σε επαγγελματικό. Η προστατευτική ασπίδα ανθρώπων που στέκονται δίπλα στον αποφυλακισμένο σε όλα τα στάδια εμπλοκής του με την ποινική δικαιοσύνη, φαίνεται ότι αποτελεί πηγή ελπίδας και στήριξης, συνδετικός κρίκος με τον έξω κόσμο.

Τα άτομα που δεν έχουν βρει εργασία, δεν έχουν αντίστοιχα υποστηρικτικό περιβάλλον για συναισθηματική ή/και οικονομική υποστήριξη σε 2 περιπτώσεις.

Η σπουδαιότητα των ισχυρών κοινωνικών δεσμών επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες για την ανεργία, την φτώχεια και την κοινωνική απομόνωση (Gallie D., Paugam S., Jacobs S, 2003) που έδειξαν ότι άτομα που χαρακτηρίζονταν από ολοκληρωτική απουσία οικονομικών πόρων και έλλειψη επαγγελματικής ταυτότητας βρίσκονταν πολύ πιο κοντά στην κοινωνία της οποίας ήταν μέλη, λόγω των ισχυρών κοινωνικών δεσμών που είχαν αναπτύξει, από άλλα άτομα που, αν και είχαν επαφή με κάποιο επαγγελματικό περιβάλλον, βρίσκονταν στην κυριολεξία στο περιθώριο και σε μια πορεία αποκλεισμού, λόγω έλλειψης πλεγμάτων κοινωνικών σχέσεων να τους στηρίζουν.

Για τα άτομα που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας ως βοηθητικοί παράγοντες στην εύρεση εργασίας αναφέρθηκαν οι φίλοι, η οικογένεια, η οικονομική υποστήριξη, ο προηγούμενος εργοδότης.

Για τα άτομα που δεν έχουν βρει εργασία, ως βασικές δυσκολίες ανέφεραν τον παράγοντα ηλικία και την κατάσταση της αγοράς εργασίας, λόγω της ανεργίας (2 περιπτώσεις) και σε μια περίπτωση τις έντονες προκαταλήψεις και το φόβο γνωστών, φίλων, εργοδοτών λόγω στιγματισμού ως πρώην φυλακισμένου και πρώην τοξικομανούς.

Η έλλειψη υποστήριξης από την Πολιτεία, η απουσία μετασφρονιστικής μέριμνας, η κατάσταση στην αγορά εργασίας, ο στιγματισμός και η εξάρτηση από ουσίες, εφόσον πρόκειται για εξαρτημένους χρήστες, δυσχεραίνουν πολύ την επανένταξη των αποφυλακισμένων, ιδιαίτερα αυτών που δεν διαθέτουν το κοινωνικό δίκτυο και τα οικονομικά μέσα. Το επίδομα των 750 ευρώ του ΟΑΕΔ σε δύο δόσεις δεν μπορεί να στηρίξει τον αποφυλακισμένο που δεν διαθέτει το οικογενειακό, φιλικό περιβάλλον. Το επίδομα των 50 ευρώ από τον Ονήσιμο και οι πέντε διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχείο για τις πρώτες μέρες μετά την αποφυλάκιση, αποτελούν σταγόνες στον ωκεανό. Επιπλέον, τα προγράμματα του ΟΑΕΔ μπορούν να βοηθήσουν άτομα που διαθέτουν ήδη ένα κοινωνικό δίκτυο ανθρώπων για να τους προσλάβουν ή θα πρέπει να διαθέτουν ένα πρώτο κεφάλαιο για τη δημιουργία νέας επιχείρησης, όπως διαπιστώθηκε και από τις τρεις μελέτες περίπτωσης των ατόμων που εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας. Σημαντική είναι η σύσταση ενός φορέα για την παροχή βοήθειας προς κρατούμενους και αποφυλακισμένους, της «Επανόδου» που προβλεπόταν στο άρθρο 81 του Σωφρονιστικού Κώδικα (ν. 2776/1999) αλλά συστάθηκε

μόλις την τελευταία τριετία και έχει σαν σκοπό « την επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, την οικονομική συμπαράσταση και τη σταδιακή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων». Ωστόσο, κανείς εκ των περιπτώσεων της παρούσης μελέτης δεν γνώριζε τον εν λόγω φορέα.

Οι απόψεις των ατόμων που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας για την κοινωνική τους επανένταξη είναι θετική και την αποδίδουν:

- Στην ψυχική δύναμη
- Στην ένταξη στο πρόγραμμα Ανώνυμων Нарκομανών, όπου έμαθε να ζει αξιοπρεπώς, στην περίπτωση του χρήστη ναρκωτικών ουσιών
- Στο γεγονός ότι βρήκε αμέσως εργασία τον βοήθησε να προσαρμοστεί στο κοινωνικο-οικονομικό γίγνεσθαι.

Τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας αισθάνονται ότι έχουν επανενταχθεί κοινωνικά σε δύο περιπτώσεις. Στη μία περίπτωση αναζητά την επαγγελματική επανένταξη λόγω μεγάλων οικονομικών δυσκολιών στην άλλη δε περίπτωση λόγω αποδοχής από το περιβάλλον, θετικής αυτοεικόνας και οικονομικής στήριξης δεν έχει πρόβλημα κοινωνικής προσαρμογής, παρά την μακροχρόνια φυλάκιση του. Η μία όμως περίπτωση έχει σοβαρές δυσκολίες κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης και μεγάλες πιθανότητες υποτροπής λόγω στιγματισμού, έλλειψης υποστηρικτικού δικτύου και κοινωνικοποίησης στην υπο-πολιτισμική ομάδα της φυλακής.

Ως εκ τούτου, τα αποφυλακισμένα άτομα, μεγάλης ηλικίας, με μακρόχρονη ανεργία και αποκλεισμό από την αγορά εργασίας χωρίς υποστηρικτικό περιβάλλον οδηγούνται στην κοινωνική περιθωριοποίηση και έχουν σοβαρές πιθανότητες υποτροπής ως τη μόνη εναλλακτική λύση που θα

εξασφαλίσει την επιβίωσή τους. Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού εκδηλώνεται τόσο από την έλλειψη πόρων που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακισμένοι κατά την ένταξή τους όσο και από τις πολιτικές που αναπτύσσονται για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας, η ηλικία των ατόμων καθώς και το γεγονός ότι εργάζονταν ανασφάλιστοι, δυσχεραίνει πολύ περισσότερο την μελλοντική επιβίωση των ατόμων και οδηγεί στην υποβάθμιση των οικονομικών και κοινωνικών όρων διαβίωσης και στην εξαθλίωση των ίδιων των ατόμων.

Ο ρόλος της φυλακής ως κατεξοχήν χώρος φύλαξης, συνωστισμού των κρατουμένων με άθλιες συνθήκες κράτησης, χωρίς διαχωρισμό κρατουμένων όχι μόνο δεν στοχεύει στο σεβασμό της προσωπικότητας των κρατουμένων αλλά απέχει μακράν από το στόχο της κοινωνικής επανένταξης των εγκλείστων και επιβεβαιώθηκε σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις. Συνιστά πηγή εκμάθησης νέων παραβατικών συμπεριφορών, χώρο κοινωνικοποίησης και σε περιπτώσεις μακροχρόνιου εγκλεισμού και ιδρυματοποίησης γίνεται η ίδια η φυλακή η μικρή κοινωνία και ο έξω κόσμος είναι ο εχθρικός, ο μη βιώσιμος..

Η φυλάκιση λειτουργεί ως ένας ανασταλτικός παράγοντας της επαγγελματικής πορείας των ατόμων αλλά και της επαγγελματικής τους επανένταξης, εφόσον η κατάσταση στις ελληνικές φυλακές κάθε άλλο παρά στην επαγγελματική επανένταξη των ατόμων έχει συμβάλλει (Θανοπούλου Μ., Μοσχοβού Β.,1998, σελ. 110). Από τις συνεντεύξεις της μελέτης δεν υπήρχε καμία θετική συσχέτιση στην κατάρτιση (ανύπαρκτη στην πλειονότητα των περιπτώσεων) και εργασία στη φυλακή με την επαγγελματική επανένταξη των ατόμων. Σε αυτό το πρίσμα, η μοναδική προοπτική που απομένει για τη

φυλακή είναι η μείωση της χρήσης της, το άνοιγμα της στην τοπική κοινωνία, η αποκατάσταση των διαταραγμένων σχέσεων των κρατουμένων με την κοινότητα, ενώ κάθε είσοδος στη φυλακή πρέπει να λειτουργεί σαν αφετηρία για τη συστηματική προετοιμασία της εξόδου (Νικολόπουλος Γ., 1995, σελ. 318-319).

Στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών οι ποιοτικές μέθοδοι έχουν κατηγορηθεί για υποκειμενικότητα και αδυναμία γενίκευσης των συμπερασμάτων στον πληθυσμό, ενώ επισημάνθηκε και ο κίνδυνος να παρασυρθεί ο ερευνητής στην απολυτοποίηση της υποκειμενικής σκοπιάς (Κυριαζή Ν., 1998, σελ. 275-282) Η διεξαγωγή και το πέρας της συγκεκριμένης μελέτης δεν έχει ως στόχο να γενικεύσει τα πορίσματά της σε όλα τα αποφυλακισμένα άτομα αλλά να επιστήξει τη σημασία κάποιων παραγόντων όπως είναι η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου και η εξεύρεση εργασίας στην κοινωνική επανένταξη ατόμων αλλά και τον εντοπισμό παραγόντων που συμβάλλουν αρνητικά στην κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη, όπως είναι ο ίδιος ο θεσμός της φυλακής, ο στιγματισμός της φυλάκισης, η κοινωνική απομόνωση των ατόμων.

Αναμφισβήτητα η εργασία συνιστά έναν ισχυρό κοινωνικοποιητικό θεσμό που ενισχύει την αυτοεκτίμηση των ατόμων, δρα ανασταλτικά στην υποτροπή και εξασφαλίζει τα απαραίτητα μέσα για την καθημερινή επιβίωση και την πρόσβαση σε βασικά αγαθά (περίθαλψη, στέγη, τροφή, κοινωνική αποδοχή κλπ). Όλα τα άτομα τονίζουν την σημασία της επαγγελματικής επανένταξης, ιδιαίτερα δε τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας, ως ένα εφαλτήριο για την επανένταξή τους στην κοινωνία.

Η κεντρικότητα της εργασίας περιγράφεται με γλαφυρότητα από τον Μπέκ Ου., (2005) «...η αγορά εργασίας κατανέμει ουσιαστικές ευκαιρίες ζωής, που διακλαδώνονται σε όλη την κοινωνία. Η εργασία δεν είναι απλώς εργασία. Η εργασία είναι κάτι που μας ενσωματώνει στην κοινωνία. Μας δίνει μια επαγγελματική θέση και μια ταξική θέση...»

Η πραγμάτωση της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας, ακόμα περισσότερο για τους αποφυλακισμένους, εξαρτάται σήμερα από τα κυρίαρχα οικονομικά και κοινωνικά πρότυπα. Επειδή η κατάσταση του ανέργου είναι μια οικονομική κατάσταση αλλά ταυτόχρονα και μια κατάσταση στην οποία διακυβεύεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αλλά και η ανθρώπινη επιβίωση, η επανένταξη των αποφυλακισμένων στην αγορά εργασίας θα πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα για το δικαίωμα του ανθρώπου να αποτελεί ενεργό μέλος της κοινωνίας στην οποία ανήκει και στην οποία επιστρέφει με μεγαλύτερες πληγές και απώλειες, λόγω του εγκλεισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα, (1991), Χρονικά 2, 11-43
2. Αλεξιάδης Στ., (1997), Σωφρονιστική, εκδόσεις γ' Σάκκουλας Θεσσαλονίκη
3. Αλεξιάδης Στ. (1991), «Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής», εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη
4. Αλεξίου Θ., (1998), Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης., εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
5. Αμίσης Γ., Κατρούγκαλος Γ., (27-30.11.1996), «Κανονιστικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού», στο συλλογικό τόμο «Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός», 6^ο επιστημονικό Συνέδριο, Αθήνα
6. Ανδρίτσου Αγ., Δασκαλάκη Καλ., Κατσουγιάννη Κλ., Παπαδοπούλου Π., Σινόπουλος Π., Τσαμπάρλη Δ., Φρονίμου Ε., (1988) «Έρευνα: Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα. Προκαταρκτική έκθεση της ερευνητικής ομάδας Εγκληματολογίας του Ε.Κ.Κ.Ε.», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Ειδικό Τεύχος 68^Α, σελ. 237-402, αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη.
7. Γαβαλάς Ν., (1992), Σύντομη παρουσίαση του προγράμματος επαγγελματικής Κατάρτισης του Αριστοτελείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Ψυχολογίας Ανιχνεύσεις, τ.2, Θεσσαλονίκη
8. Δασκαλάκης Ηλίας (1985 Α), «Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης» εκδόσεις Ν. Σάκκουλα. Αθήνα-Κομοτηνή.
9. Δασκαλάκης Ηλίας (1985 Β), «Η μεταχείριση του Εγκληματία», Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
10. Δασκαλάκης Η., Παπαδοπούλου Π., Τσαμπάρλη Δ., Φρονίμου Ε., (1996): «Φυλακισμένοι, πρώην φυλακισμένοι και κοινωνικός αποκλεισμός» στο Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
11. Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την Εξέταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων «Έκθεση για την Κατάσταση στις ελληνικές Φυλακές και τις δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας», Βουλή των Ελλήνων (Ιούλιος 1994), Αθήνα
12. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, (2000), Στατιστική της Δικαιοσύνης 1996-Σωφρονιστική Στατιστική, Αθήνα, σελ. 119)
13. Θανοπούλου Μαρία, Μοσχοβού Βενετία, (1998), «Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης». Αθήνα, (Πρώην) Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (σελ.15-16
14. Θανοπούλου Μ, Φρονίμου Ε., Τσιλιμιγκάκη Β., (1997), «Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική

- επανένταξη», στο Λαμπίρη –Δημάκη Ι., Παπαχρίστου Θ.Κ. «*Θεσμοί της ελληνικής κοινωνίας*», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
15. Θεοφίλου Παρασκευή, (2004), Διπλωματική εργασία με θέμα: «Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων που κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό: αποφυλακισμένοι νέοι», Διατμηματικό πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
 16. Ιωσηφίδης, Θ., (2003), Ανάλυση δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
 17. Καρακιουλάφη Χ., (2006), «Ανεργία, επισφαλείς μορφές απασχόλησης, κοινωνικός αποκλεισμός και μορφές διαχείρισής τους», στο «Οι εκτός των τειχών –Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες», επιμέλεια: Χ.Οικονόμου, Α. Φερώνας, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα
 18. Κασιμάτη Κούλα, (1998), Κοινωνικός Αποκλεισμός: η Ελληνική Εμπειρία, Πάντειο Πανεπιστήμιο κοινωνικών και πολιτικών επιστημών.- ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
 19. Κουκουτσάκη Α., (1997) «Μηχανισμοί κοινωνικού αποκλεισμού των πρώην κρατουμένων: Ο μύθος της επανακοινωνικοποίησης», στο Σ. Δημητρίου (επ.), «*Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*», Κέντρο έρευνας και τεκμηρίωσης, ομάδα ανθρωπολογίας, εκδόσεις Ιδεοκίνηση, Αθήνα
 20. Κουκουτσάκη Α, 1993-94), Παραδόσεις στο μάθημα «Μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς», Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
 21. Κουρτόβικ, Γ. (1997), «Οι ποινικές διαδικασίες ως μοχλός διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του», στο Σ. Δημητρίου (επ.), «*Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*», Κέντρο έρευνας και τεκμηρίωσης, ομάδα ανθρωπολογίας, εκδόσεις Ιδεοκίνηση, Αθήνα
 22. Κοσσόβα Αλεξάνδρα, (2000), Διπλωματική εργασία με θέμα: Μορφές-όψεις του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και αυτοαποκλεισμού. Μελέτη περίπτωσης με βιογραφική προσέγγιση (Η ιστορία της Σοφίας Π.), Διατμηματικό πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
 23. Κουράκης Ν., Μηλιώνη Φ., (1995), Έρευνα στις Ελληνικές Φυλακές-Α΄ Τα Σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτιας, Εκδόσεις Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
 24. Κυριαζή Νότα , (2001), «Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και τεχνικών», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
 25. Λαμπροπούλου Ε., (1994), Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
 26. Μαγγανάς Α., Λάζος Γρ., Σβουρδάκου Δ., (2008), «Η εγκληματολογία από τα κάτω», εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
 27. Μητροσύλη Μ., Φρονίμου Ε., (2008), «Οικογενειακή, κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ειδικών ομάδων πληθυσμού», ΕΚΚΕ, Αθήνα.
 28. Μπεζέ Α. Λουκία, (1985), «Ανήλικοι παραβάτες-μελέτη 20 περιπτώσεων», εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

29. Μπεκ Ου. 2005, Ελευθερία ή Καπιταλισμός, Καστανιώτης, Αθήνα
30. Νικολόπουλος Γ., 1995, «Φυλακή και τοπική κοινωνία. Από τη σωφρονιστική μεταρρύθμιση στα τοπικά κοινωνικά δίκτυα», Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Τεύχος 11-16, σελ. 307-325.
31. Νικολόπουλος Γ.Π., (2000), « Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω απ' την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», στο Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα.
32. Νικολόπουλος Π. Γεώργιος, (2005), «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: Θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τεύχος 118Γ, ΕΚΚΕ, Αθήνα
33. Πανούσης Γ., (2003), «Συναισθηματική, οικογενειακή και ερωτική ζωή κρατουμένων γυναικών στην Ελλάδα. Μια έρευνα στις γυναίκες φυλακές Κορυδαλλού», Ποιν.Δικ., 6, τ.1
34. Πετράκη Γ., (1998), «Κοινωνικός αποκλεισμός: παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος», στο συλλογικό τόμο «Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός», 6^ο επιστημονικό Συνέδριο, Αθήνα
35. Πετρονύτη Μαρίνα, (2000), «Όρια και περιθώρια: Εντάξεις και αποκλεισμοί» ΕΚΚΕ, Αθήνα
36. Πιτσελά, Α. (2004). Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 5^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
37. Τσίγκανου Ι. (1998), «Παραβατικότητα και Πραγματικότητα: Η έννοια του κοινωνικού υποστρώματος ή διαφορετικά υπο-τάξης», στο συλλογικό τόμο «Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός», 6^ο επιστημονικό Συνέδριο, Αθήνα.
38. Τσίγκανου Ι., (Σεπτέμβριος 1997) «Το κοινωνικό μειονέκτημα της παραβατικότητας», το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών Τόμος ΣΤ, τεύχος 22, σελ. 51-69.
39. Τσαλικογλου Φ., (1989), Μυθολογίες Βίας και Καταστολής, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
40. Φαρσεδάκης Ιακ. (1990), «Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
41. Φαρσεδάκης Ιάκωβος (1996), Στοιχεία Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
42. Χάιδου Ανθοζωή, Παραδόσεις 1992-1993, Θετικιστική Εγκληματολογία-κοινωνιολογικές και ατομικές προσεγγίσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο κοινωνικών και πολιτικών επιστημών.

Ξένη Βιβλιογραφία:

1. Albrecht H-J., "Developments in Modern Criminal Corrections. Prison and Imprisonment in Modern Societies", Διάλεξη στο Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Εγκληματολογικών Σπουδών, στις 21 Απριλίου 1999.
2. Chiricos, Th., & Delone, M., (1992) "Labor surplus and punishment: a review and assessment of theory and evidence", Social problems, Vol.39, no 4, p.421-446.

3. Gallie D., Paugam S., Jacobs S, (2003), "Unemployment, Poverty and Isolation", *European Societies*, 5(1):1-32.
4. Giddens, A., 1984, In Yin R.,(1993), *Applications of case study research*. Beverly Hills, CA: Sage Publishing
5. Jennifer Mason, (1996), "Qualitative Researching", Sage Publications, London- Thousand Oaks-New Delhi
6. Melossi, D., (1989), "Fifty years later: Punishment and social structure in comparative analysis", *Contemporary Crises*, Vol. 13, no 4, p.311-326.
5. Rusche G., Kirchheimer O., (1939/2008), "Punishment and Social Structure", Columbia University Press, transaction publishers, New Brunswick, New Jersey.
6. Tania Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, (2006), «Κατανοώντας τον κοινωνικό αποκλεισμό» στο «Οι εκτός των τειχών – Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες», επιμέλεια: Χ.Οικονόμου, Α. Φερώνας, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα
7. Wacquant L., (2001) « Οι φυλακές της μιζέριας», εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
8. Yin, R. (1989), "Case study research: Design and methods, Beverly Hills, C.A. Sage Publishing
9. Yin R.,(1993), *Applications of case study research*. Beverly Hills, CA: Sage Publishing

ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ-ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ Ο.Α.Ε.Δ.

- Εγκύκλιος Β114621/18-06-2002 της Υπηρεσίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων του Ο.Α.Ε.Δ. για την αποστολή Εντύπων και Οδηγιών για την εφαρμογή της εξατομικευμένης παρέμβασης προς τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες από τους Συμβούλους Παροχής ΣΥΥ.
- Έντυπο της Υπηρεσίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων «Οδηγίες για το παρεχόμενο έργο των Συμβούλων Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών»
- Στατιστικά στοιχεία Υπηρεσίας Ειδικών κοινωνικών ομάδων –Ο.Α.Ε.Δ. για τις υπαγωγές αποφυλακισμένων στα προγράμματα επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας και Νέων ελεύθερων επαγγελματιών των προγραμμάτων εθνικής πολιτικής

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ-ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

<http://ar2003.emcdda.europa.eu/el/inserts/refs01> για Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2001, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή των Περιφερειών. Σχέδιο κοινής έκθεσης για την κοινωνική ενσωμάτωση.

www.praksis.gr

α)Πανούσης Γ., (2008), «Κρατούμενοι-Άνθρωποι και Δικαιώματα κρατουμένων ανθρώπων», Ομιλία στην Ημερίδα με θέμα «Κοινωνική επανένταξη κρατουμένων –καλές πρακτικές –παρεμβάσεις:Κριτική

Προσέγγιση», που πραγματοποίησε η ΜΚΟ PRAKSIS και το ΕΡΓΟΝ ΚΕΚ, Αθήνα.

β) Κουλούρης Ν., (2008), «Μεταχείριση κρατουμένων: ένα πρόβλημα για κάθε λύση;», Ομιλία στην Ημερίδα με θέμα «Κοινωνική επανένταξη κρατουμένων – καλές πρακτικές – παρεμβάσεις:Κριτική Προσέγγιση», που πραγματοποίησε η ΜΚΟ PRAKSIS και το ΕΡΓΟΝ ΚΕΚ, Αθήνα.

H-J. Albrecht, Developments in Modern Criminal Corrections. Prison and Imprisonment in Modern Societies, Διάλεξη στο Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Εγκληματολογικών Σπουδών στις 21-04-1999

www.inegsee.gr/ereynes-meletes.html:

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2010: Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:

Α)ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

1)Θα θέλατε να μου πείτε που γεννηθήκατε και πότε;

2) Που μένετε;

3)Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Έχετε παιδιά;

4) Ποια είναι τα επαγγέλματα των γονιών σας;

Β. Η ΖΩΗ ΠΡΙΝ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1)Ας ξεκινήσουμε με τη ζωή σας πριν τη φυλακή. Πως θα περιγράφατε τη ζωή σας τότε; (ανοιχτή ερώτηση)

Αναφορά σε:

Οικογενειακές σχέσεις-αδέρφια-γονείς

Συνθήκες διαβίωσης

Που μένατε, οικονομική κατάσταση, περίθαλψη, στέγαση

Εκπαιδευτική πορεία: γραμματικές γνώσεις, κατάρτιση. Αν σταμάτησε το σχολείο για ποιους λόγους

Επαγγελματικό ιστορικό:

Αν είχατε εργαστεί πριν από τη φυλάκισή σας, τι επαγγέλματα, διάρκεια, δυσκολίες που είχε. Τελευταίο επάγγελμα πριν από τη φυλάκιση

Αν όχι, για ποιους λόγους δεν είχε εργαστεί, τι δυσκολίες αντιμετώπιζε στην εξεύρεση εργασίας.

Υποστηρικτικό περιβάλλον:

Πριν τη φυλάκισή σας είχατε φίλους, καλές σχέσεις στην οικογένεια, άλλοι άνθρωποι σημαντικοί για σας; σύντροφος

Β)ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ:

1) Ποιος ήταν ο λόγος φυλάκισής σας;

2) Πότε φυλακιστήκατε;

3) Πότε αποφυλακιστήκατε;

Γ

) Η ΖΩΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ

1) Πως θα περιγράφατε τη ζωή σας κατά τη διάρκεια της φυλάκισης;

(Αναφορά σε συνθήκες κράτησης, εμπειρίες που θέλει να αναφέρει, στιγματισμός μέσα στη φυλακή)

2) Κατά τη διάρκεια της φυλάκισης είχατε υποστήριξη από οικογένεια, φίλους, σύντροφο, άλλους;

3)Συμμετείχατε σε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης, εκπαίδευσης, εργασίας, υποστήριξης κατά τη διάρκεια της φυλάκισής σας; Αν ναι, θεωρείτε ότι

συνέβαλλε στην επανένταξή σας μετά τη φυλακή; Αναφέρατε πρόγραμμα ή εργασίες που κάνατε.

4) Υπήρχαν επιπτώσεις σωματικές, ψυχικές από την φυλάκισή σας (Σωματικές, Ψυχικές, Στιγματισμός, Συμμετοχή σε ομάδες μέσα στη φυλακή, Οικονομικές). Αν ναι, ποιες θα λέγατε ότι σας δυσκόλεψαν περισσότερο στην προσπάθειά σας να ξεκινήσετε τη ζωή σας μετά τη φυλακή;

5) Τι θα θέλατε να είναι διαφορετικό κατά τη διάρκεια της κράτησης ώστε να βοηθηθείτε περισσότερο μετά την αποφυλάκισή σας;

Γ)Η ΖΩΗ ΜΕΤΑ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

1) Πως θα περιγράφατε τη ζωή σας μετά τη φυλακή;

(αναφορά σε οικονομική κατάσταση, διαμονή-στέγαση, επιδόματα, περίθαλψη, συνθήκες διαβίωσης)

2)Είχατε υποστηρικτικό περιβάλλον μετά την αποφυλάκισή σας: (οικογένεια, φίλοι, γειτονιά, σύντροφος, άλλοι φορείς πχ. ΟΑΕΔ). Αναφέρατε αναλυτικά.

3)Ποιες ήταν οι μεγαλύτερες δυσκολίες που αντιμετωπίσατε μετά την αποφυλάκισή σας;

4.) Απευθυνθήκατε σε κάποιους φορείς-υπηρεσίες για την παροχή βοήθειας μετά τη φυλακή. Πως θα περιγράφατε την υποστήριξη που σας παρείχαν.

5)Τι προσδοκίες είχατε από την επαφή σας με τον ΟΑΕΔ. Θεωρείτε ότι σας βοήθησε; Αν ναι, σε ποιο επίπεδο.

6)Έχετε υποστεί το στίγμα της φυλάκισης από άτομα, φορείς, υπηρεσίες, εργοδότες; (αναφέρατε). Σας έχει δυσκολέψει στην ανεύρεση εργασίας;

7) Μετά την αποφυλάκισή σας έχετε παρακολουθήσει κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα ή κατάρτιση;

8)Για τα άτομα που έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας:

α. Εργάζεστε σήμερα; Αν ναι, αναφέρατε:

(επάγγελμα, συνθήκες εργασίας, ικανοποίηση από την εργασία, πως βρήκατε εργασία, μισθός-οικονομική κατάσταση)

β. Τι πιστεύετε ότι σας βοήθησε περισσότερο στην ένταξη στην αγορά εργασίας;

γ.) Η ένταξή σας στην αγορά εργασίας πιστεύετε ότι έχει συμβάλλει στην κοινωνική σας επανένταξη;

8)Για τα άτομα που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας:

α. Εργάζεστε σήμερα; Αν όχι, αναφέρατε:

(οικονομικοί πόροι, δυσκολίες)

β. Ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίσατε στην προσπάθειά σας για ανεύρεση εργασίας ;

γ. Η μη εύρεση εργασίας θεωρείτε ότι σας δυσκολεύει στην κοινωνική σας επανένταξη;

9)Τι θα θέλατε να είναι διαφορετικό μετά την αποφυλάκισή σας ώστε να σας βοηθήσει στην επανένταξή σας στο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον;

10) Τι προσδοκίες έχετε για τη ζωή σας στο μέλλον; Ποια είναι τα σχέδιά σας;